SLOVENSKÁ REČ

časopis Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied
pre výskum a kultúru slovenského jazyka

Hlavný redaktor: prof. dr. Eugen Jóna

Výkonný redaktor: dr. Ladislav Dvonč

Redakčná rada: doc. dr. V. Blanár, dr. L. Dvonč, dr. G. Horák, dr. J. Horecký, prof. dr. E. Jóna, dr. F. Miko, univ. prof. dr. E. Pauliny, dr. Š. Peciar, doc. dr. J. Ružička, univ. prof. dr. J. Stanislav

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

OBSAH

Ružička J., Zo základnej problematiky slovných druhov — — — — — — 65
Dvonč L., O príponách *-i* a *-ací* v druhových privlastňovacích prídavných menách 84
Kajanová O., Španielske jazykové prvky v Kukučínovom diele — — — — 97

Zprávy a posudky

Slovenské ľudové rozprávky zo zbierok Sama Czambla. E. Jóna — — — — 110
I. V. Arnoľd, Leksikologia sovremennogo anglijskogo jazyka Š. Michalus — — 111

Rozličnosti

Zadlžiť sa, či *zadlžiť sa*. Š. Peciar — — — — — — — — — — — 119
Šišky a *pampúšky*. E. Jóna — — — — — — — — — — — — — 120
Alžírec, Alžírčan. L. Dvonč — — — — — — — — — — — — — 121
O písaní skratky *Československej vedecko-technickej spoločnosti*. L. Dvonč — 122
Ubytovňa, ubytovačka. Š. Vragaš — — — — — — — — — — — 123
„Krivojrožský" — *krivorožský*. L. Dvonč — — — — — — — — — — 124

Odpovede na listy

Vezmem — vezmú. — — — — — — — — — — — — — — — 125
Zunovať niečo — zunovalo sa mi. — — — — — — — — — — — — 126
„So Slováci, s Poliaci a s Rusi." — — — — — — — — — — — — 127
Korčuľa — korčúľ. G. Horák — — — — — — — — — — — — 128

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 26 1961 ČÍSLO 2

ZO ZÁKLADNEJ PROBLEMATIKY SLOVNÝCH DRUHOV

Jozef Ružička

I

Je niekoľko všeobecne jazykovedných otázok, ktoré možno nazvať večnými. Medzi ne patrí aj problematika slovných druhov. Je to taká otázka ani nie preto, že by sa nedala riešiť uspokojivo, ale skôr preto, že sa ňou musí zaoberať každá teória jazyka. A tak potom nemôže prekvapiť, že nielen vo všeobecnosti, ale aj v rámci výkladov o konkrétnych jazykoch často nachádzame až protichodné náhľady. Vyplýva to zo základného postoja k našej otázke. Keďže sa totiž zvyčajne rozlišujú tri stránky slova (lexikálny význam, morfologický tvar a syntaktická funkcia), môže sa celá naša otázka posudzovať ako lexikologická alebo morfologická alebo syntaktická.

Syntaktickú funkciu slov pokladajú za primárne dôležitú pri triedení slov na slovné druhy viacerí súčasní jazykovedci. Vychádzajú zväčša z výkladov poľského jazykovedca J. Kuryłowicza o primárnej a sekundárnej funkcii slov.[1] U nás sa syntaktické hľadisko zdôrazňovalo najmä pri riešení sporných otázok z oblasti prísloviek ako aj pri vydeľovaní tzv. sporných slovných druhov (častíc, predikatív, modálnych slov, kopúl).

Morfologickú charakteristiku slova pokladali za základ triedenia slov niektorí ruskí jazykovedci.[2] U nás má podobný náhľad B. Trnka.[3] Ináč sa morfologické kritériá uplatňujú pri rozdeľovaní slovných druhov na ohybné a neohybné.

[1] J. Kuryłowicz, *Dérivation lexicale et dérivation syntaxique*, znovu uverejnené v zborníku *Esquisses linguistiques*, 1960, str. 41—50. — Štúdia pochádza z roku 1936.

[2] Tak možno pochopiť, že aj V. V. Vinogradov, *Russkij jazyk*, Moskva 1947, pokladá slovné druhy aj za morfologické kategórie.

[3] B. Trnka, *Morfologické protiklady*, uverejnené v zborníku *O vědeckém poznání soudobých jazyků*, Praha 1958, str. 93—104.

Lexikálny význam slov zdôrazňovali pri ustaľovaní slovných druhov mnohí starší jazykovedci. U nás sa toto triedenie uplatnilo najmä v školských príručkách. Teoreticky ho zdôvodnil E. Pauliny.[4]

Viac ráz sa požadovalo aj u nás, aby sa pri triedení slov na slovné druhy použili všetky vlastnosti slov. Vyslovila sa napr. požiadavka, aby sa slovné druhy vydieľali komplexne.[5] No aj pri takomto postupe je potrebné vziať za základ triedenia jednu z uvedených troch oblastí a kritériá z ostatných dvoch oblastí použiť až druhotne. Žiada sa teda pri celkovom vydeľovaní slovných druhov istá hierarchia rôznorodých kritérií.

Ani v slovenskej odbornej literatúre niet jednotne prijatého triedenia slov na slovné druhy. Máme síce tradičnú sústavu deviatich a novšiu sústavu desiatich slovných druhov, ale táto sústava sa často kritizuje. V novšom čase ju osvetľoval E. Jóna, pričom sa pousiloval formulovať celú problematiku jednoducho a prístupne.[6] K tradičnej teórii sa kriticky postavili u nás Ľ. Ďurovič a A. V. Isačenko.[7] Kladom týchto kritických príspevkov je najmä to, že vyvolali záujem nielen o základnú problematiku slovných druhov, ale aj o detailné skúmanie sporných otázok. Najmä otázka častíc sústredila na seba záujem pomerne veľkého počtu bádateľov (Ďurovič, Jóna, Ondrus, Peciar, Štolc a najmä J. Mistrík).[8] No pri polemickom pretriasaní jednej otázky zavše sa stratil zreteľ na celkovú koncepciu, alebo sa precenila syntaktická stránka slov, a tým sa celá problematika slovných druhov trochu skreslila. Žiada sa znovu riešiť celú otázku, lebo doterajšie konkrétne výsledky neuspokojujú.

I keď v jednom článku nemožno prebrať celú zložitú problematiku slovných druhov, treba sa aspoň pokúsiť o formulovanie jednotného hľadiska a jednotného postupu pri vyčleňovaní jednotlivých slovných druhov

---

[4] E. Pauliny, *Systém v jazyku*, uverejnené v zborníku *O vědeckém poznání soudobých jazyků*, Praha 1958, str. 18–28.

[5] A. V. Isačenko, *Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim*, *Morfologija I*, Bratislava 1954.

J. Ružička, *Sporné otázky slovenskej morfológie*, Slovenská reč 21, 1956, str. 3–19.

[6] E. Jóna, *Prehľad slovných druhov v slovenčine (Kapitola zo slovenskej gramatiky)*, Slovenská reč 15, 1950–51, str. 100–107.

[7] Ľ. Ďurovič, *K otázke neohybných čiastok reči v slovenčine*, Jazykovedný zborník IV, 1950, str. 113–140.

A. V. Isačenko, c. d.

[8] Ľ. Ďurovič, c. d. – E. Jóna, *Častice ako osobitný slovný druh*, Slovenská reč 16, 1951–52, str. 233–236. – P. Ondrus, *K otázke častíc v slovenskom jazyku*, Slovenská reč 21, 1956, str. 58–59. – Š. Peciar, *K diskusii o časticiach*, Slovenská reč 22, 1957, str. 47–54. – Š. Peciar, *Niektoré problémy klasifikácie neohybných slov*, Trávníčkov zborník, Praha 1958, str. 141–146. – J. Štolc, *Častice ako slovný druh v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1953*, Slovenská reč 21, 1956, str. 60–63. – J. Mistrík, *K otázke častíc v slovenčine*, Jazykovedné štúdie IV, Bratislava 1959, str. 201–228.

z celej slovnej zásoby. Riešením tejto základnej otázky môžu sa dostať do správneho svetla aj niektoré čiastkové otázky, o ktorých sa u nás doteraz diskutovalo dosť dôkladne. Pri tejto našej úvahe vyjdeme z domácej tradície. Za východisko pokladáme lexikálny význam slova. Gramatické vlastnosti slov, a to aj tvarové aj funkčné, spočiatku ponechávame stranou a používame ich ako sekundárne kritériá aj v členení jednotlivých slovných druhov. Táto hierarchia kritérií vyplýva z podstaty veci samej, ako sme to rozviedli na začiatku našej úvahy.

Najprv si však treba objasniť niekoľko základných pojmov, ktorými sa musí pri analýze našej otázky narábať. Sú to pojmy: slovná zásoba, pomenovanie, slovo, slovný druh, klasifikácia.

Slovná zásoba (lexika) je súhrn všetkých jazykových prostriedkov majúcich pomenovaciu úlohu. To znamená, že slovná zásoba nie je iba súhrnom slov, i keď prevažnú časť lexiky tvoria práve slová. Slovná zásoba je súhrnom pomenovaní.[9] Pomenovanie môže mať slovnú alebo aj inú formu, ale každé pomenovanie bez ohľadu na formu musí mať dve základné črty: 1. musí to byť jednotka s jediným uceleným lexikálnym významom a 2. musí to byť samostatná jednotka. Týmito vlastnosťami sa pomenovanie odlišuje na jednej strane od syntagmy (ktorá má rozčlenený a nie ucelený význam) a na druhej strane od morfémy (ktorá nie je samostatná, ale viazaná jednotka vyčlenená súhrou formy a významu).

Za slovo pokladáme istú jednotku slovnej zásoby, teda istý druh pomenovania. Slovo je jednotka, ktorá má kompaktnú hláskovú formu, má lexikálny význam a môže mať vo vete istú funkciu. Lepšie by sa dalo slovo definovať takto: je to pevný a ako celok premiestniteľný rad hlások-foném, majúci lexikálny význam a schopný mať gramatickú funkciu. To je vcelku známa definícia A. Meilleta, doplnená fonologickým kritériom.[10] Premiestniteľnosť slova ako celku treba uviesť už v definícii, lebo iba tak možno slovo odlíšiť od morfémy.[11] Ukazuje sa, že slovo je vlastne najjednoduchšie pomenovanie. No na druhej strane je jasné, že

[9] Termín *pomenovanie* používame ako názov pre všetky jazykové jednotky majúce pomenovaciu funkciu v zmysle Mathesiusovho výkladu o základných funkciách jazykových (pozri: V. Mathesius, *O soustavném rozboru gramatickém*, uverejnené aj v zborníku *Čeština a obecný jazykozpyt*, Praha 1947, str. 157—174). Nepoužívame teda termín pomenovanie ako názov pre jednotku jazykovej praxe, ktorou sa v konkrétnom prejave vyjadruje pojem, ako to vyložil M. Dokulil v referáte *K povaze vztahu slova a pojmu, věty a myšlenky*, uverejnenom v zborníku *O vědeckém poznání souđobých jazyků*, Praha 1958, str. 108—112.

[10] Meilletova definícia slova znie: *Un mot résulte de l'association d'un sens donné à un ensemble donné de sons susceptible d'un emploi grammatical donné.* — Citujem podľa J. Vendryesa, *Le langage*, vydanie z r. 1950 v Paríži, str. 105.

[11] Premiestniteľnosť slova vo vete zdôrazňuje pre definíciu slova najmä B. Trnka. Jeho definícia slova znie: *Slovo je nejmenší fonémy realisovaná významová jednotka, schopná přemístění ve větné souvislosti* (c. d., 94).

morfémy v žiadnom prípade nemožno pokladať za jednotky slovnej zásoby.

Pri analýze slovnej zásoby prihliadame najprv na slová a až potom na iné typy pomenovaní. Ide tu napr. o viacslovné pomenovania (ako napr. *člen korešpondent, zaslúžilý majster športu, laureát štátnej ceny Klementa Gottwalda*), ako aj lexikalizované konštrukcie rozličného typu (ako napr. *liať vodu do mora, (spievať) Nad Tatrou sa blýska*). Možno teda povedať, že z praktického hľadiska lexiku možno pokladať za súhrn slov používaných v istom jazyku, ale že pri úplnom rozbore s týmto úzkym hľadiskom nevystačíme.[12]

Slovný druh (pars orationis) je trieda slov (lepšie by bolo: trieda pomenovaní), vyznačená spoločnou významovou črtou. Táto významová črta je tak pre celý slovný druh, ako aj pre každého jeho reprezentanta dôležitá a musí byť významnejšia ako hociktorá diferenčná črta v rámci slovného druhu. Rozdiely medzi jednotlivými slovnými druhmi musia byť vždy väčšie ako rozdiely medzi skupinami v rámci toho istého slovného druhu. To je základná požiadavka každej klasifikácie.

Významovú stránku pokladáme pri členení slovnej zásoby za tú oblasť, v ktorej treba hľadať základné delidlá. Aj gramatické kategórie treba hodnotiť ako význam zakotvený ustáleným spôsobom na forme. Formálne rozdiely každého druhu — teda aj morfologické rozdiely — sú vždy dôležité, ale to len preto, že sú ukazovateľom rozdielov vo význame. Aj tu možno pripomenúť, že v celom jazyku niet prázdnej formy (okrem ojedinelých prípadov, ktoré vždy treba chápať ako neživé prežitky, ako zvyšky staršieho stavu prekonaného vývinom).

I keď teda pri našej otázke kladieme význam nad formu, pri samotnom riešení našej otázky práve tak ako pri každej inej výskumnej otázke vychádzame od formy, lebo veď iba jazyková forma je priamo prístupná našim zmyslom. Ale cieľom výskumu je význam jazykových jednotiek, resp. celok tvorený formou a významom. Pravda, aj sama jazyková forma tvorí špecifické systémy, lenže to sú čiastkové systémy formálnych pro-

[12] Treba predsa len poukázať na to, že nie v každom jazyku je rovnako jasná hranica medzi morfémou a slovom na jednej strane a medzi slovom a syntagmou na druhej strane. Ak morfému chápeme ako najmenšiu nepremiestniteľnú významovú jednotku stavby jazyka, ukáže sa nám, že napr. jednotka *že* povedzme vo vete *Poďže sem!* je morféma. No tá istá jednotka sa používa aj ako samostatná jednotka, napr. vo vete *Knihu že mi podaj!*, a preto ju ťažko jednoznačne hodnotiť ako morfému, najmä ak uvážime, že jej synonymum *ho* používa sa vždy ako samostatná jednotka, napr. vo vete *Ideš ho domov!* To je teda príklad na kolísavosť hraníc medzi morfémou a slovom. Oveľa viac príkladov by sme mohli uviesť na kolísavosť hraníc medzi slovom (resp. jeho tvarom) a syntagmou (spojením slov). O tom podrobne píše napr. L. Zawadowski v knihe *Constructions grammaticales et formes périphrastiques* (Krakov 1959); stálo by za námahu preskúmať tento problém aj na materiáli zo spisovnej slovenčiny.

striedkov, a nie systémy jazykových jednotiek majúcich formu aj význam.

Ďalej možno poukázať aj na to, že aj syntaktická funkcia slova závisí od jeho obsahu: každá syntaktická konštrukcia je spojená so sémantikou slov, ktoré môžu do nej vstúpiť. Pravda, prvotnou veličinou je tu konštrukcia ako jednotka syntaktickej stavby jazyka. Pri slove je to však ináč. Je síce pravda, že syntaktická alebo vôbec gramatická funkcia slova a slovného druhu je ich dôležitým príznakom, ale na druhej strane je takisto pravda, že za týmto gramatickým príznakom stojí vždy celkový význam slova, resp. slovného druhu. Gramatickú funkciu pokladáme za dôsledok významovej výstavby slova a slovného druhu, a nie za ich konštitutívnu črtu. Syntaktická funkcia môže byť rozhodujúca pre slovný druh iba vtedy, keď sama je jeho lexikálnym významom. To je pri gramatických slovách. Ináč je správne hovoriť o syntaktickej funkcii gramatického tvaru. Nemožno napr. nájsť základnú syntaktickú funkciu podstatného mena ako slovného druhu, ale zaiste nie je ťažké nájsť základnú funkciu nominatívu ako tvaru substantíva. Podobne je to so všetkými slovnými druhmi, ktoré majú vo svojom význame aj gramatické kategórie. Je dostatočne známe, že ani jeden zástanca syntaktického členenia slovných druhov nevedel na základe syntaktickej funkcie rozlíšiť niektoré slovné druhy. Tak sa napr. často pochybovalo o existencii zámen a čísloviek ako osobitných slovných druhov. Takisto aj zástancovia morfologickej charakteristiky slovných druhov stoja priam bezradne pred problémom zámen a čísloviek, pretože tieto slová nemajú osobitnú morfologickú charakteristiku. To znamená, že ani syntaktické ani morfologické kritériá nestačia na vydelenie zámen a čísloviek ako osobitných slovných druhov: preto zástancovia obidvoch teórií musia alebo popierať slovnodruhovú hodnotu týchto slov, alebo vyčleňovať ich na základe lexikálneho významu.

Keďže slovný druh je trieda slov s istým významovým príznakom čiže trieda slov vyčlenená z celej slovnej zásoby na základe istého významového delidla, nemožno súhlasiť s názorom, že by slovné druhy boli základnými morfologickými kategóriami. Za správnejšie treba pokladať tvrdenie, že na istý slovný druh sa upína istá gramatická kategória alebo istý súhrn gramatických kategórií. Len tak sa dá pochopiť, že napr. istá gramatická kategória nezasahuje celý slovný druh, i keď je charakteristická pre daný slovný druh. Napr. stupňovanie sa všeobecne pokladá za kategóriu adjektíva a adverbia, a predsa nemožno stupňovať všetky adjektíva a všetky adverbiá. Uplatnenie tejto kategórie sa viaže na istý lexikálny význam adjektíva alebo adverbia. Podobne aj gramatické číslo je kategóriou substantíva, ale predsa nie všetky substantíva majú túto kategóriu, i keď je pravda, že každé substantívum má formu singuláru alebo

plurálu (singularia tantum a pluralia tantum; tu sa však uplatňuje iba sústava pádových prípon jednotného alebo množného čísla) atď.[13]

Každá klasifikácia sa zakladá na nejakom postupe. Aj pri vyčleňovaní jednotlivých slovných druhov z celkovej slovnej zásoby treba postupovať podľa nejakého kritéria: delidlá sa použijú v istom poradí.[14]

Pri analýze slovenskej slovnej zásoby vyskúšame nosnosť dichotomického triedenia. Týmto triedením dostaneme jednotlivé vrstvy slovnej zásoby. Musia to byť však vrstvy, ktoré sú vyčlenené závažným delidlom. Jednotlivé delidlá, ako aj ich postupné použitie síce nie sú a priori dané, ale aj tak sú takmer všeobecné. S tým súvisí aj poznatok, že ani konkrétny slovný druh, ani konkrétny systém slovných druhov nie je staticky daný (napr. kategóriami skutočnosti alebo inými), ale mení sa aj vo vývine jedného jazyka. Slovný druh je historická kategória, tak ako je historickou kategóriou aj sám jazyk. Pravda, zmeny v slovnom druhu a najmä v sústave slovných druhov sú nanajvýš pomalé, oveľa pomalšie ako jednotlivé zmeny v slovnej zásobe, ktorými jazyk pohotove reaguje na všetky zmeny v živote a myslení spoločnosti. Preto vari nijako neobstojí tvrdenie, že napr. istý slovný druh sa utvára priam pred našimi očami (ako sa niekedy tvrdieva v súvislosti s tzv. spornými slovnými druhmi). No na druhej strane istotne platí ako správne, že systém slovných druhov v geneticky príbuzných jazykoch je natoľko jednotný, že možno bez akejkoľvek závažnej prekážky aplikovať poznatky z výskumu jedného jazyka na stav v inom príbuznom jazyku. Preto je užitočné a správne prihliadať aj pri výskume slovenčiny k poznatkom získaným pri výskume nielen najbližších, ale aj iných jazykov.

O slovnej zásobe jazyka sme doteraz uviedli, že je súhrnom všetkých slov, resp. všetkých pomenovaní daného jazyka. Je otázka, či slovná zásoba je iba súhrn, množstvo jednotiek, alebo či je to systém, sústava prvkov. Bez toho že by sme museli podať podrobnú analýzu tohto problému, môžeme povedať, že slovné druhy utvárajú systém, keďže slovné druhy sú v istých vzájomných vzťahoch. A keď máme triedy prvkov v istom množstve prvkov, a to triedy zahrnujúce všetky prvky, nemožno odmietnuť predpoklad, že aj sama slovná zásoba je systém prvkov vybudovaný na istých vzťahoch. To je síce len pracovná hypotéza, ale v jazyku nie je doteraz známe nič také, čo by tejto hypotéze protirečilo. Pravda, nejde tu

[13] Sem patria aj prípady nesklonných substantív a adjektív, pri ktorých sa gramatické kategórie suplujú syntaktickými prostriedkami. Pád substantíva sa supluje napr. tvarom zhodného prívlastku (napr. *v prázdnom kupé*). Zhoda sa pri nesklonnom adjektíve supluje primkýnaním (napr. *v bordó šatách*).

[14] Poradie delidiel závisí aj od toho, aká je hierarchia kritérií pre vydelenie slovných druhov. Vidieť to napr. v teórii slovných druhov u V. V. Vinogradova a jeho nasledovníkov, ktorí kladú na čelo súboru týchto kritérií gramatické vlastnosti slova.

o uzavretý a statický systém, pretože pri historických javoch schopných vývinu existujú len relatívne uzavreté a relatívne otvorené systémy. Slovná zásoba má obidve tieto vlastnosti. Slovná zásoba ako súhrn všetkých slov je relatívne otvorený systém (preto sa ľahko mení v jednotlivostiach), ale slovná zásoba ako súhrn slovných druhov je relatívne uzavretý systém (preto sa mení v tomto aspekte veľmi pomaly). Úlohou jazykovedy je skúmať systémovosť slovnej zásoby z obidvoch hľadísk. Obidve tieto úlohy sú v podstate lexikologické, i keď majú ďalekosiahle dôsledky aj pre gramatiku.

II

Ak slovný druh je súčasťou systému, jeho zisťovanie nemôže byť náhodné. Delidlo pri zisťovaní slovného druhu, ako aj postup pri budovaní klasifikácie musia vyplývať zo základných vlastností jazyka ako dorozumievacieho systému špecifických jednotiek. Pravda, každý postup je spočiatku hypotetický. Až úspešne vykonaná klasifikácia ukáže hodnovernosť použitých kritérií a správnosť použitého postupu.

Klasifikácia slovnej zásoby sa zakladá na postupnom usporiadaní jednotlivých delidiel. Postupné usporiadanie delidiel vidíme v tom, že sa delidlá zoskupia podľa ich vzťahu k základom jazykového systému. Na začiatku stojí delidlo dotýkajúce sa samotnej podstaty jazyka, po ňom idú delidlá majúce vždy menší a menší dosah pre podstatu jazykového systému, ale súčasne vždy väčší a väčší dosah pre fungovanie tohto systému.

Výskumom niektorých príbuzných jazykov sa ukázalo, že triedenie slovnej zásoby nemožno uskutočniť na jednej rovine. Tak napr. V. Vinogradov ukázal pri rozbore slovnej zásoby ruštiny, že treba rozlíšiť rovinu tzv. hlavných slovných druhov, ďalej rovinu modálnych slov, potom rovinu častíc (lepšie by bolo azda: rovinu neplnovýznamových slov) a napokon rovinu citosloviec.[15] Túto myšlienku treba uplatniť aj pri rozbore slovnej zásoby slovenčiny, pravda, v kombinácii so spomenutým postupným usporiadaním delidiel. Tak sa nám potom ukazuje, že v slovenskej lexike žiada sa rozlíšiť päť rovín, a to: rovinu citosloviec, rovinu gramatických slov, rovinu zámen, rovinu číslovíek a rovinu plnovýznamových čiže tzv. kvalitatívnych slov. Každá táto rovina má svoju osobitnú problematiku, takže každá rovina je vlastne osobitným čiastkovým systémom celkovej sústavy lexiky.

[15] V. V. Vinogradov, *Russkij jazyk*, str. 44, uvadza výstižnú prehľadnú tabuľku slovných druhov. Z nej vidieť, že Vinogradov rozlišuje dvanásť slovných druhov, a to: podstatné mená, prídavné mená, číslovky, prežitky zámen, slovesá, príslovky, kategóriu stavu; modálne slová; častice, predložky, spojky; citoslovcia.

1. C i t o s l o v c i a. Hneď na začiatku klasifikácie slovnej zásoby možno vyčleniť tie slová, ktorých lexikálny význam nevykazuje rozčlenenie na lexikálnu a gramatickú časť. Na to poukazuje okrem iného aj úplný nedostatok morfológie v užšom zmysle slova. Sú to slová-vety, ako sa zavše výstižne charakterizujú. Zvyčajne sa tieto slová volajú citosloľvcia. Je však nesprávne chápať tento termín etymologicky. Zdá sa, že bude treba citoslovcia ako slovný druh chápať širšie. Nie je to jednoliaty slovný druh, do ktorého by patrili len citové, výzvové a zvukomalebné slová ako *jaj, heš, buch.* Sem patria všetky slová vyznačené dištinktívnou vlastnosťou citosloviec — nerozčlenenosťou základných jazykových funkcií (slovnej a vetnej funkcie).[16]

Pretože citoslovcia sú slová-vety, obyčajne sa používajú ako samostatné jednočlenné vety alebo ako od vety oddelené časti výpovede. Iba druhotne sa používajú aj vo funkcii vetných členov dvojčlennej vety (napr. podmet, prísudok). Tu už treba hovoriť o syntaktickej substantivizácii alebo syntaktickej verbalizácii interjekcií.

2. G r a m a t i c k é s l o v á. Ako druhú skupinu slov vyčleňujeme v slovenskej lexike gramatické slová. Je to osobitná rovina slov v rámci celej lexiky charakterizovaná svojím významom. Gramatické slová sú totiž také, ktorých lexikálnym významom je ich gramatická funkcia.[17] Niekedy sa táto skutočnosť vystihuje aj tak, že sa gramatickým slovám upiera pomenúvacia funkcia a pripúšťa sa iba ich vyjadrovacia funkcia. To však nie je presné, lebo sa pojmove nedá rozlíšiť pomenúvanie od vyjadrovania obsahu myslenia.

Je známe, že lexikálnym významom spojky *že* je súhrn jej funkcií vo vete. Možno sa o tom presvedčiť v ktoromkoľvek slovníku. Takisto je to aj s predložkami.

Uvedeným spôsobom vyčlenené slová majú v stavbe slovenčiny takú súhrnnú funkciu ako gramatické morfémy: vyjadrujú sa nimi gramatické vzťahy a gramatické významy. Preto sa slová tejto roviny volajú aj slová-morfémy.[18]

---

[16] Tak napr. aj slová vyjadrujúce postoj hovoriaceho na osi *áno-nie* možno sem zaradiť, lebo vyhovujú kritériám slov-viet. Napr.: *„Stoja," vraví sklamane ... „Á n o, ale to sa napraví."* (Chrobák)

[17] Napr. V. V. V i n o g r a d o v, c. d., str. 30, výslovne píše o spojkách, že pri nich splynuli „vecný význam" a gramatická funkcia: ich lexikálny význam sa kryje s gramatickým.

[18] Gramatické slová hodnotí ako morfémy aj J. V e n d r y e s, *Le langage,* vydanie z r. 1950, str. 136 n. Tu poznamenávame, že Vendryes zahrnuje medzi gramatické slová vo francúzštine spojky, predložky, gramatický člen a tiež osobné zámeno (napr. *je, tu, il* v prípadoch *je lis, tu lis, il lit ...*). Pravda, osobné zámená *moi, toi* (v prípadoch ako: *Viens-tu, toi? — Moi, je suis grand.*) nehodnotí ako gramatické slová, ale ako substantíva.

Vnútorné členenie tejto triedy gramatických slov zakladá sa na tom, aké gramatické vzťahy a významy sa nimi vyjadrujú. Tak na vyjadrenie syntagmatických vzťahov máme predložky a spojky. Tieto slová sa rozlišujú tým, že spojky vyjadrujú syntagmatické vzťahy samostatne, bez priameho spätia s morfologickými alebo syntaktickými kategóriami spájaných členov syntagmy, kým predložky vyjadrujú tie isté vzťahy v nevyhnutnej spätosti s gramatickým tvarom pripojeného člena syntagmy — s pádom substantíva alebo zámena.

Syntagmatickými vzťahmi sa však nevyčerpávajú všetky gramatické vzťahy a významy. Preto sa ani gramatické slová nevyčerpávajú spojkami a predložkami, hoci sa tak tvrdilo v tradičnej teórii slovných druhov aj u nás. Ďalšie skupiny gramatických slov síce nemajú doteraz ustálené názvy, ale o ich existencii nemožno pochybovať ani v slovenčine. Tak napr. treba osobitne vyčleniť skupinu gramatických slov, ktorými sa vyjadrujú vetné druhy (oznamovacia, opytovacia, rozkazovacia, želacia a zvolacia veta). Sú to slová typov *a, či, bodaj, nože, čoby:* pre ne sa hodí názov vetné častice.[19] Okrem toho treba vydeliť aj predikatívne častice, t. j. gramatické slová, ktorými sa slovne vyjadrujú gramatické kategórie slovesa v predikáte. Sú to napr. slová *nech, by, sa.*[20] Táto skupina gramatických slov pri slovese korešponduje s predložkami pri podstatnom mene, lebo v obidvoch prípadoch ide o slovnú konkretizáciu gramatických kategórií daného slovného druhu.

Treba ešte podrobne preskúmať, či rozličné formy výroku nemajú popri morfologickom vyjadrení aj vyjadrenie pomocou gramatických častíc čiže slov s hodnotou gramatickej morfémy. Je totiž ešte otvorená otázka, ako treba zaradiť slovo *nie (nie som . . .),* alebo slová *vraj, reku* (vyjadrujúce vierohodnosť tvrdenia). Aj tu sa dá ukázať paralela medzi vyjadrením pomocou morfémy a vyjadrením pomocou samostatného slova.[21]

Ako vidieť, gramatické slová tvoria osobitný čiastkový systém v rámci slovnej zásoby jazyka. Tento systém síce nie je rovnako stavaný v každom

---

[19] Sú to častice, ktoré stoja vždy na čele hlavnej vety. Tým sa odlišujú aj od homonymných spojok. Napr.: *Nahnevali sa vtedy starý otec nešeredne: „Kdeže vás čerti nesú? Vyobliekané, bez batohov! Či sa tak chodí na lúky? Aby vás . . .“* (Chrobák)

[20] Pri častici *sa* máme na mysli prípady, v ktorých slovo *sa* má gramatický význam (zvratné pasívum a bezpodmetový zvratný tvar, ako napr.: *Dom sa stavia. — Ide sa.*). V iných prípadoch má slovo *sa* úlohu lexikálnej morfémy, ako to vidieť z protikladov *belieť — belieť sa, zúžiť — zúžiť sa . . .*

[21] Niektoré jazyky, napr. bulharčina, macedónčina, turečtina a pod., vyjadrujú osobitnými slovesnými morfémami protiklad priame a nepriame rozprávanie. To je rozdiel medzi bulh. *zamina* „odplávala“ a *zaminala* „vraj odplávala“. Upozornil na to v systéme ruského slovesa R. Jakobson, *Shifters, Verbal Categories, and the Russian Verb,* Harvard University 1957, str. 4—5.

jazyku, ale základná charakteristika sem patriacich slov je všade tá istá: sú to slová-morfémy a či slová-gramatické morfémy. Možnosť vyjadriť ten istý obsah raz morfémou, raz samostatným slovom je všeobecným vodidlom pri vyčleňovaní gramatických slov aj v tom prípade, keď v danom jazyku nie sú poruke obidve možnosti vyjadrenia.

3. Z á m e n á. Po vyčlenení citosloviec a gramatických slov môžeme z ostávajúcej masy slovnej zásoby vyčleniť zámená. Delidlom je tu zas len istá črta vo význame týchto slov: je to „osobitná technika pomenovania", ako to priliehavo vystihol J. Kuryłowicz.[22] Delidlom je tu demonstratívna funkcia týchto slov na rozdiel od nedemonstratívnej funkcie ostatných slov, ktoré sa niektorým typom demonstratívnych slov dajú zastúpiť. Napr. už F. Miklosich na základe konštatovaní niektorých súčasných psychológov zásadne rozlišoval v slovnej zásobe slovanských jazykov slová s demonstratívnou a kvalitatívnou funkciou.[23]

Aj tu treba vari zdôrazniť, že takto vyčlenená vrstva slov nekryje sa presne s etymologickým významom názvu zámeno. Termínu zámená ako slovný druh treba dať širší význam: zámenom je každé slovo, ktoré má ukazujúcu a odkazujúcu funkciu čiže ukazujúci a odkazujúci význam. Zásadne sem patria nielen slová, ktoré sa skloňujú, ale aj neohybné slová, ak vyhovujú základnej významovej definícii demonstratívneho slova.

Vrstva slov v slovnej zásobe vyčlenená na základe demonstratívnej úlohy má svoju vlastnú sémantickú aj gramatickú problematiku. Zdá sa, že v doterajšej teórii táto problematika nenašla priliehavé riešenie. Napr. ani základné členenie zámen nie je presvedčivé. Všetky zámená bolo by správne rozdeliť najprv na dve skupiny: na ukazovacie zámená a na osobné zámená. Pri ukazovacích zámenách vystačíme s uvedenou základnou charakteristikou zámen ako slovného druhu, ale pri osobných zámenách pristupuje k ukazovacej funkcii ešte osobitná významová črta — pomenovanie gramatickej osoby čiže vyjadrenie gramatickej kategórie slovne, alebo pomenovanie gramatickej hodnoty nepriamo čiže vyjadrenie vzťahu ku gramatickému podmetu zvratne. Tento základný významový rozdiel ukazuje sa aj ako dôležitý rozdiel morfologický.

Osobné zámená sa zvyčajne členia na základné osobné zámená *(ja, ty, on, -a, -o, my, vy, oni, -y; seba)* a na privlastňovacie osobné zámená *(môj, tvoj, náš, váš, jeho, ich; svoj)*. Bolo by azda vhodnejšie prebrať zvlášť osobné zámená, a to spolu základné aj privlastňovacie, a zvlášť zvratné zámená, a to spolu základné aj privlastňovacie, ako to odôvodnil A. M.

[22] C. d., str. 47.

[23] Porov. F. M i k l o s i c h, *Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen*, Wien 1883, str. 1: *Wenn man nun die einfachsten elemente der worte wurzeln nennt, so kann man qualitative und demonstrative wurzeln unterscheiden.*

Peškovskij.[24] Toto členenie sa zakladá na význame dotyčných slov, lebo osobnými zámenami sa vyjadruje gramatická osoba bez ohľadu na funkciu vo vete, kým zvratnými zámenami sa vyjadruje práve vzťah k istej funkcii vo vete (ku gramatickému podmetu). S tým súvisí aj zrušenie kategórie gramatickej osoby pri zvratných zámenách (máme len jedno zvratné zámeno osobné a len jedno zvratné zámeno privlastňovacie: *seba — svoj*, i keď tieto slová stoja oproti celému systému osobných zámen základných: *ja, ty, on, my, vy, oni — môj, tvoj, jeho, náš, váš, ich*), ako to správne vystihol A. M. Peškovskij.

Demonstratívne zámená treba rozčleniť takisto na základe sem patriacich slov aspoň na štyri skupiny: 1. základné ukazovacie zámená, ako napr. *ten, onen; taký, toľký; toľko; tak, tam* . . ., 2. opytovacie zámená, ako napr. *kto, čo; ktorý, aký, čí; koľko, koľký; ako, kde, odkiaľ* . . ., 3. vymedzovacie alebo určovacie zámená, ako napr. *ten istý, sám, všetok, každý; žiaden, nik, nijaký, ničí, nikde* . . ., 4. neurčité zámená, ako napr. *ktosi, niekto, dakto, hocikto, dajaký, akýsi, nejaký, hocijaký, kdesi, dakde, hocikde, niekde* . . . — Azda by bolo užitočné vyčleňovať aj osobitnú skupinu záporných zámen, ako napr. *nik, nijaký, ničí, nikde, nikdy, nijako* . . .

Okrem tohto základného členenia zámen na jednotlivé druhy treba poukázať aj na to, že v tradičnom výklade slovenských zámen žiada sa urobiť niekoľko dôležitých korektúr. Uvedieme z nich tieto: 1. V slovenčine niet osobitnej skupiny vzťažných zámen a osobitnej skupiny zvolacích zámen.[25] Tu treba hovoriť o sekundárnej funkcii, resp. sekundárnych funkciách opytovacích zámen: o spojovacej funkcii a zvolacej funkcii zámena. Ak by sme vydeľovali vzťažné zámena na základe ich funkcie, museli by sme ich preradiť do rámca spojok. Takisto aj tzv. zvolacie zámená bolo by nevyhnutné zaradiť v rámci gramatických slov do skupiny vetných častíc. 2. Záporné a neurčité zámená nestoja vo významovom protiklade s opytovacími zámenami, ale tvoria významový protiklad s ukazovacími základnými zámenami (hoci formálne súvisia práve s opytovacími zámenami). Tradičný výklad je nesprávny, lebo sa dal zviesť formou bez toho, že by sa bolo prihliadalo k významu. 3. Medzi zámená patria nielen substantívne a adjektívne zámená, ako napr. *ja, kto* . . .; *aký, čí, môj* . . ., ale aj číslovkové zámená ako *toľko, toľký, koľko, koľký* a napokon aj príslovkové zámená, ako napr. *tak — ako, tu — kde, tam — kam, vtedy — kedy, potiaľ — pokiaľ* . . . Toto chápanie vyplýva zo základného postoja k problematike slovných dru-

[24] A. M. Peškovskij, *Russkij sintaksis v naučnom osveščenii*, 7. vyd., Moskva 1956, str. 154 n., najmä str. 160—164.

[25] Takéto osobitné skupiny zámen sa uvádzajú vo väčšine našich gramatík a školských príručiek. O zvolacích zámenách sa hovorieva v gramatikách ruštiny, porov. napr. A. M. Peškovskij, c. d., str. 157.

hov, zatiaľ čo ustanovenie skupiny tzv. zámenných prísloviek v tradičnej teórii slovných druhov súvisí s nevhodným precenením formálnej (morfologickej) stránky slov. 4. Osobitne treba ešte uvážiť, či sa môže aj v slovenčine hovoriť o slovesnom zámene (resp. o slovesných zámenách), ako sa to tradične robí napr. vo výkladoch románskych jazykov. Ide tu o problematiku slovies *tentovať (sa), potentovať (sa), ondiať (sa), poondiať (sa)* ... Sporný je význam týchto slovies, najmä ak nemáme na mysli ich posunutý význam. Do okruhu slovesných zámen však nijako nepatria slovesá *byť* a *mať*. Tieto slovesá síce zaujímajú v rámci slovies osobitné miesto práve pre svoju sémantiku, ale nemajú zámenný charakter, keďže v ich význame niet ukazujúcej ani odkazujúcej funkcie.

Načrtnutý výklad zámen dáva spoľahlivý základ aj pre riešenie gramatických vlastností všetkých druhov zámen. Známou vecou je osobitné skloňovanie niektorých skupín zámen. Hovorí sa tu aj o osobitnom type skloňovania, niekedy dokonca o osobitnom type kongruentného skloňovania. Pravda, tu nejde len o kongruentné skloňovanie, lebo pri ňom máme aj základné skloňovanie osobných zámen pre 1. a 2. osobu obidvoch čísel: a tieto sa nepoužívajú ako atribúty, aspoň ich základná syntaktická funkcia nie je atributívna. Zámená adjektívnej povahy nemajú osobitné skloňovanie, takže zámená nemožno vydeliť ako osobitný slovný druh len z hľadiska ich morfologických vlastností. Ani syntaktické vlastnosti zámen nekonštituujú tieto slová ako osobitný slovný druh. Zámená v uvedenom zmysle tohto termínu majú také úlohy ako podstatné mená, prídavné mená, číslovky, príslovky, ba aj slovesá. Preto nemožno hovoriť o primárnej syntaktickej funkcii zámen ako slovného druhu. Pravda, tieto nedostatky gramatických kritérií pri vyčleňovaní zámen nemôžu vyústiť do takého konštatovania, že by sa poprela existencia slovného druhu zámen a že by sa tak malo hovoriť len o akýchsi zvyškoch zámen.

Uvedené argumenty azda dostatočne ukazujú, že zámená tvoria osobitný čiastkový systém v rámci celkovej slovnej zásoby slovenčiny a že tento čiastkový systém obsahuje slová patriace na jednu rovinu vyčlenenú sémanticky. Významová stránka zámen je doplnená rozličnými gramatickými vlastnosťami, ktoré však nezahrnujú celú oblasť slovného druhu.

4. Číslovky. To, čo nám ostalo v slovnej zásobe po vyčlenení citosloviec, gramatických slov a zámen, ešte nie je homogénna masa slov. Dá sa ešte vydeliť z nej homogénna skupina slov, ktorými sa pomenúva počet a jemu zodpovedajúca kvantitatívna stránka javov skutočnosti. To sú číslovky, ktoré sa vyčleňujú ako osobitná vrstva slov najmä preto, lebo sa nimi pomenúva tá dobre vymedziteľná stránka javov skutočnosti, ktorá sa stala už dávno predmetom osobitnej matematickej disciplíny — aritmetiky. Už sama existencia tejto náuky o číselnej stránke skutočnosti je

vážnym argumentom pri ustanovení čísloviek ako osobitného slovného druhu. Číslovky práve tak ako zámená sú tvrdým orieškom pri analýze slovnej zásoby, a práve preto stojí za to, pokúsiť sa o presnú všestrannú analýzu týchto slov v rámci samostatných čiastkových systémov celkovej slovnej zásoby. Vyhneme sa tak násilnostiam, ktoré boli vždy zrejmé pri výklade sem patriacich slov v rámci teórií, ktoré nepočítali s osobitnými slovnými druhmi zámen a čísloviek.

Pravda, počet ako príznak javov skutočnosti musí sa aj v jazyku javiť rovnako ako kvalitatívny a priestorový i časový atribút týchto javov. Ak by šlo len o takto chápaný kvantitatívny príznak javov, v jazyku by sme mohli hovoriť len o kvantitatívnych adjektívach a adverbiách. Ale po abstrahovaní počtu od jeho nositeľa vzniká samostatné chápanie počtu: až toto chápanie počtu je základom pre aritmetiku. Tento vysoký stupeň abstrakcie nachádza výraz v samostatnom slovnom druhu čísloviek, najmä v tzv. základných číslovkách, ako na to výstižne poukázal V. V. Vinogradov.[26]

Číslovky aj v tomto chápaní majú osobitnú problematiku. Ide zväčša o otázky, ktoré priamo súvisia so základnou sémantikou tohto slovného druhu. Osobitne treba zdôrazniť, že číslovky neslobodno chápať ako slovný druh paralelný s prídavnými menami. Číslovky nie sú kvantitatívnym príznakom nepríznaku, kým prídavné mená boli by iba kvalitatívnym príznakom nepríznaku, ak chceme použiť termíny M. K o m á r k a.[27] Pretože číslovky sú konštituované ako slovný druh jedine významom, patria k nim slová, ktoré majú rozličnú morfologickú aj syntaktickú charakteristiku. Medzi číslovky patria aj slová, ktoré majú syntaktické vlastnosti prísloviek (ako napr. *veľa, málo*). Ale slová *koľko, toľko, koľký, toľký* nemožno počítať k číslovkám, lebo majú zámenný význam (to sú číslovkové zámená ukazovacie a opytovacie).

V okruhu čísloviek ostáva veľa čiastkových otázok otvorených. Tu treba vykonať detailný výskum materiálu. Je však aj dnes nesporné, že číslovky predstavujú osobitný slovný druh s vlastnou problematikou sémantickou aj gramatickou: sem patriace slová tvoria osobitnú vrstvu v slovnej zásobe vyčlenenú významom. Číslovky sú teda osobitným čiastkovým systémom celkovej sústavy slovnej zásoby.

5. K v a l i t a t í v n e s l o v á. Po postupnom vyčlenení citosloviec, gramatických slov, zámen a čísloviek zostáva v slovnej zásobe slovenčiny masa slov, ktoré už majú pomenovaciu úlohu v plnom zmysle tohto slova.

---

[26] Pozri c. d., str. 288.

[27] Ide o prácu M. K o m á r k a *K některým otázkám historickosrovnávacího zkoumání slovních druhů*, uverejnenú v zborníku *K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků*, Praha 1958, str. 45—54.

Vlastne až o týchto slovách (čiastočne aj o číslovkách) platí v plnej miere zvyčajná definícia slova ako premiestniteľnej zvukovej jednotky s lexikálnym významom a s gramatickou funkciou. Tieto slová by sa mohli nazvať v skratke významovými slovami, ale na rozdiel od číslovieok bolo by vhodné pomenovať ich kvalitatívnymi slovami. Tieto slová sa v tradičnej teórii slovných druhov delili na štyri plnovýznamové slovné druhy: podstatné mená, prídavné mená, príslovky a slovesá. Veľmi často sa iba tieto skupiny slov hodnotili ako slovné druhy (partes orationis, časti reči), kým ostatné slová sa hodnotili ako akési menej hodnotné — partikuly, častice (rusky: časticy reči).

Pre ďalšie rozčlenenie týchto slov — zdá sa — je najvhodnejšie použiť u nás už bežné rozdelenie na pomenovania vecí a na pomenovania príznakov.[28] Aj to je významové členenie: až na tento lexikálny význam viažu sa gramatické kategórie a syntaktické funkcie.

Vec je jav skutočnosti chápaný ako samostatne existujúci. To je základná charakteristika obsahu podstatných mien — substantív. Príznak je jav skutočnosti chápaný ako existujúci na niečom. Tu sa ďalej rozlišuje príznak veci a príznak príznaku podľa toho, či nositeľom príznaku je samostatne existujúci alebo nesamostatne existujúci jav skutočnosti. Príznak veci je ďalej alebo statický (a to je charakteristika obsahu prídavných mien — adjektív), alebo je dynamický (a to je charakteristika obsahu slovies — verb). Príznak príznaku je príslovka — adverbium. Ako vidieť, toto triedenie už prihliada v značnej miere aj na gramatickú stránku slov, a preto nie div, že sa takmer celkom zhoduje s triedením slov na primárne, sekundárne a terciárne.

V tomto náčrte charakteristiky treba osobitne zdôrazniť výraz „chápaný ako": tým sa prekonávajú ťažkosti, že povedzme slová *múdry, múdro, múdrosť, múdrieť* jednoznačne zaraďujeme do rozličných slovných druhov už na základe významu.

Ako vidieť, slová majúce plný význam tvoria osobitnú pomenovaciu vrstvu v slovnej zásobe. Z toho vychodí, že aj tieto slová predstavujú osobitný čiastkový systém celkovej slovnej zásoby. Tento čiastkový systém sa rozčleňuje ďalej na štyri čiastkové systémy, ktoré sa od seba odlišujú už nielen významovými, ale aj gramatickými črtami. Tu platí v plnej miere požiadavka, že slovné druhy treba vyčleňovať komplexne, t. j. na základe všetkých vlastností slov.

[28] Na základe týchto kritérií delia u nás plnovýznamové slová E. Pauliny, c. d., a M. Komárek, c. d. Rozdiel medzi nimi je najmä v tom, že E. Pauliny uvažuje pritom len o troch slovných druhoch (substantívum, adjektívum a verbum), kým M. Komárek sa usiluje dostať do systému významových slov tieto slovné druhy: substantívum, verbum, predikatívum, adverbium, adjektívum a numerale. Hovorí sa tu o významových protikladoch.

Hoci slovné druhy, ktoré ako plnovýznamové tvoria jednu jedinú pomenovaciu vrstvu slovnej zásoby, pútali na seba od samého začiatku najväčšiu pozornosť bádateľov z rozličných vedných odborov (teda nielen jazykovedcov, ale aj psychológov, filozofov a pod.), predsa len nie je ich problematika vyriešená dôkladne. Kritické hlasy sa ozývali práve proti tým súčastiam teórií o slovných druhoch, ktoré spracúvali niektoré partie z tejto oblasti. Najmä okruh prísloviek bol vystavený sústavným kritikám. Aj u nás to bolo tak. V ostatnom čase prispel do kľúčovej problematiky slovných druhov F. Miko pokusom o nový rozbor základných otázok prísloviek.[29] Aj v tejto oblasti je potrebný ďalší detailný výskum.

III

Je namieste položiť si otázku, či sa doteraz spomenutými operáciami rozčleňuje celá slovná zásoba slovenčiny a či ostávajú ešte slová, ktoré sa nedajú z vážnych dôvodov zahrnúť do uvedených vrstiev a tak ani do spomenutých slovných druhov. V podstate je to otázka tzv. sporných slovných druhov.

Za sporné slovné druhy sa pokladajú tie, ktoré sa formulovali pri kritike tradičnej teórie slovných druhov. Sú to najmä tieto štyri skupiny slov: častice, modálne slová, predikatíva, spony.

Spony nemožno v slovenčine pokladať za osobitný slovný druh (ani v rámci gramatických slov), lebo tie slová, ktoré by sa sem mohli zaradiť, vykazujú všetky významové aj gramatické vlastnosti slovies. Možno ich pokladať za jednu skupinu pomocných slovies. V slovenčine niet osobitných slov bez lexikálneho významu, ktorými by sa vyjadroval napr. iba vzťah medzi podmetom a prísudkom dvojčlennej vety.[30]

Zdá sa, že niet dostačujúceho dôvodu ani na vyčlenenie osobitného slovného druhu predikatív. Tento plnovýznamový slovný druh charakterizuje napr. M. Komárek ako príznak prebiehajúci v čase, ale nechápaný ako dej. Podobne aj A. V. Isačenko hovorí o slovách typu *dusno (je dusno)*, že sa tu stav vyjadruje ako vlastnosť predstavovaná v čase, ale pozbavená významu procesovosti.[31]

Slová typu *dusno* — ktoré sú základnou skupinou predikatív čiže tzv. kategórie stavu — chápu sa často nie celkom správne. Sú to príslovky

---

[29] F. Miko v prednáške *Z problematiky slovenských prísloviek*, prednesenej v Združení slovenských jazykovedcov 30. mája 1960 v Bratislave.

[30] Pozri J. Ružička, *Dva sporné slovné druhy*, v zborníku *K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků*, Praha 1958, str. 55—65, najmä časť o spone na str. 56—60.

[31] M. Komárek, c. d., str. 48. — A. V. Isačenko, c. d., str. 358 n.

istého typu, a to príslovky, ktoré vznikli dávno ako tvary prídavných mien v predikáte vety bez predpokladaného nositeľa vlastnosti.[32] To znamená, že v type slov *dusno (je dusno)* máme pred sebou takú skupinu v rámci statických príznakov vecí, akú v rámci dynamických príznakov — čiže v rámci slovies — predstavujú neosobné slovesá typu *pršať*. Formu slov typu *dusno* chápeme podobne ako formy slovies typu *pršať:* nedostatok predikatívnej kongruencie je v obidvoch prípadoch výrazom nedostatku nositeľa deja a či vlastnosti.

Je známe, že niektoré skupiny adverbií možno chápať ako nekongruentné tvary adjektív. S tým treba dať do súvislosti aj spomenuté riešenie sporného slovného druhu predikatív. Zaradenie týchto slov medzi príslovky nenarúša podstatu prísloviek ako slovného druhu, a to ani z hľadiska základného kritéria, ani z hľadiska syntaktických funkcií, ako na to poukázal v ostatnom čase F. Miko konštatovaním, že slová typu *dusno* sú vždy v spojení so slovesom (sú to sponové slovesá *byť, bývať, ostať, prísť niekomu: bolo dusno, ostalo mi zle, prišlo mi zle* ...).

Ďalšie dva sporné slovné druhy — častice a modálne slová — sú skutočným problémom aj v kvalifikácii slovenskej slovnej zásoby. Podstatnú časť týchto slov usiloval sa u nás zhrnúť do osobitného slovného druhu J. Mistrík; nazval ich časticami.[33] Okrem tejto závažnej štúdie žiada sa ďalší podrobný výklad celého príslušného materiálu. Bez takejto predbežnej práce nemožno podať celkovú charakteristiku týchto slov, i keď možno aspoň sčasti upraviť Mistríkov výklad.

Slovný druh častice — ako ich vymedzuje J. Mistrík — obsahuje nesúrodé slová. Preto aj sám autor rozčleňuje častice na štyri od seba dosť vzdialené skupiny. Zdá sa, že slová majúce základnú črtu gramatických slov nemožno sem vôbec zahrňovať. Tak sa vylučujú prvé dve skupiny Mistríkových častíc a preraďujú sa do gramatických častíc. Sú to Mistríkove uvádzacie častice formálne i stimulatívne, ako aj Mistríkove obsahové častice opytovacie, želacie, rozkazovacie a zvolacie. Tým sa rozsah sporného slovného druhu častíc v zmysle Mistríkovho poňatia značne zužuje, a súčasne sa umožňuje presnejšia analýza zvyšujúcich dvoch skupín slov. Ukazuje sa totiž, že štvrtá skupina Mistríkových častíc — tzv. vetné častice nadväzujúce, hodnotiace a citové — môže sa vysvetliť aj ináč: sú to aj podľa slov J. Mistríka mimovetné jednotky, ktoré sú v prehovore samostatnými intonačnými jednotkami vyčlenenými aj formálne (pauzami). Azda všetky slová tejto skupiny vyhovujú kritériu slov-viet: preto by bolo azda správnejšie preradiť ich ako osobitné skupiny do slovného druhu citosloviec. Aj toto riešenie treba ešte overiť na úplnom materiáli.

[32] Porov. J. Ružička, c. d., najmä časť venovanú predikatívu na str. 60—65.
[33] J. Mistrík, c. d., passim.

Skutočným problémom ostáva tretia skupina Mistríkových častíc — tzv. spôsobové častice. Mistrík ich charakterizuje ako slová, ktorými sa vyjadruje postoj autora reči k vypovedanej skutočnosti. Sú to odkazovacie slová typu *bezťak*, ďalej hodnotiace slová typu *veru* a napokon vydeľujúce slová typu *najmä*. Počet sem patriacich slov je veľký: tvorí podstatnú väčšinu inventára Mistríkových častíc. Sem treba zaradiť väčšinu slov, ktoré by podľa Vinogradovovej terminológie patrili do širokej oblasti modálnych slov (t. j. modálne slová aj modálne častice).

Riešenie tejto otázky musí počítať s tým faktom, že spôsobovými časticami podľa Mistríkovej terminológie vyjadrujeme postoj podávateľa reči alebo k obsahu výpovede, alebo k samej výpovedi (resp. niektorej jej časti a či zložky). Ide tu zrejme o zvýraznenie roviny podávateľa v celom komunikačnom modeli. Tu poukazujeme na slová V. V. Vinogradova, že tento subjektívny postoj podávateľa zprávy vyjadruje sa rozmanitými jazykovými prostriedkami a že všetky vrstvy stavby jazyka sú prestúpené takýmito prostriedkami subjektívnej modálnosti. Z toho sa dá vyvodiť, že rovina podávateľa zprávy v komunikačnom modeli je síce celkom zreteľná a že sa vyráža na všetkých plánoch jazyka, ale že niet pre ňu osobitnej vrstvy v slovnej zásobe, pretože nejde o vrstvu pomenovania.

Bolo by vari predčasné, keby sme chceli uzavrieť diskusiu o sporných slovných druhoch popretím osobitných vlastností sponových slovies, predikatív, modálnych slov a častíc. Na definitívne riešenie nateraz ešte niet dostačujúcich poznatkov. No ukazuje sa ako bezpečné, že v systéme slovných druhov má pevné miesto gramatický slovný druh — gramatické častice: ide tu o skupinu slov, o ktorých u nás po prvý raz vyriekol výstižné slová F. Trávníček.[34] To sú gramatické slová. Ostatné slová z okruhu Mistríkových častíc však nie sú gramatické slová. Preto sa treba kriticky postaviť k chápaniu F. Miku, že všetky tieto slová sú iba akýmisi variantmi spojok: uvádzajú vraj len pripájanú časť syntagmy. Skôr bude pravda, že spôsobovými časticami sa zaraďuje, hodnotí a pod., a teda že sú to slová s plným, negramatickým významom. Podľa tohto väčšina z nich bude patriť do okruhu príslovieok a bude tam tvoriť takú uzavretú skupinu, akú tvoria napr. v rámci slovies tzv. modálne pomocné slovesá.[35] Iba toľko

[34] Porov. F. Trávníček, *Mluvnice spisovné češtiny II, Skladba*, Praha 1949, str. 845–847. — Tu sa vyzdvihuje rozdiel medzi spojkami a časticami týmito slovami: *Naproti tomu částice jen a jen uvozují větu, naznačují ráz jí samé, nikoli též vztah k větě jiné.*

[35] F. Kopečný, *Základy české skladby*, Praha 1958, str. 87 a 272 navrhuje termín *modalitné príslovky* na rozdiel od *modálnych prísloviek* typu *možno*. — Modalitnými adverbiami sa vyslovuje členská modalita na rozdiel od vetnej modality vyslovenej modálnymi adverbiami. To je užitočné rozlíšenie, i keď sa navrhované názvy výrazne neodlišujú.

ešte, že ani na tieto modálne slovesá nemožno sa spytovať otázkou, práve tak ako sa nemožno spýtať ani na spôsobové častice podľa Mistríkovej terminológie. Teda nie sú to slová, ktoré by v rámci vety mali hodnotu niektorého tradičného vetného člena, i keď je zreteľné, že práve ony sú veľmi často podstatnými zložkami výpovede.

Možno vari zakončiť odsek o sporných slovných druhoch konštatovaním, že doterajší výskum slovenskej slovnej zásoby vykazuje pevné členenie na tieto slovné druhy: 1. citoslovcia, 2. predložky, 3. spojky, 4. gramatické častice, 5. zámená, 6. číslovky, 7. podstatné mená, 8 prídavné mená, 9. príslovky, 10. slovesá. Skupiny slov, ktoré sa zahrnovali do tzv. sporných slovných druhov (spony, modálne slová, častice, predikatíva), možno podľa závažných kritérií začleniť do uvedených slovných druhov ako osobitné skupiny. To však neznamená, že načrtnutý systém slovných druhov treba pokladať za meravú schému: hlbší rozbor základných otázok môže ho skorigovať nielen v jednotlivostiach, ale aj v základoch.

IV

Pre správne pochopenie načrtnutého systému slovných druhov v slovenčine treba ešte bližšie rozviesť niekoľko dôležitých myšlienok.

1. Z celkového výkladu je zreteľné, že sme použili klasické dichotomické členenie, ktoré sa zakladá na postupnom vyčleňovaní homogénnych skupín jednotiek z celkového súhrnu. Tieto homogénne skupiny sú vlastne množiny vyznačené istou vlastnosťou. Táto vlastnosť je delidlom. Tá časť slovnej zásoby, ktorá ostane po vyčlenení ktorejkoľvek skupiny, nazýva sa zvyškom. Tento zvyšok nie je homogénny: na danej rovine klasifikácie spája ho iba neprítomnosť príznaku, ktorý sa použil ako delidlo. Toto treba zdôrazniť, aby sa v dichotomickom členení použité postupy nechápali ako hľadanie binárnych protikladov. Ďalej treba ešte uviesť, že dichotomické členenie má zmysel len vtedy, keď sa ostatný zvyšok dá určiť nejakým pozitívnym príznakom: ostatný zvyšok musí byť tiež homogénnou skupinou, ale na základe iného príznaku než delidla na tej rovine. Najmä tu sa ukazuje, že v dichotomickej klasifikácii nejde o binárne protiklady korelatívneho charakteru. V navrhnutom členení zvyšok slovnej zásoby po vyčlenení čísloviek ako slov pre počet bol jednak charakterizovaný negatívne ako súhrn slov nečíselnej povahy, jednak pozitívne ako množina slov kvalitatívnej povahy.

2. V načrtnutom výklade sa ukázalo, že slovná zásoba nie je súhrnom jednotiek, ktoré by boli rovnocenné zo všetkých hľadísk. Preto ani vyčlenené slovné druhy nie sú na jednej rovine. Treba rozlíšiť päť rovín, pričom každá rovina je vyznačená dosť zreteľne ako osobitná pomenovacia rovina.

Šiesta rovina — t. j. rovina subjektívneho postoja podávateľa zprávy (autora reči) — je prinajmenšom sporná. Modálnosť prestupuje celú stavbu jazyka, a nie iba slovnú zásobu. Spojenie modálneho príznaku s nemodálnym nositeľom príznaku možno chápať ako determinatívne spojenie jednotiek vyjadrujúcich rozličné roviny v komunikačnom modeli, a nie ako spojenie jednotiek patriacich na rozličné roviny v slovnej zásobe. Preto nevyčleňujeme osobitný slovný druh ani pre objektívne, ani pre subjektívne modálne slová.

3. Množina slov patriaca na jednu pomenovaciu rovinu je čiastkovým systémom celkovej slovnej zásoby: má svoju vlastnú vnútornú problematiku lexikálnu aj gramatickú. Preto tieto čiastkové systémy nie sú vzájomne priamo priradené. Neplatí teda izomorfizmus, i keď celistvosť slovnej zásoby vtláča všetkým slovným druhom isté spoločné črty.

4. Zo základnej charakteristiky slovných druhov vyplýva, že morfologická stránka nemá pre slovný druh podstatný význam. Preto napr. zoskupovanie slovných druhov na základe nejakej morfologickej črty nevystihuje podstatu veci a nie je správne ani metodologicky. Preto slovný druh nie je morfologickou kategóriou a ani rozdelenie slovných druhov na ohybné a neohybné nemá väčší vedecký význam. V obidvoch týchto prípadoch by sa hrubo skresľoval systém slovných druhov.

Ak sa slovný druh chápe ako morfologická kategória, sú veľké ťažkosti so zámenami a číslovkami, ďalej nemôžu sa dobre postihnúť gramatické slová.

Ak sa zoskupujú isté slovné druhy ako ohybné a dávajú sa do protikladu s ostatnými, odtŕhajú sa od seba blízke a dávajú sa k sebe vzdialené slovné druhy. Je napr. jasné, že rozdiel medzi príslovkami a gramatickými slovami je v podstate väčší ako rozdiel medzi príslovkami a prídavnými menami. Takisto rozdiel medzi zámenami a prídavnými menami je v podstate väčší ako rozdiel medzi prídavnými menami a príslovkami.

5. Z tradičného výkladu slovných druhov preberáme zaužívané termíny, i keď je jasné, že ich používame niekedy v inom význame. Ide najmä o širší význam názvov citoslovcia, gramatické slová, zámená. Ďalej treba zdôrazniť, že pri klasifikácii slovnej zásoby dostávame triedy slov alebo množiny slov. Pre takúto skupinu slov je najvhodnejší názov *slovný druh,* a nie názov *časť reči,* i keď medzinárodný termín *pars orationis* používame naďalej.

6. Slovná zásoba je súhrn i systém. Slovná zásoba je súhrn všetkých slov istého jazyka. V tomto prípade možno hovoriť len o relatívne otvorenom systéme. No slovná zásoba je súčasne systémom tried. V tomto zmysle je slovná zásoba relatívne uzavretý systém. Pravda, aj každý slovný druh má túto dvojakú tvár. Je to množina prvkov, pričom počet prvkov nie je

obmedzený. Napr. počet číslovieк je neobmedzený: sú predsa číslovky od jeden po nekonečno. Inokedy je aj počet prvkov obmedzený, konečný (napr. gramatické slová, zámená).

Vťahy medzi jednotlivými slovnými druhmi nie sú náhodné, lebo sú dané vývinom jazyka: slovné druhy nevznikli všetky naraz, ale vyčleňovali sa postupne. Za najstarší slovný druh treba pokladať citoslovcia čiže slová-vety a potom zárodky primárnych kvalitatívnych a deiktických slov. Ostatné, najmä gramatické slová sú mladšie. Vývinom sú dané aj styčné body medzi jednotlivými slovnými druhmi. Tieto styčné body sú dôležité aj pre samotnú klasifikáciu slovných druhov, a preto im treba pri konkrétnom rozbore venovať zvýšenú pozornosť.*

O PRÍPONÁCH *-Í* A *-ACÍ* V DRUHOVÝCH PRIVLASTŇOVACÍCH PRÍDAVNÝCH MENÁCH

Ladislav Dvonč

Druhové privlastňovacie prídavné mená sa tvoria príponou *-í* alebo *-ací* od zvieracích alebo osobných podstatných mien, napr. *páv — páví, myš — myší/myšací, teľa — teľací, knieža — kniežací, páža — pážací* a pod. Od niektorých podstatných mien sa tvoria tieto prídavné mená príponou *-í*, od iných príponou *-ací*, kým pri niekoľkých podstatných menách sú dvojtvary, teda tvary prídavných mien na *-í* aj *-ací*. Kladieme si za úlohu presnejšie vymedziť výskyt prípon *-í* a *-ací* v súčasnom jazyku a zistiť, ktorá z uvedených dvoch prípon je dnes produktívnejšia.

Presnejšie vymedzenie oboch prípon je potrebné najmä v terminológii. Druhové privlastňovacie prídavné mená sa v terminológiách jednotlivých vedných odborov často používajú, pričom nejde vždy o privlastňovanie, ale aj o iné významy, napr. podobnosť alebo i istý vzťah.[1] Sú súčasťou termínov, ako napr. *baranie mäso, jelení paprikáš, srnčí chrbát* (potravinárstvo), *kozia brada, vranie oko, zajačí chvost, božie drievko* (botanika), *Žabie plesá, Labutie ostrovy, Dračie hory* (zemepis), *mušia, kohútia váha* (šport), *húseničie hniezdo* (lesníctvo), *krokodília koža, bobria koža* (kožiarstvo), *bobrí kožuch, králičia kožušina* (odevníctvo) atď. Známe sú aj

* Podstatné časti tejto úvahy som predniesol 17. 10. 1960 v Združení slovenských jazykovedcov pri SAV. Niektoré formulácie som upravil alebo aj rozviedol v zmysle diskusie, na ktorej sa zúčastnili závažnejšími príspevkami E. Jóna, G. Horák, J. Mistrík, J. Oravec a Š. Peciar.

[1] Pozri J. Horecký, *Slovotvorná sústava slovenčiny*, Bratislava 1959, 149.

iné neterminologické združené pomenovania, v ktorých takéto príd. mená sú prívlastkami, napr. *mamutí podnik, krkavčia matka, vlčia morálka, pštrosia politika, labutia pieseň, orlí zrak* a pod. V niektorých prípadoch treba ešte len určiť podobu takéhoto prídavného mena. Napr. v lekárskej terminológii sa vyskytla potreba pomenovať sérum zo škrečkov, o čom písal J. R u ž i č k a.[2] Autor celkom správne zdôrazňuje, že treba utvoriť druhové privlastňovacie prídavné meno k podstatnému menu *škrečok*, lebo „v odbornej reči potrebujeme mať takéto prídavné meno ku každému zvieraciemu podstatnému menu".[3]

V príspevku o prídavných menách *rybí* a *rybací*[4] sa uvádza, že v súčasnej dobe kratšie tvary prídavných mien na *-í* sa nahradzujú tvarmi so sekundárnou príponou *-ací*, príp. ešte inými. V zátvorke sa výslovne dodáva, že to nie je naopak. Je to najmä vtedy, keď „tvar na *-í* nemal iný, odchylný význam od tvaru s novšou koncovkou, teda ak nebolo medzi nimi sémantického rozlišovania, ako ani pri tvaroch: ‚husí' a *husací*, ‚myší' — *myšací*, ‚žabí' — *žabací (žabacie korýtka)*, ‚kraví' — *kravský*, ‚volí' — *volský, volový*, ‚lví' — *levský* a podobne aj pri ‚rybí' a *rybací*." Kratšie tvary *žabí, husí, rybí* obstoja podľa autora len ako archaizmus, ak sa zachovávajú ešte v živej reči. V inom prípade ich treba pokladať za mŕtve, knižné slová. Z prídavných mien s príponou *-í* sa podľa autora zachovalo len niekoľko, pri ktorých nebadať snahu zameniť príponu *-í* inou príponou, napr. *ovčí, jelení, baraní* atď. Tvar *rybací* je „tvorený na spôsob novšieho systému tvorenia prídavných mien tohto typu, ktorý azda úplne zatlačil v slovenčine archaistický, pôvodný tvar *rybí* a tak zo stanoviska synchronického, súčasného je naisto správny". Autor však priznáva, že v „literárnej reči sa vyskytujú obidve podoby: *rybacie ikry, rybacie zakončenie, rybie hlávky*". Z tvarov na *-ací* uvádzajú sa ináč v článku ešte tieto: *kozľací, teľací, kozací* (v zátvorke sa pripomína: *kozaca potvóra* z bánovského nárečia), *medveďací*.

Novšie študoval druhové privlastňovacie prídavné mená v cit. práci J. H o r e c k ý.[5] Podľa autora skutočným gramaticky závislým variantom prípony *-í* je v dnešnej spisovnej slovenčine podoba *-ací*, ak sa ňou tvoria prídavné mená k podstatným menám stredného rodu *(kozľací, teľací, mačací)*. Ďalej píše, že v mnohých prípadoch splýva tvorenie príponou *-ací* od zdrobnených mien s dubletami od nezdrobnených. Tak napr. v prípadoch ako *holubí — holubací, žabí — žabací, srní — srňací* by sa dublety dali vysvetľovať tak, že podoba *holubí* je od *holub, holubací* od *holúbä*. „No po-

[2] J. R u ž i č k a, *Škreččie, či škrečačie sérum*, SR 25, 1960, 188—189.

[3] V cit. príspevku, str. 188.

[4] *Rybí olej či rybací*, SR 9, 1941/1942, 188—189. Jeho autorom je najskôr A. J á n o š í k, na čo ukazuje odvolávanie sa na stav v bánovskom nárečí.

[5] L. c., 148—150.

doby *lišací, lichvací, husací, mušací* ukazujú, že často ide o tvorenie negramatickým variantom *-ací* od nezdrobneného podstatného mena," uzatvára autor na str. 149. Z celkového hodnotenia prípony *-ací* ako závislého variantu (gramatického alebo negramatického) a v súvise s tým aj písania *-í/-ací* sa ukazuje, že sa tu ako základná podoba hodnotí prípona *-í*.

R u ž i č k a v cit. príspevku píše, že prípona *-ací* sa pôvodne používala iba pri tvorení prídavných mien od mien mláďat (napr. *teľa — teľací, kozľa — kozľací*). Ďalej spomína, že dnes ju používame aj inde *(husací, rybací, zvierací)*. Hovorí, že prípona *-í* je staršia a viac sa používa aj dnes. V závere tohto príspevku, v ktorom sa ako rovnocenné deriváty slova *škrečok* navrhujú tvary *škreččí* aj *škrečací*, vyslovuje sa mienka, že zvíťazí tvar *škreččí* ako tvar utvorený častejšie využívanou príponou *-í*.

Aby sme mohli posúdiť, ktorý názor je správnejší, rozoberieme si podrobnejšie obe prípony.

Prípona *-í* sa používa pri odvodzovaní druhových privlastňovacích prídavných mien: 1. od podstatných mien mužského rodu vzoru *chlap*, napr. *človek — človečí, obrí, srnčí, kohútí, jelení, samčí* atď.; 2. od podst. mien ženského rodu vzoru *žena, ulica* a *kosť*, napr. *striga — stridží, baba — babí, koza — kozí, jarabičí, husí, myší* a pod.; 3. od podst. mien stredného rodu vzoru *mesto*, napr. *hovädo — hovädzí*.

Príponou *-ací* sa tvoria druhové privlastňovacie prídavné mená od podstatných mien vzoru *dievča*, napr. *knieža — kniežací, zviera — zvierací, jahňací, morčací* atď. B. L e t z[6] uvádza, že analógiou podľa typu *teľací* sa odvodzujú prídavné mená z podstatných mien ženského rodu: *myšací, husací, kravací, rybací, mušací, lišací*. J. Horecký, ako sme už uviedli, naznačil možnosť dvojakého výkladu prídavných mien *holubací, mušací* a pod. Krátkosť koreňa spôsobuje, že sa tieto slová skôr chápu ako deriváty od slov *mucha, holub* atď., ktorých korene sú tiež krátke, než ako deriváty od slova *múša, húsa, mýša* atď., kde je dĺžka.

Pri odvodzovaní privlastňovacích prídavných mien druhových od podstatných mien stredného rodu vzoru *dievča* je jedine prípona *-ací*. Treba zdôrazniť, že prípona *-ací* je tu živá. Pretože tu si nekonkurujú prípony *-í* a *-ací*, nie je potrebné túto skupinu slov ďalej skúmať. Preto v ďalšom výklade musíme svoju pozornosť zamerať na podstatné mená tých vzorov, kde sú pri odvodzovaní druhových privlastňovacích prídavných mien možné obe prípony. Najprv preskúmame podstatné mená, od ktorých máme dvojtvary na *-í* a *-ací* (napr. *ryba — rybí/rybací, myš — myší/myšací* ap.), potom podstatné mená, od ktorých máme len druhové privlastňovacie prídavné mená s príponou *-í* alebo len s príponou *-ací*.

[6] B. L e t z, *Kmeňoslovné úvahy*, Martin 1942, 139; *Gramatika slovenského jazyka*, Bratislava 1950, 192.

Svoj rozbor zakladáme na zhodnotení doterajšej literatúry a dokladového materiálu v Ústave slovenského jazyka a vlastného materiálu. Poradie: 1. slovníková časť *Pravidiel slovenského pravopisu* z r. 1931, 1940 a 1957 (ďalej P1, P2 a P3); 2. gramatiky: S. Czambel, *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*, 3. vyd., Martin 1919 (= Cz), J. Orlovský — L. Arany, *Gramatika jazyka slovenského*, Bratislava 1946 (= OA), B. Letz, *Gramatika slovenského jazyka*, Bratislava 1950 (= L), E. Pauliny — J. Ružička — J. Štolc, *Slovenská gramatika*, Martin 1953 (= SG), 3. vyd., Martin 1955 (= SG3), E. Pauliny, *Krátka gramatika slovenská*, Bratislava 1960 (= Py); 3. slovníky: A. Jánošík — E. Jóna, *Slovník spisovného jazyka slovenského I*, Martin 1946—1949 (= JJ), *Slovník slovenského jazyka I*, Bratislava 1959, II, Bratislava 1960 (= SSJ); 4. terminologické práce; 5. dokladový materiál Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied a vlastný dokladový materiál. Stránky pri Pravidlách slovenského pravopisu (slovníkových častiach) a slovníkoch neuvádzame.

Blcha. — 1. *Blší* P3. — 2. ∅. — 3. *Blší* JJ, *blší* i *blšací* SSJ: — 4. ∅. — 5. *Blší, -ia, -ie uštipnutie* Dobrota, *trh* Beniak, Lukáč, *boh* Figuli, *typ* Pado; *blšací, -ia, -ie háveď* Tatarka.

Pri tomto slove je nesporne bežnejšia podoba na *-í*. Pripomeňme si ešte, že podoba *blší* je aj v známom spojení *blší cirkus*. Podoba *blšací* je veľmi zriedkavá.

Had. — 1. *Hadí* P1 (v zátvorke výslovne pripomínajú nesprávnosť podoby *haďací*), P2, P3. — 2. *Hadí* OA 172, L 192, SG 115, SG3 177, Py 68. — 3. *Hadí* JJ, SSJ; *haďací* JJ (s príkladom *haďacia koža* z Dobšinského), SSJ (označuje ho výslovne ako nárečové slovo, pričom príklad je ten istý ako u JJ). — 4. *Hadí koreň* F. Buffa, *Mená zvierat v slovenskom názvosloví rastlín*, Slovenské odborné názvoslovie V, 1957, 99, 101 (= B), *Slovenská botanická nomenklatúra*, Bratislava 1954, 50, *hadí mor* B 99. — 5. *Hadí, -ia, -ie hlasy* Mňačko, *plemeno*, Jesenský, Hečko, *plemä* Moric, Kupec, Prielom, *priechody* Jesenský, *nôta* Jesenský, *koža* Vajanský, Garaudy, Kusý, Hlavaj, *jed* Horov, Ondrejov, Ľud, *hlavy* Fr. Kráľ, *tanec Smrčok*, prte Vajanský, *dúpä* Schultz — Zúbek, *náhrdelník* Schultz — Zúbek, *jazyky* Tajovský, Horák, *hniezdo* Moric, *semä* Plávka, *semeno* Plávka, *sila* Pišút, *telo* Lazarová, *kŕče* Smrek, *zákruty* Skalka, *potvory* Sládkovič, *reč* Dianovský, *pokolenie* Timrava, *kameň* Slovenská vlastiveda, *diera* Jesenský, *oči* Stodola, *rdesno* [!] Novacký, *sluha* Ferianc (= hmyz), *olej* Kvetko, *muž* Karvaš; *haďací, -ia, -ie koža* Dobšinský.

Stav v spisovnom jazyku je pri slove *had* celkom jednoznačne sformovaný v prospech podoby druhového privlastňovacieho prídavného mena *hadí*. Slovník slovenského jazyka celkom správne označuje podobu *haďací*

ako nárečovú. V spisovnom jazyku teda pri slove *had* máme jedine podobu *hadí.*

H o l u b. — *Holubí* P1, P2, *holubací/holubí* P3. — 2. *Holubí* L 192. — 3. *Holubí* JJ, SSJ; *holubací* JJ, SSJ. — 4. *Holubí, holubací* Horecký, l. c. 149 (= H). — 5. *Holubí, -ia, -ie Rus* Jesenin — Jesenský, *nebo* Hviezd., Vaj., Gaspár, Botto, Kuk., *cudnosť* Hviezd., *vajce* Slovenský lekár, *farba* Reichlová-Kuchárikoví, *pokoj* Kultúrny život, *jablká* Boček; *holubäci, -ia, -ie Slovák* Vaj.

Celkove materiál ukazuje na prevahu podoby *holubí.*

H u s. — 1. *Husí* P1, *husí, husací* P2, *husací/husí* P3. — 2. *Husí* Cz 70, OA 172, L 192, SG 123, SG3 177, 187; *husací* SG3 177 (pokladá sa však za derivát od *husat-*). — 3. *Husací, husí* JJ, SSJ (v SSJ v tomto poradí). — 4. H 149 spomína z publikácie Chov koní termín *husí krk; husacie prsia, droby, žalúdky* Terminológia jedál, SON I, 1953, 369. — 5. *Husí, -ia, -ie koža, kožka* Kuk., Verejná správa, Rysuľa, Ondrejov, Gráf, Tajovský, Hensel, Gabaj, Zguriška, Jilemnický, Moric, Praktikum propedeutiky vnútorného lekárstva, Vaj., Kuk., Kult. život, *pochod, sprievod, rad* Ondr., Gogoľ—Jesenská, Dubnický, Lazarová, Jil., Tatarka, Sever, Tomaščík, Doyle—Kýška, Falťan, *gagot* Alexy, *nôžky* Maloch, *pečienka* Vámoš, *drobky* Budovateľ, *labka* Botto, *telegraf* Vámoš, *duša* Vámoš, *reč* Jančová; *husací, -ia, -ie koža* Figuli, Jes., Kult. život, Krno, Záturecký, Pravda, *pečeň* Blaho, *pečienka* Štefan, Rázus, Jégé, *brko* Kuk., Bohúň, *perie* J. Kráľ, *krídlo* Kuk., *labky* Kuprin—Gacek, *pochod* Kuk., *pero* Jégé, *masť* Hečko, Balogh, *gagot* Kuk., *um* Kuk., *polievka* Krno, *trus* Dafčík.

Materiál ukazuje, že podoby *husí* a *husací* sa používajú približne rovnako. Sú doložené spojenia *husia koža, kožka* aj *husacia koža,* podobne *husí/husací pochod, gagot, pečienka, labky.* U mladších autorov sa však skôr uplatňuje podoba *husí,* podoba *husací* je skôr u starších autorov. Nazdávame sa preto, že Slovník slovenského jazyka by mal uvádzať na prvom mieste ako základnú podobu *husí.*

K o z a. — 1. *Kozí* P1, P2, P3. — 2. *Kozí* Cz 70, OA 172, L 192, 289, SG 115, SG3 177, Py 68, 74, 75. — 3. *Kozí* SSJ, *kozací* označuje ako hovor. (s príkladmi *k-ie mlieko, mäso, k. chvost, k-ia brada;* bot. *k. pysk, k-ia brada* názvy rastlín). — 4. *Kozí* H 148, *ihlica kozia* B 100, *kozia noha* H 149, B 99, *vŕba kozia* B 100, *kozia brada* B 99, *kozí postoj, kozia hruď* H 149 (z Chovu koní), *kozí list, pysk, kozia brada, noha* Slovenská botanická nomenklatúra, Bratislava 1954, 217. — 5. *Kozí, -ia, -ie brada, briadka* Chalupka, Jégé, Kuk., Gráf, Polívka, Urban, Horák, Taj., Jes., Slovenka, Gogoľ—Gacek, Feuchtwanger—Májeková, *pysk* Novacký, *hnoj* Dafčík, *Kozia dolinka* Poľovnícky obzor, *Kozí vrch* Vaj., *mlieko* Starostlivosť o dieťa, Zúbek, Jes., Ferulík—Stach, Slov. lekár, Sokol, ABC pionierov, Bárdoš, *vlna* Gaspár,

Kuk., *ratičky* Jašík, *chlpy* Žáry, Kováč, *smiech* Jes., *družstvo* Živnosť, *koža* Janšák, Branecký, Gudmundsson—Rypáček, Slovenské pohľady, *nôžka* Slovenské ovocinárstvo (termín), Kríž, Huka, Boček, *mäso* Grman, *oblasti* Slovenská vlastiveda, *tuk* Slovenský rozhlas, *cecky* (sorta hrozna) Jermář, Alexy, *kvačka* Reichlová-Kucháriková; *kozací, -ia, -ie chvost* Grman, *rožky* Zámostský.

Materiál jednoznačne hovorí v prospech podoby *kozí*. Podobu *kozací* uvádza aj cit. článok o rybom (rybacom) oleji a podopiera ju dokladom z bánovského nárečia *(kozaca potvóra)*. Aj to ukazuje, že podoba *kozací* je nárečová a nie spisovná, lebo ináč autor by uviedol doklad zo spisovného jazyka. Štylistickú charakteristiku slova *kozací* v Slovníku slovenského jazyka pokladáme za nepresnú. Podobu *kozací* navrhujeme označiť ako nárečovú.

K r a v a. — 1. *Kraví* P1 (aj *kravský*). — 2. *Kraví* L 192, SG 115; *kravací* L 289. — 3. SSJ uvádza len *kravský*. — 4. *Kraví* H 148. — 5. *Kravací chvost* Sokol 1867.

Pokladáme za správne riešenie dnešných Pravidiel slovenského pravopisu a Slovníka slovenského jazyka, ktoré uvádzajú len podobu *kravský*. Zodpovedá to skutočnému stavu v jazyku.

K u r a. — 1. *Kurí, kurací* P1 (ku *kura, -y* aj *kura, -ať a*), *kurí* P2, P3. — 2. *Kurí* OA 172; *kurací* Cz 70, OA 172, SG3 177 (z *kurat-*), 187 (z *kura*; ž. či str.?), Py 74. — 3. *kurí* i *kurací* SSJ, s príkladmi: *kurie mláďa, kuracia polievka* • *kurie oko* u ľudí bolestné stvrdnutie kože na nohe, druh otlaku. — 4. *Hloh kuria noha, ježatka kuria noha* B 101, *kuria noha* Slov. bot. nomenklatúra 218; *kurací perkelt* SON I, 369 (v terminológii kurčiat, teda skôr od *kura, -ať a* str.). — 5. *Kurí, -ia, -ie oká* Jes., Mináč, Kalinová-Tánska, Karvaš; *kurací, -ia, -ie polievka* Jégé, Vansová, Zima, Buchtová, Slov. pohľady, *mäso* Chura, *nôžka* Umelci deťom, Jes., kosti Rázus, *koštiaľ* Jes., *kôstky* Gaspár, *embryo* Slov. lekár, *háveď* Bešeňovský, *drobky* Kuk., *pamäť* Bešeňovský, Kuk., *paprikáš* Jégé, Alexy, Krno, Tat., *stehienko* Kavec, *rozum* Gacek.

Pri tomto slove možno súhlasiť s riešením, ktoré podáva Slovník slovenského jazyka.

L i c h v a. — 1. *Lichvací, lichvový* P2, *lichvací* P3. — 2. ∅. — 3. *Lichvací* i *lichvový* SSJ, s výkladom: *lichvový mor, lichvový dobytok;* zastar. *lichvací* i *lichvový jarmok* (Kuk.). — 4. *Lichvací* H 149. — 5. *Lichvací jarmok* Urban, Bednár, Polívka.

Slovník slovenského jazyka napriek tomu, že na prvom mieste uvádza tvar *lichvací* a za ním *lichvový*, má príslušné exemplifikácie na slovo *lichvový (lichvový mor* a *lichvový dobytok)*. Spojenia *lichvací* i *lichvový jarmok* sa výslovne označujú ako zastaralé, takže v slovníku ostávajú vlastne

ako normálne len spojenia so slovom *lichvový*. Preto nepokladáme za odôvodnené uvádzať na prvom mieste podobu *lichvací*. Za bežnú v dnešnej spisovnej slovenčine pokladáme jedine podobu *lichvový*.

L í š k a. — *Líščí* P1, **líščí* = *lišací* P2, *lišací/líščí* P3. — 2. *Líščí* SG 123, SG3 187, Py 74; *lišací* OA 172. — 3. *Lišací* i *líščí* SSJ, s príkladmi: *chvost, brloh, diera, bunda, koža, stopa.* — 4. *Líščie uši* H 149 (z Chovu koní). — 5. *Líščí, -ia, -ie bunda* Jes., *papuľa* Nová žena, *koža* Kalinčiak, Národnie noviny, Rázus, *plemä* Bednár, *nora* Poľovnícky obzor, *farma* Pravda, *úsmev* Schultz — Zúbek, *diera* Slovenské povesti, Zámostský, Zguriška, *koreň* Hviezd., *čapica* Hviezd., *vlasy* Kalinčiak, *psy* Slimák (termín), *chvosty* Jes., *pohľad* Rázus, *dravosť* Kult. život, *maniere* Pravda; *lišací, -ia, -ie očká* Zúbek, *oči* Vaj., *honba* Vaj., *stopy* Laz., *prám* Vaj., *um* Vaj., *diera* Krno.

Môžeme konštatovať, že slovo *líščí* je bežnejšie, takže stanovisko Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1940 bolo neodôvodnené. Výhoda podoby *líščí* je v tom, že sa tu zachováva kvantita odvodzovacieho základu a v dôsledku toho aj zreteľnejší derivačný vzťah k slovu *líška*, než pri podobe *lišací*. Zachovávanie kvantity pri odvodzovaní je jedným zo všeobecných úkazov, ktorý pozorujeme v dnešnej spisovnej slovenčine.[7] Slovo *líščí* sa hojne používalo už aj v predchádzajúcom storočí, ako to vyplýva z materiálu, ktorý citujeme v svojej práci o rytmickom zákone.[8] Z uvedených dôvodov pokladáme za správnejšie, aby sa v našich Pravidlách a v normatívnom slovníku uvádzala na prvom mieste podoba *líščí* a po nej až podoba *lišací (líščí/lišací)*.

M e d v e ď. — 1. *Medvedí/medveďací* P3. — 2. *Medvedí* Cz 70, OA 172, L 192, 289, SG 115, 123, SG3 177, 187, Py 74. — 3. *Medvedí* i *medveďací* SSJ, s príkladmi: *m-ia laba, m-ie sadlo, m-ia jaskyňa,* pren. *m. tanec* druh ľudového tanca, medvedia. — 4. *Medvedí* H 148, *spriadač medvedí* H 149, *cesnak medvedí* H 149, B 100. — 5. *Medvedí, -ia, -ie obluda* Orol, *postava* Timrava, Klátik, *plecia* Mináč, *koža* Jes., Jégé, Kal., Záturecký, Svoreňová, F. Kráľ, *kožušiny* Jes., *pracky* Jes., *ruky* Jes., Heč., *tance* Jes., Hudec, *sadlo* Zúbek, Chrobák, *politiky* Skukálek, *umenie* Skukálek, *mrmlanie* Gráf,

[7] Ukazuje na to najnovší výskum kvantity v prácach ako napr.: L. D v o n č, *Kvantita substantív na -teľ a -č*, SR 18, 1952/1953, 193—204; t e n ž e, *Kvantitatívne zmeny pri odvodzovaní substantív na -ár/-iar*, Jazykovedné štúdie I, Bratislava 1956, 5—30; t e n ž e, *Kvantitatívne zmeny pri odvodzovaní slov na -ák/-iak*, SR 25, 1960, 163—170; F. B u f f a, *Kvantita slovies odvodených od podstatných mien*, SR 19, 1954, 36—40; M. M a r s i n o v á, *Slovesá z prídavných mien v slovenčine*, Jazykovedné štúdie III, Bratislava 1958, 147. Pri samotných druhových privlastňovacích prídavných menách na *-í* čoraz viac sa uplatňuje vyrovnávanie kvantity. Pozri B. L e t z, *Kmeňoslovné úvahy*, 139; Š. P e c i a r, *Kvantita zvieracích privlastňovacích prídavných mien vzoru páví*, SR 23, 1958, 183—184; L. D v o n č, *Kvantita zvieracích privlastňovacích prídavných mien slimači a trpasličí*, SR 24, 1959, 58—59.

[8] L. D v o n č, *Rytmický zákon v spisovnej slovenčine*, Bratislava 1955, 135.

mrmlot Vaj., *bunda* Jókai—Paríková, *laby* Bodický, *dlaby* Tim., Horák, *tlapy* Jil., Gráf, *jaskyne* Smrek, *mlieko* Polívka, *hruď* Jil., *krok* Krno, *kosti* Slov. dejiny, *hlasy* Figuliová, *obri* Bodenek, *svaly* Gudmundsson—Rypáček, *koberec* Ráz., *jamy* Slov. vlastiveda, *postoj* Hovorka (termín); *medveďací, -ia, -ie kosti* Zechenter—Laskomerský, *šľaky* Vlček, *srsť* Slov. povesti, *hlava* Vaj.

Na základe materiálu uzatvárame, že podoba *medveďací* sa nemá uvádzať v spisovnom jazyku ako rovnocenná podoba s podobou *medvedí*. Bežná spisovná podoba je dnes *medvedí*. Podoba *medveďací* predstavuje nárečovú podobu.

M u c h a. — 1. *Muší* P1, *mušací* P2, *mušací/muší* P3. — 2. *Muší* L 289. — 3. *Mušací* i *muší* SSJ, s príkladmi: *krídla, vajíčka, bzukot;* šport. *mušia váha* najľahšia váha pri boxe. — 4. *Mušací* H 149. — 5. *Muší, -ia, -ie vlások* Bendová, *larvy* Slovenské liečivé rastliny, *svedomitosť* Gabaj, *krídla* Beľajev—Švihran, *párik* Žáry, *váha* Moric; *mušací, -ia, -ie škvrna* Jes.

Materiál je síce pomerne obmedzený, ale aj tak tu prevažuje podoba *muší*. Aj v termíne *mušia váha* je jedine podoba *muší*. Preto by sme nekládli podobu *mušací* na prvé miesto.

M y š. — 1. *Myší* P1 *(myšia diera), myšací* P2, *myšací/myší* P3. — 2. *Myší* L 192; *myšací* L 289, SG 123, SG3 187. — 3. *Myší i myšací* SSJ, s výkladom: *diera, pasca, oči, zuby; myšacia bundička* v rozprávkach čarovný kožuch, ktorý robí neviditeľným; bot. *myší chvost* rod bylín (Achillea); *myší* (ľud. i *myšací) chvostík* rod bylín (Myosurus). — 4. *Myší chvost* H 149, B 99, Slov. botanická nomenklatúra 220, *myší chvostík* B 99, *jačmeň myší* B 100, *ostrička myší chvostík* B 101, *mrvka myší chvostík* B 101; *myšacie uši* H 149 (z Chovu koní). — 5. *Myší, -ia, -ie stezky* Jes., *zápach* SPS, *kráľ* ABC pionierov, *chvostík* Vavra, Vans., Taj., Chal., Lipták, *chvost* Inovecká, *roky* Baudyš, *plemeno* Bednár, *rada* Javor, *krajina* Javor, *zúbky* Lajčiak; *myšací, -ia, -ie diera, dierka* Moric, Alexy, Chal., Kuk., Šoltésová, Jes., *oči, očká* Bešeňovský (3 doklady), Taj. (2 doklady), *pasca* Taj., Hviezd., Tomaščík, *skrýša* Jes., *bundička* Šolt., Mináč, Gladkov—Jesenská, Dobš., *krôčky* Mináč, *bývanie* Bednár.

Pri slovách *myší* a *myšací* môžeme konštatovať paritu oboch podôb. Ustálené je slovo *myšací* v spojeniach ako *myšacie oči, očká* (tu aj *myší*), *bundička.* V termínoch je však príd. meno *myší.*

R y b a. — 1. *Rybí* P1, *rybí, rybací* P2, *rybací/rybí* P3. — 2. *Rybí* SG 123, SG3 177, Py 74, 75; *rybací* L 289, SG3 187. — 3. ∅. — 4. *Rybí olej, rybí tuk* Terminológia galenickej farmácie, Bratislava 1953, 57, *rybí olej, rybie tuky* Z potravinárskej terminológie, SON II, 1954, 231; *rybací karbonátok, rybacia fašírka* Z potravinárskej terminológie, l. c. 370. — 5. *Rybí -ia, -ie olej* Gabaj, Hečko—Michaličková, *plod* Rady mladým mičurincom, *žiabry* Slov.

dejiny, *oko* Záturecký, Horák, Vaj., *šupiny* Doyle—Kýška, *mlade* Fekete, *múčka* Beneš, Maar, Kvetko, Hospodársky kalendár, *priemysel* Pravda, *jedy* Fekete, *tuk* Starostlivosť o dieťa, Sečanský, Živnosť, Hospodársky denník, Kuk., *kosti* Sirácky, *mäso* Výstavba Slovenska, *peniažky* Ramuz—Felix, *konzerva* Grman, *vajcia* Grman; *rybací, -ia, -ie rybäcia múčka* Poľnohospodárska výstava v knihe, Kondyrev, Slov. hospodár, Sorokin, *rybacia múčka* Maar, *rybäcie studeno* Buchtová, *polievka* Jes., Buchtová, *pečienočka* Javor, *pečeň* Budovateľ, *paprikáš* Buchtová, *ikry* Bodický, *oči* Zguriška, *preparandie* Zechenter-Laskomerský, *zakončenie tela* Vaj., *olej* Alexy, Balog, *rybäcie kosti* Hurban, *kosť* Viest, *ústroj* Ferianc, *konzerva* Národná obroda, Zemepis pre IV. tr. gymnázií, Viest, *tuk* Huka, Kunc—Hrouda, Kondyrev, Havránek, Chlebík, *pohľad* Žáry, *klív rybácí* Viest, *mäso* Fekete.

Tu je situácia zhruba vyrovnaná, ako to ukazujú dvojice *rybí/rybací tuk, múčka, kosti, oko, mäso, konzerva.* V terminologických prácach sa zrejme dáva prednosť podobe *rybací* len tam, kde ide o pokrmy z rýb. Inak niet tu ani stopy po tom, že by tvar *rybací* „azda úplne zatlačil v slovenčine archaistický, pôvodný tvar *rybí*", ako sa to konštatuje v cit. príspevku o rybom/rybacom oleji.

S r n a. — 1. *Srní* P1, P2, *srní/srňací* P3. — 2. ∅. — 3. ∅. — 4. *Srní, srňací* H 149. — 5. *Srní, -ia, -ie majere* Taj., *nôžka* Vaj., *rúčky* a *noženky* Vaj.; *srňací, -ia, -ie guláš* Ondr., *stehienko* Kavec, *reč* Hronský, *koža* Tim., *filé* Buchtová, *chrbát* Dullová, *perkelt* Buchtová.

Pri tomto slove možno súhlasiť s riešením Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1953 (zrevid. vyd. z r. 1957).

Š k r e č o k. — Druhové privlastňovacie prídavné meno od tohto slova sa neuvádza ani v Pravidlách slovenského pravopisu, ani v gramatických príručkách. Nenachádzame ho ani v dokladovom materiáli Ústavu slovenského jazyka SAV. Sám tiež nemám nijaký doklad na toto prídavné meno. J. Ružička v cit. príspevku uvádza podoby *škreččí* a *škrečací*, ale neuvádza doklady, odkiaľ tieto podoby čerpal. Ružička odporúča síce nateraz používať dubletu *škreččí/škrečací*, ale je presvedčený, že časom zvíťazí tvar *škreččí*, pretože je utvorený častejšie používanou príponou *-í*. Tvar *škrečací* ako hláskovo expresívny (za taký ho Ružička výslovne pokladá) je podľa neho málo vhodný na terminologické využitie. S týmto náhľadom, ako sa to uvidí ešte aj z ďalšieho výkladu, plne súhlasíme.

Ž a b a. — 1. *Žabí* P1, P2, *žabí/žabací* P3. — 2. *Žabí* OA 172, L 192, SG 115, SG3 177, 187, Py 68, 74, 75 (s príkladom: *žabou kráľovnou*); *žabací* Py 68. — 3. ∅. — 4. *Žabí* H 148, *sitina žabia* B 100, *žabia klapka* Terminológia vodného hospodárstva II, Bratislava 1954, 115. — 5. *Žabí, -ia, -ie vlas*, Novacký, Hviezd., *hlas* Guerrazzi—Pažítka, *oči* Tim., *nástroje* Horák, *stehien-*

ka Sečanský, *sliny* Štítnický, *hlava* F. Kráľ, *lýtka* Urban, *tváre* Bradbury—Vilikovský, *tiráda* Žáry, *perinky* Kuk., *krv* Bodický; *žabací, -ia, -ie vajíčka* Vaj., *matierka* Stodola.

Pri týchto slovách záver vychodí jednoznačne v prospech podoby *žabí* už na základe materiálu, ktorý sme tu uviedli. Pripomeňme ešte ďalšie spojenia, v ktorých býva jedine podoba *žabí: Žabie plesá, žabí muž* (potápač), *žabí kráľ* a pod.

Prebrali sme podstatné mená mužského a ženského rodu, od ktorých máme jednak druhové privlastňovacie prídavné meno s príponou *-í*, jednak s príponou *-ací*. Teraz môžeme podať celkové zhodnotenie všetkých slov.

Pravidlá slovenského pravopisu stále viac pripúšťajú tvary na *-ací*, pričom v mnohých prípadoch dokonca dávajú im prednosť pred tvarmi na *-í*. Rozbor kompletnejšieho materiálu ukazuje, že tento postup nie je správny pri všetkých uvedených slovách. V mnohých prípadoch treba aspoň dať prednosť tvaru na *-í* pred tvarom na *-ací*, v niektorých prípadoch tvary na *-ací* nemožno hodnotiť ako bežné spisovné podoby, ktoré by boli rovnocenné s korešpondujúcimi prídavnými menami na *-í*.

V gramatických príručkách sa ako príklady uvádzajú v absolútnej väčšine prípadov tvary druhových privlastňovacích prídavných mien na *-í*. Podoby na *-ací* sa uvádzajú zriedkavejšie, pričom ešte sa neraz hodnotia ako deriváty od podstatných mien stredného rodu, nie mužského alebo ženského (napr. *kurací, husací*). To výrazne dokazuje skutočnosť, že podoby na *-í* sa chápu ako celkom bežné, základné, kdežto podoby na *-ací* ako výnimočnejšie, zriedkavejšie. Keby totiž podoby na *-ací* boli bežnejšie než podoby na *-í* (ako sa neraz hodnotia v Pravidlách slovenského pravopisu a v Slovníku slovenského jazyka), iste by sa skôr uvádzali v gramatických príručkách ako príklady.

Zo slovníkov slovník A. Jánošíka a E. Jónu zaujíma v tomto prípade málo vyhranené stanovisko, pretože tvary na *-í* a *-ací* uvádza ako rovnocenné, čo nezodpovedá skutočnosti. Chybou tohto slovníka bol — ako to dnes výslovne konštatuje E. Jóna, jeden z autorov slovníka — nedostatočný normatívny zreteľ.[9] To sa ukazuje aj pri slovách, ktoré tu rozoberáme. Najnovší akademický Slovník slovenského jazyka sa pridržiava riešenia Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1953, resp. 1957, ktoré sa nadmieru prikláňajú k tvarom na *-ací*, čím sa značne odchyľujú od predchádzajúcich Pravidiel.

Materiál v Ústave slovenského jazyka, ktorý sme doplnili niekoľkými vlastnými excerptami, obsahuje prevažne tvary na *-í*. Tvary na *-ací*, pokiaľ

[9] E. J ó n a, *Slovenská lexikografia a lexikológia v rokoch 1945 – 1960*, SR 25, 1960, 244.

sa používajú, prevažujú skôr u starších autorov, kým u mladších autorov sú častejšie tvary na *-í*.

Ak vezmeme do úvahy skutočnosť, že mnohé z tvarov na *-ací* sa už dnes hodnotia v príslušných jazykových príručkách ako nárečové alebo aspoň hovorové (hovorové spisovné) a že takéto hodnotenie z hľadiska nášho materiálu sa ukazuje ako nevyhnutné aj pri niektorých ďalších slovách, je zrejmé, že počet slov na *-ací* pri mužských a ženských podstatných menách popri tvaroch na *-í* je pomerne malý. O ktoré slová tu ide? V cit. článku o rybom či rybacom oleji sa poukazuje na to, že tvary na *-ací* sa držia aj preto, že súvisia so slovami označujúcimi mäso. Toto konštatovanie je nesporne správne. Prihliadnutie k derivátom nám práve umožní lepšie pochopiť, pri ktorých slovách sa držia tvary na *-ací* popri tvaroch na *-í*. Prípona *-ací* sa najlepšie drží popri prípone *-í* práve pri tých podstatných menách, pri ktorých máme aj deriváty na označenie mäsa, teda pri slovách *holub, hus, kura, ryba, srna (holubací — holubacina, husací — husacina, kurací — kuracina, rybací — rybacina, srňací — srňacina)*. Deriváty *holubacina, husacina, kuracina* atď. možno označiť ako slová označujúce „príjemné" skutočnosti. Naproti tomu badať snahu vyhýbať sa prípone *-ací* pri tých slovách, kde deriváty na *-inec* alebo *-ina* označujú „neľúbe" skutočnosti. Patria sem slová *mušací, myšací*, od ktorých derivát *mušacinec* označuje výkaly múch a derivát *myšacina* zápach. Namiesto derivátov *mušací, myšací* sú preto vhodnejšie podoby *muší, myší*, ktoré nenavodzujú asociácie s príslušnými derivátmi *mušacinec* a *myšacina*. To sa zreteľne prejavuje najmä v terminologickej oblasti, kde nie sú vítané slová, ktoré vyvolávajú nepríjemné asociácie, ako to zdôraznil v svojom príspevku J. V. Ormis, ktorý požadoval, aby termín bol aj „dôstojný".[10]

Podoby na *-ací* majú ďalej nevýhodu, ktorá vyplýva z rozdielu spisovného jazyka a nárečí. Ide o to, že po perných spoluhláskach je tu tendencia používať nenáležitý variant na „-äcí", napr. „holubäcí" (tu je aj pomerne úzka súvislosť s prídavným menom *holúbäcí*, ktoré sa — celkom náležite — odvodzuje od podstatného mena *holúbä*), „rybäcí" (početné doklady pozri vyššie), „žabäcí" a pod. Preto Pravidlá slovenského pravopisu[11] výslovne upozorňujú, že v prídavných menách *rybací, žabací, holubací* a *slepačí* sa píše a vyslovuje samohláska *a*. Z tohto hľadiska sú podoby na *-í* výhodnejšie, pretože odstraňujú nebezpečenstvo použitia nenáležitých podôb na „-äcí".

Pri prídavných menách *líščí* a *lišací* sme už vyššie zdôraznili prednosť,

[10] J. V. Ormis, *K slovenskej právnej terminológii*, Linguistica Slovaca I—II, 1939/1940, 285.

[11] Zrevid. vyd., Bratislava 1957, 28.

ktorú má podoba *líščí* v dnešnom systéme spisovnej slovenčiny, totiž zachovávanie derivačného základu s ponechaním príslušnej kvantity *(líšč-)*. Zodpovedá to tendenciám, ktoré pozorujeme v dnešnej spisovnej slovenčine.

Pri prídavnom mene *škrečací* J. Ružička pripomína, že tento tvar ako hláskovo expresívny je málo vhodný na terminologické využitie. Zase sa tu ukazuje výhoda podoby na *-í*.

Sumárne môžeme konštatovať, že v dnešnom spisovnom jazyku sa prejavuje tendencia tvoriť od podstatných mien mužského a ženského rodu deriváty na *-í*, ktoré sa zreteľne diferencujú od príslušných derivátov podstatných mien stredného rodu vzoru *dievča*, napr. *holubí* ale *holúbäcí* (od *holub* a *holúbä*), *kurí* ale *kurací* (od *kura, -y* a *kura, -ťa*) atď. Rozbor v nijakom prípade nepotvrdzuje tvrdenie, že tvary na *-ací* sú na postupe a že „archaické" tvary na *-í* sú na ústupe. Situácia je tu práve opačná. Výrazne sa takto potvrdzuje jednak výklad J. Horeckého, že v staršom jazyku sa častejšie používala prípona *-ací* než v dnešnom jazyku, jednak tvrdenie J. Ružičku, že prípona *-í* sa viac používa aj dnes.

Po prehliadke dubliet na *-í* a *-ací* pozrieme sa teraz na používanie prípony *-í* pri ostatných podstatných menách mužského a ženského rodu, pri ktorých máme druhové privlastňovacie prídavné mená len s touto príponou.

Od osobných podstatných mien mužského a ženského rodu sa odvodzujú privlastňovacie prídavné mená druhové len príponou *-í*. Napr. *človek — človečí, boh — boží, trpaslík — trpasličí, obor — obrí, umrlec — umrlčí, baba — babí, striga — stridží.*

Pri zvieracích podstatných menách mužského alebo ženského rodu sa prípona *-í* používa nielen pri menách našich, „tuzemských" zvierat, ale výhradne aj pri menách cudzokrajných, najmä exotických zvierat a živočíchov. Napr. *kohút — kohútí, sova — soví, sup — supí, prepeličí, hluchání, sloní, ťaví, krokodílí, opičí, treščí, krabí, pštrosí, žirafí, žraločí, tuniačí, jeseterí, korytnačí* a pod.

Zreteľne sa ukazuje, že z hľadiska všetkých slov, od ktorých sa prakticky tvoria a používajú druhové privlastňovacie prídavné mená, je len veľmi malý počet slov, pri ktorých popri prípone *-í* je aj prípona *-ací*. Vcelku ide približne o desiatku slov, kým slová s príponou *-í* (len s príponou *-í*) sú nepomerne početnejšie zastúpené. Teraz ešte o podstatnom mene mužského rodu, od ktorého sa odvodzuje len druhové privlastňovacie prídavné meno na *-ací*. Je to prípad vcelku sporný. J. Ružička v cit. príspevku uvádza jeden prípad, kde je podľa neho prípona *-ací* pri druhovom privlastňovacom prídavnom mene od mužského podstatného mena, pričom neexistuje príslušný tvar na *-í*. Ide o derivát podstatného mena *kuvičok,*

teda o prídavné meno *kuvičací*. Konkrétny doklad na podobu *kuvičací* J. Ružička neuvádza a nestretli sme sa s ňou ani v materiáli Ústavu slovenského jazyka SAV. Rovnako ju nemáme doloženú ani vo vlastnom výpiskovom materiáli. Ak je podoba *kuvičací* správna, potom by šlo o prvý prípad na derivát na *-ací* od mužského podstatného mena, s ktorým nekorešponduje aj tvar prídavného mena na *-í*. Zdá sa nám však, že tu ide o pokus o rozlíšenie derivátu slova *kuvičok* a derivátu slova *kuvik*, teda druhových privlastňovacích prídavných mien *kuvičí* a *kuvičací*, hoci podľa *škrečok — škreččí* by sme aj od *kuvičok* očakávali podobu *kuviččí*, ktorá sa dostatočne líši od prídavného mena *kuvičí*. Bude potrebné osobitne študovať, či existujú iné podobné prípady tvorenia druhových privlastňovacích prídavných mien na *-í* a *-ací*.

Celkove na základe celého nášho rozboru druhových privlastňovacích prídavných mien na *-í* a *-ací* sa ukazuje, že pri podstatných menách stredného rodu vzoru *dievča* je pri odvodzovaní takýchto prídavných mien prípona *-ací*, kým pri podstatných menách iných gramatických vzorov, a to vzorov *chlap, žena, ulica, kosť* a *mesto* je prípona *-í*. Od podstatných mien týchto vzorov sa len pomerne zriedkavo tvorí druhové privlastňovacie prídavné meno s príponou *-ací*.

Tento náš rozbor dovoľuje nám zaujať pevnejšie stanovisko k tvarom *škreččí* a *škrečací*, o ktorých písal J. Ružička. Podobu *škrečací* netreba podľa nášho náhľadu zavádzať ani len ako dubletu, pretože takéto tvorenie nezodpovedá zistenej tendencii v spisovnom jazyku. Tvar *škrečací* nemožno dnes prijať preto, že je utvorený príponou, ktorá v uvedenej skupine slov je obmedzená len na nepočetné slová, aj to len viac-menej ako druhoradá prípona so sklonom k hovorovosti a ľudovosti. Tvary na *-ací* sa ako živé používajú skôr v ľudovom jazyku, odkiaľ aj ojedinele prenikli do spisovného jazyka.

Na základe tohto nášho rozboru sa presvedčivejšie ukazuje správnosť uvedeného už tvrdenia, že prípona *-ací* je gramatickým variantom bežnej prípony *-í*. Prípona *-ací* je živá pri podstatných menách stredného rodu vzoru *dievča*, kým pri vzoroch podstatných mien mužského a ženského rodu a pri vzore *mesto* sa tvoria druhové privlastňovacie prídavné mená príponou *-í*. Pre gramatické a slovníkové príručky z nášho rozboru vychodí záver, že pri dubletách budú musieť na prvom mieste uvádzať príslušné tvary na *-í* a až potom na druhom mieste tvary na *-ací* (napr. *husí/husací*).

ŠPANIELSKE JAZYKOVÉ PRVKY V KUKUČÍNOVOM DIELE

Oľga Kajanová

Kukučín, jeden z hlavných predstaviteľov slovenskej realistickej prózy, využíva na charakterizovanie osôb a prostredia svojich diel okrem iného i miestne jazykové prvky. Takýmto spôsobom postupoval v poviedkach zo slovenského prostredia, v pražských poviedkach, v tvorbe z chorvátskeho prostredia, v cestopisných črtách z ciest po západnej Európe i v dielach opisujúcich exotické končiny Južnej Ameriky.

Kým české a chorvátske prvky zaujali pozornosť skúmateľov Kukučínovho jazyka už viackrát,[1] ostatným prvkom (talianskym, anglickým, španielskym atď.) sa doteraz nevenovala pozornosť.[2] I tieto jazykové prvky sú pozoruhodné a ich poznanie prispeje k ďalšiemu a hlbšiemu pochopeniu Kukučínovho jazyka.

Skúmatelia Kukučínovho jazyka nevenovali medziiným doteraz pozornosť pomerne rozsiahlej oblasti Kukučínovej tvorby z juhoamerického prostredia — jeho päťzväzkovému románu Mať volá a trom zväzkom cestopisu Črty z ciest — Prechádzka po Patagónii. Pri románe Mať volá je to do určitej miery ospravedlniteľné, pretože hlbšiemu rozboru tohto diela sa vyhýba i literárna história a kritika, kladúc ho až na samý koniec Kukučínovej tvorby.[3] Menej pochopiteľný je nezáujem o jazyk Kukučínových cestopisných čŕt, ktoré literárna kritika charakterizuje ako „významné pre poznanie Kukučínovho vzťahu k veciam, k ľuďom a k ideám" a „významné aj zo stanoviska čisto literárneho".[4] V oboch spomínaných dielach je pomerne veľké množstvo španielskych slov a viet, ktorými Kukučín charakterizuje postavy a prostredie. V románe Mať volá je španielskych jazykových prvkov o niečo menej. Hlavnými hrdinami románu sú totiž juhoslovanskí vysťahovalci, ktorí hovoria svojou materinskou rečou, takže španielske lexikálne prvky mohol Kukučín využívať len pri opise prostredia, v miestnych názvoch, v pomenovaniach osôb a v reči okrajových postáv — Španielov alebo juhoamerických domorodcov.

---

[1] Touto problematikou sa zaoberali: J. Vavro, *Inorečové prvky v Kukučínovej tvorbe*, SR XI, 1943/1944, 204—210; G. Horák, *Charakterizačné prvky v Kukučínovej reči*, sborník Martin Kukučín v kritike a spomienkach, Bratislava 1957, 320—359; J. Dvončová, *Čeština v Kukučínově povídce Zápisky zo smutného domu*, Jazykovedné štúdie V, Bratislava 1960, 177—198; K. Habovštiaková, *Chorvátske jazykové prvky v Kukučínovej dalmatínskej próze*, Jazykovedné štúdie V, Bratislava 1960, 199—222.

[2] Pozri u K. Habovštiakovej, tamže.

[3] Pozri D. Chrobák — O. Čepan, *Rukoväť dejín slovenskej literatúry*, Bratislava 1949, 142; A. Mráz, *Dejiny slovenskej literatúry*, Bratislava 1948, 224.

[4] Pozri A. Mráz, tamže, 224.

V cestopise z Patagónie je španielskych lexikálnych prvkov oveľa viac. Kukučín tu vystupuje ako cestovateľ a rozprávač, ktorý sa oboznamuje s novým krajom, s novým prostredím, novým spôsobom života a s reáliami, ktoré sa v slovenskom prostredí nevyskytujú. Na pomenovanie všetkého tohto používa domáce španielske pomenovania.

V tomto príspevku chceme si všimnúť španielske jazykové prvky v oboch spomenutých dielach. Materiál z románu Mať volá sme excerpovali z vydania z roku 1943, výpisky z Prechádzky po Patagónii sú z vydania z r. 1931. Pritom sme mali možnosť nazrieť i do rukopisu cestopisného diela Prechádzka po Patagónii a porovnať, nakoľko sa jazyk vydaného diela odlišuje od Kukučínových rukopisných zápiskov. V príspevku si všímame španielske slová, vety a citáty, ich skloňovanie a pravopis.

Španielske lexikálne prvky

Predovšetkým si všimneme lexikálne prvky, ktoré M. Kukučín využíva vo svojich dielach z prostredia Južnej Ameriky. Ich používaním chce Kukučín pred čitateľom vytvoriť špecifickú atmosféru a čo najviac mu priblížiť juhoamerické prostredie.

Z v l a s t n ý c h m i e n, ktoré Kukučín používa, sú to predovšetkým rodné mená a priezviská osôb žijúcich na miestach opisovaných Kukučínom i vlastné mená domácich zvierat. Vo veľkej skupine rodných mien španielskeho pôvodu sú zastúpené najmä *Carlos* (Mv II 12), *Corinda* (Mv II 63), *Carmen* (Mv I 13), *Renato* (Mv I 44), *José* (Mv I 112), *Diaz* (Mv IV 22), *Eulogio* (Mv IV 26), *Fortunato* (Mv IV 151), *Juanito* (Ptg III 324). Španielske priezviská sú napríklad *Ramos* (Mv II 159), *Rayos* (Mv I 176), *Dominguez* (Mv I 191).

V cestopise z Patagónie, v ktorom Kukučín opisuje život na juhoamerických hospodárstvach, sme našli mnoho mien zvierat. Niekedy sa mená zvierat nelíšia od mien ľudí: *Monito* (II, 249), *Bepa* (III, 259), *Martillo* (III, 258), *Luka* (III, 252); inokedy sa zvieracie vlastné meno utvára ako aj u nás, podľa niektorej vlastnosti pomenúvaného zvieraťa: *Guinda* (višňa) II, 139; *Gordo* (tučný) I, 156; *Čuso* (leňoch) I, 78.

Najhojnejšiu skupinu španielskych vlastných mien v Kukučínových prácach z Južnej Ameriky tvoria zemepisné názvy. Sú to názvy okresov, provincií, pohorí, vrchov, brál, dolín, chotárnych častí, jazier, riek, kanálov, zálivov, polostrovov, mená miest, ulíc, majerov a hostincov.

Okres U l t i m a E s p e r a n z a je taký úrodný, že na mnohých miestach mohlo by sa i roľníctvo uviesť a zem obrábať. (Ptg I 100) — Miesto sa volá „P o z o s“, studne. (Ptg I 224) — Je to „C o r d i l l e r a d e l o s A n d a s“, divá, neprístupná, tajomná a krásna. (Ptg I 98) — Na úpätí C e r r o B u e n o s

Ayres počali sa už hodnú chvíľu rozoznávať podrobnosti. (Ptg I 256) — Zovie sa dolina Caňadón rosado... (Ptg II 282) — Tú rozšíreninu volajú Lago frío: pleso studené. (Ptg II 293) — Na tônistom brehu, temer proti nám, kolembá sa loď, ale nie taká veľká, ako na rio Santa Cruz. (Ptg III 40) — Volajú ju kanálom „Canal de los tempanos", kanál ľadových vrchov. (Ptg II 210) — Poťahovalo ostrejšie spoza kanálu od brál veľkého polostrova Muňoz Gamero. (Mv V 61) — Kto by povedal, kto vidí dneska námestie, že Punta Arenas je vychýrené smutné mesto? (Mv I 37) — Bolivarova ide od mora do vrchu, Diez y ocho de Setiembre (čítaj diez i očo) ťahá sa celou dĺžkou mesta. (Mv I 95) — Každý kôň má osobnosť; oná mienka sa potvrdzuje každý deň a tiež cele zjavne i na podniku Las Matas. (Ptg III 106) — Nad lagúnou na briežku je zas hostinec: Cabo Negro. (Ptg I 13)

Ďalšiu skupinu vlastných mien tvoria pomenovania lodí:

Na palube Rosity zazrel vysokú postavu pána Flanka, pri ňom mladá pani, ani po plece jemu. (Mv V 144)

Osobitnú skupinu vlastných mien tvoria pomenovania obchodných spoločností, obchodov a bánk.

Pán Ipolito, i keď ostal sám, nemohol prísť k sebe od divu. „Sociedad Anonima Puerto Bueno!" (Mv I 193) — Pamätáte sa, ako som mal šťastie slúžiť s vami v obchode Rosales Varas y comp.? (Mv I 195) — Argentínsky je vlastne štátna banka pod správou štátu: „Banco de la Nación". (Ptg III 365)

Druhú skupinu tvoria všeobecné podstatné mená. Všeobecné podstatné mená španielskeho pôvodu, ktoré Kukučín v dielach z juhoamerického prostredia použil, tiež môžeme rozčleniť do niekoľkých skupín.

Ako samostatná skupina sa vyčleňujú názvy funkcií a zamestnaní ľudí.

Palác gobernadora pláva vo svetlách, obloky rozsvietené, salóny sa otvorili. (Mv V 129) — „Aký blázon!" zvolal som ja. „Mohol byť administrádorom, a on je teraz strihač niekde, alebo kuchár!" (Ptg II 89) — Poctil nás svojou prítomnosťou i pán juez de paz, mierový sudca, predstavený celého tohto okolia. (Ptg I 106) — „Marcos niekde bude, išiel okolo statku hádam. Ja sám som v dome." „Capataz iste podniku?" (Ptg II 285) — Neďaleko malej lagúny rozložili svoje stánky karreteri, tunajší furmani. (Ptg I 34) — Tí traja utlačovatelia vlny úradne sa zovú „prensadores", lebo sprava s kasňou, čo hlce toľké gule, je „prensa", lis alebo už preš. (Ptg II 40) — Idú cestou za svojou madrinou, krstnou materou a kmotrou. (Ptg I 96)

V dielach z Južnej Ameriky používa Kukučín obyčajne slovenské alebo chorvátske oslovenia. Španielske oslovenia sú zriedkavé.

„Amigo" (priateľ), dobre si sa vydriapal. (Mv I 193)

Španielskeho pôvodu sú i prezývky osôb, ako napríklad *caballero, gringo, indigeno* a iné. Spomenuté prezývky Kukučín vždy vykladá. To preto, aby čitateľovi dobre osvetlil ich význam a zmysel.

Báť sa gauča v kampe bolo by smiešne. Je on vždy a všade, čo on označuje slovom „c a b a l l e r o“: človek veľmi dobrých spoločenských mravov. (Ptg I 93) — Ešte by mu i prehliadol, keby bol domáci, ale na strelenie badať mu po parsúne i po výslovnosti, že je „g r i n g o“, skaderuka-skadenoha. (Mv I 225) — Označujú Indiánov ako „i n d i g e n o s“, domorodci. (Ptg I 204)

Ako samostatná skupina sa vyčleňujú i pomenovania domácich reálií, názvy jedál, nápojov, fajčiva, fajčiarskych potrieb a obuvi.

Obed pochodil z m a l e t y gazdovej, ktorú má prevesenú na sedle. (Ptg II 217) — Na ohnisku je t e t e r a i teraz s vodou, ktorá besne vrie, socajúc paru cez tenkú rúročku, lebo para nemá kadiaľ inde vychodiť. (Ptg III 65) — Na druhej strane plesa pán majiteľ podniku, čo je hneď na brehu plesa, vyšiel pred dom s b o m b i l l o u v ruke, poťahujúc svoj mate rúročkou. (Ptg III 245) — Bola statočná žena. Vyprážala chýrne e m p a n á d y: ako pražené pirohy. (Mv V 168) — Aspoň mu je potom už jedno, či naň vložíš čokoládový bonbon, alebo struk čilenského „a c h i“, čo je nič iného, ako dobrá segedínska paprika. (Ptg I 87) — Predloží im kávu alebo čaj, čo kto radšej. Biely chlieb, ba na mnohých miestach babu „g i z“, čo sa podobá guľaši, iba že obsahuje viacej zeleniny. (Ptg II 23) — Spoza briežka ukázal sa mi akýsi stažeň a na ňom „k a č i m b a“, krátka drevená fajočka. (Ptg II 237) — Zapálili havanské p u r o s, pani Flóra sa chytila do valčíkov. (Mv IV 156) — Zídu sa kožené sáry, alebo p o ľ a j n y, ako ich volajú... (Ptg II 212) — Španiel takto v lete rád nosí svoje „a l p e r g a t a s“: biele pančuchy plátené. (Ptg I 134)

Predmetom Kukučínovho rozprávania v dielach z Južnej Ameriky — najmä v cestopise z Patagónie — je život chovateľov dobytka. Preto používa Kukučín španielske slová i pri opise ich života. Sú to názvy rôznych osobných predmetov, hospodárskeho náradia a náradia používaného pri chove a práci s ovcami alebo s koňmi i názvy vozidiel.

Sedlo užívajú „b a s t o s“, zložené z veľa prikrývadiel. (Ptg I 83) — „L a z z o“ je vlastne vodzka, ale nie z pačesov a ani konopná; je to vodzka dobre vyrobená z konskej kože. (Ptg I 110) — Nič nezabudol od nebohého Petisa, nezabudol doniesť ani v a r g u, čo drahé také mátohy konské nechávajú doma, ukazujúc sa bez nej. (Ptg III 308) — Liesok nemali na nové obruče, ale našli v pajte „č u n č e“, tenké železné stuhy, ktorými opášajú vlnu do balov. (Mv II 8) — Na vylučovanie bola by sa zišla tiež „m a n g a“, tesná ulička s dvercami na konci. (Ptg II 133) — Druhý ide do k o r r a l a alebo košiara duriť ovce, a baran ho búši. (Ptg I 74) — Medzitým otvorila sa t r a n k é r a, brána, v drôtenej ohrade. (Ptg I 104) — Zapriahol do s u l k i dva utešené koníky škoricovej farby, jednakej výšky. (Ptg I 30) — K a r r e t y sú patagonskej módy i patagonských rozmerov. (Ptg I 34)

Ďalšiu skupinu španielskych lexikálnych prvkov tvoria názvy tvarov a druhov povrchu zemského, pomenovania zvierat žijúcich v juhoamerických krajoch a tam rastúcich rastlín.

Medzi koľajami ostáva vystávajúci hrebeň, čo sa tu volá „č a m p o n“, kde je zem vysoká, zarastená trávou, ba i kroviakmi. (Ptg I 16) — P a m p a sa zelená, robota volá. (Mv II 82) — Tu sa i počína vlastne to pravé bohatstvo: veľkolepé

k a m p y, rozsiahle pastviny. (Ptg I 13) — Doviezol z v e g y i čosi trávy, kde je vysoká ako slama, nasekal z nej teslicou sečky. (Mv IV 23) — Život tohto podujímateľa je na týchto cestách a s jeho statkom nie veľmi kaľavný, v mnohých prípadoch i nebezpečný, najmä po spúšťkach a b a c h á d a c h. (Ptg III 312) — Sú to pštrosy, alebo, ako ich tu volajú „a v e s t r u z". (Ptg I 220) — V samote sa mi zrazu ozvala c a l a n d r i a. (Ptg II 126) — Brehy laguny sa beleli kŕdľami f l a m e n g o v. (Ptg II 224) — Je k a r r a n č o v kampe dôležité zvieratko na čistenie poľa a ulíc. (Ptg III 211) — V plese nevidel som nikdy loviť ryby, hoci v potokoch je ich mnoho. Volajú sa t r u č e. (Ptg II 233) — „Máte pekné k a l a f a t y", hodil rukou dookola, kde bolo ozaj mnoho kriakov. (Ptg II 242) — Strom a či ker tento volajú tu prostonárodne l e ň a d u r a, tvrdé drevo. (Ptg II 215)

Ďalšiu skupinu tvoria názvy peňazí a mier, pomenovania tancov, hier a rôznych pohybových činností:

Je tá čiara mocná, dôkladná a lacná. Podnik na ňu nevynaložil ani c e n t a v a. (Ptg II 184) — V jedny časy bol by dostal za ne štyridsaťtisíc p e č í. (Mv I 22) — Ona ti hneď spustí „Donau-Walzer", len jej vhoď č a u č u do nenásytného pažeráka. (Ptg I 40) — No, odpusťte, tu sú července biele, nezovú sa drobné, ale „v u e l t a", výdavok, čo asi znamená tú istú vec, čo drobné. (Ptg I 85) — Vieš, aké boli chýrne pozemky na zlatonosný piesok. Kúpil som dve p e r t e n c i e (diely). (Mv I 21) — Kôň sa vypomstí tak, že sa nedá nahnať s ťarbákom v sedle do cvalu; tlčie ho bezohľadným t r o t o m. (Ptg I 135) — Kde sa zjavia na podniku, hneď sa robí „r o d e o", vymetie sa kamp, statok prejde tesnou uličkou. (Ptg III 362) — Tancuje sa „c u e c a" s veľkým ohňom. (Mv V 130) — Iní sa dali náružive do hry „l a t a b a", veľmi obľúbenej po kampe. (Ptg I 146)

Pri sledovaní slov španielskeho pôvodu vynára sa otázka, prečo ich Kukučín v takej miere vo svojich dielach používa. Španielčina je predsa románsky jazyk, ktorý nemá so slovenčinou nijaké spoločné znaky a Slovákovi, ktorý sa ju neučil, je celkom nezrozumiteľná. Túto skutočnosť si pri písaní svojich diel zaiste uvedomil i Kukučín, no nemal iného východiska, ak pomenúval jav, pre ktorý slovenčina nemala priliehavý výraz, pretože tento jav obyčajne ani nepoznala. Preto postupuje tak, že španielske jazykové prvky — ak predpokladá, že im čitateľ z kontextu neporozumie (a to je vo väčšine prípadov) — vysvetľuje. Robí to viacerými spôsobmi.

Pre prácu spisovateľa najmenej náročný postup vysvetľovania je ten, pri ktorom Kukučín španielsky výraz vysvetľuje doslovným prekladom. Doslovný preklad je uvedený v zátvorke. (V rukopise Črty z ciest sme však v takýchto prípadoch nenašli vždy zátvorku. Výklad bol od španielskeho slova alebo spojenia slov oddelený dvojbodkou. Výklady do zátvoriek pravdepodobne dal editor.)

Zima sa usalašila v Kordilerách. Zorzale (č v í k o t y) ukazujú sa okolo mesta. (Mv IV 172) — Podjeseň prevezme hostinec a obchod neďaleko Caňadóna, na „Tres Caminos" (t r i c e s t y). (Mv V 218) — Náš Andrija, hoci utrmácaný vče-

rajšou jazdou, musel vstať zavčasu: musel doviesť kone, ktoré strávili noc v potreri (o h r a d e n ý k u s p a š e p r i d o m e). (Ptg I 21)

Oveľa častejšie sú také prípady, v ktorých Kukučín výklad španielskeho výrazu zaraďuje priamo do textu. Niekedy takýto výklad tvorí jedno slovo, slovenský ekvivalent, inokedy je vysvetlenie širšie.

Výklad ekvivalentom má formu prístavku.

Vody je dosť v potoku. Ostatne nevolá sa potok, ale „rio" — r i e k a. (Ptg I 236) — Tú rozšíreninu volajú Lago frío: p l e s o s t u d e n é. (Ptg II 293) — Tu i úrady majú na túto slabosť ľudskú už ohľad. Označujú Indiánov ako „indigenas", d o m o r o d c i. (Ptg I 204) — Medzitým otvorila sa trankéra, b r á n a, v drôtenej ohrade. (Ptg I 104) — Na vylučovanie bola by sa zišla tiež „manga", t e s n á u l i č k a s dvercami na konci. (Ptg II 133)

Sú prípady vcelku zriedkavé, v ktorých je na výklad španielskeho prvku použitá celá veta.

Dosť na tom, toho času pozvali ma na „rodeo" na Punta Bandera. R o d e o znamená o b k ľ ú č e n i e. (Ptg II 174)

V niektorých prípadoch Kukučín postupuje opačným spôsobom. Najskôr opisom oboznámi čitateľa s určitým javom a potom, akoby len na okraj uvedie jeho španielske pomenovanie. V týchto prípadoch výklad uvádza formulou „volá sa", „volajú sa", „zovie sa", „zovú sa".

Medzi koľajami ostáva v y s t á v a j ú c i h r e b e ň, čo sa tu volá „čampon", kde je zem vysoká, zarastená trávou, ba i kroviakmi. (Ptg I 16) — V plese nevidel som nikdy loviť r y b y, hoci v potokoch je ich mnoho. Volajú sa truče. (Ptg II 233) — Ulice tvoria p r a v i d e l n é š t v o r c e, čo sa tu volajú „kvadre". (Ptg III 335) — Zovie sa dolina Caňadón rosado, r u ž o v á ú ž ľ a b i n a. (Ptg II 282)

Zriedkavo sa autor pokúsil i o širší výklad podopretý o uzávery a poznatky niektorej vednej disciplíny.

Volá sa ten kriak kalafat, calafate, a vedomci v tej vede, čo je botanika, nazvali ho, ako som sa dozvedel B e r b e r i s b u x i f o l i a. (Ptg I 241)

Cestopis poúča o cudzích krajoch, ľudoch a ich živote, teda i reči. Autor rozširuje vedomosti čitateľa i v tomto okruhu.

Pri písaní svojich cestopisných čŕt a románu Mať volá mal Kukučín na pamäti, že slovenský čitateľ môže mať ťažkosti i pri čítaní španielskych slov. Preto je nemálo takých prípadov, kde v zátvorke uvádza i fonetický prepis použitého španielskeho lexikálneho prvku. Pre orientáciu čitateľa je prepis uvedený imperatívnou alebo infinitívnou formou slovesa čítať.

Bolivarova ide od mora do vrchu, Diez y ocho de Setiembre (čítaj d i e z i o č o) ťahá sa celou dĺžkou mesta. (Mv I 95) — Tancuje sa „cueca" (čítaj k v e k a) s veľkým ohňom. (Mv I 130) — V tie dni akosi bol zavítal do obchodu pán Justo Dominguez (čítať: C h u s t o D o m i n g e z), úd firmy „Dominguez, Cordos y Compania". (Mv I 191)

Niekedy sa popri fonetickom prepise uvádza i preklad. V takýchto prípadoch Kukučín postupoval viacerými spôsobmi.

Mám veľkolepého kohúta na cazuelu (casuela = kazuela, čílsky guláš). (Mv II 101) — Za Riom Secom (čítaj seko = suchý potok) sa mi stala nehoda. (Mv III 71) — Kobyla višňovej farby, odtiaľ mala i meno (guinda = višňa, číta sa ginda). (Ptg II 139) — Iný druh ryby je tu pejerrey (čítaj pecherej), „kráľ-ryba". (Ptg III 334)

Kukučín španielske slová a citáty takmer vždy vysvetľuje. Robí to preto, lebo vie, že slovenský čitateľ by nevysvetlený španielsky výraz neporozumel. V najlepšom prípade by mohol z celkového kontextu iba „uhádnuť" jeho približný význam.

Ak sa v texte nestretneme s vysvetlením, je to zvyčajne len preto, lebo Kukučín tak urobil už na inom mieste, na predchádzajúcich stránkach diela.

I meno miesta Bachada (píše sa „bajada"), značí toľko, ako strmina, a či skôr spúšťka, skoro by sa mohlo povedať i kiar. (Ptg I 225) — Život tohto podujímateľa je na týchto cestách a s jeho statkom nie veľmi kaľavný, v mnohých prípadoch i nebezpečný, najmä po spúšťkach a bachádach. (Ptg III 312)

V takých prípadoch, v ktorých Kukučín vysvetľuje ten istý lexikálny prvok na viacerých miestach, nie je jeho vysvetlenie vždy rovnaké.

Gringo je Čílčanovi každý prisťahovalec, najmä Angličan a Nemec: napospol každý, kto má svetlú pleť. (Mv I 225) — Ešte by mu bol prehliadol, keby bol domáci; ale na strelenie badať mu po parsúne i po výslovnosti, že je „gringo", skaderuka-skadenoha. (Mv I 225) — Prvé, čo im hodil do očú, bolo „gringo". Čílčanovi je každý cudzinec gringo. (Mv V 139) — Keď sme vyšli z kaňadúna, ako tu volajú takéto dlhé doliny a úžľabiny, tamhore sa nám ukázal vidiek lesnatý, do ktorého i naša cesta vchádza. (Ptg I 37) — Naostatok spustili sme sa do kaňadúna, vlastne kotliny dosť rozsiahlej. (Ptg III 266)

Španielske vety a citáty

Vetné celky využíva Kukučín v dielach z juhoamerického prostredia len zriedka. Väčšinu španielskych viet sme našli v románe Mať volá, a to preto, lebo Kukučín využíva španielske vety predovšetkým v priamej reči. V cestopise z Patagónie, ktorého text je len rozprávaním autora, je málo priamej reči, teda i menej španielskych viet a citátov.

Španielske vety a citáty v uvedených Kukučínových cestopisoch môžeme rozdeliť na tri skupiny. Jednu z nich tvoria úradné a obchodné oznámenia alebo výrazy. Sú to obyčajne menné vety.

Tu máte podpis a tu pečať „Cancelado". Platené. (Mv V 82) — „Cerrado por duelo" (Zavreté pre smútok) stálo na spustených dverách. (Mv V 282) — Zďaleka vidno červenú zástavu nad vchodom s nápisom: „Remate" (dražba).

(Mv I 235) — P r o v i s i o n e s p a r a f a m i l i a s značí potreby pre domácnosť a rodinu. (Mv I 93)

Španielska reč je bohatá na ozdobné zdvorilostné frázy a obraty a na prejavy duševných stavov. Kukučín využil i niektoré z nich.

I tu sa zdravká „s a l u d" a odpovedá sa zas len „s a l u d". (Ptg I 89) — Či je podnik ďaleko? Odpovedali nám „r e g u l a r", čo znamená „dostatočne" a môž byť i mnoho, i málo, podľa osobného vysvetľovania a chápania veci. (Ptg I 183) — „M e g u s t a m u c h o" (čítaj: me gusta mučo) bola sa naučila ešte od Oľgičky a upotrebila predpoludním i teraz, keď vyrozumela, že sa jej spytujú. (Mv V 132) — Naprostriedku bolo čítať cukrový nápis vo venci všakových cifričiek: „M u c h o s r e c u e r d o s!" (Mnoho pozdravov, čítať mučos rekuerdos). (Mv II 17) — Naokolo kričali „a h!", iní „V i v a C h i l e!" (Mv V 140)

Niekedy uvádza Kukučín v španielčine i dlhší text, ako napríklad znenie telegramu alebo úryvok z novín.

Dal mu telegram; stálo v ňom: „E s p e r a n d o m e r c a d e r í a — A m i g o". (Čakajúc tovar — priateľ.) (Mv V 30) — Víťazstvo na celej čiare! U n t r i u m f o, ako hovoria denníky, ostatné slovo, u l t i m a p a l a b r a, tak náhodou hovoria v tomto odbore. (Mv I 45)

Skloňovanie a pravopis španielskych jazykových prvkov

Pôjde nám predovšetkým o španielske substantíva i adjektíva, ktoré majú medzi španielskymi jazykovými prvkami v Kukučínových prácach zreteľnú prevahu.

Nominatívne tvary španielskych podstatných mien ponecháva Kukučín v pôvodnom španielskom znení, neprispôsobuje ich slovenčine: *achi* (Ptg I 87), *alpergatas* (Ptg I 86), *bastos* (Ptg I 83), *caballero* (Ptg I 93), *tabaco universal* (Ptg II 160), *Martillo* (Ptg III 258), *Antonio* (Ptg II 251), *Fortunato* (Mv IV 151), *Diaz* (Mv IV 22).

Zriedkavé sú prípady, v ktorých nominatívne tvary dostávajú slovenskú koncovku: *kvadre* = 1. p. mn. č. namiesto *cuadros* (Ptg III 335).

Ak sa podstatné meno vyskytne v texte v inom páde ako nominatív, má koncovku podľa príslušných slovenských skloňovacích vzorov: *administrádorom* (Ptg II 89), *po bachádach* (Ptg III 312), *s bombillou* (Ptg III 245), *o činge* (Ptg III 238), *gauči* (Mv III 80), *na guindu* (Ptg II 139), *na karretách* (Ptg II 285), *do korralov* (Ptg I 61), *s leonom* (Ptg III 75), *za madrinou* (Ptg I 96), *z malety* (Ptg II 217), *v pampe* (Mv II 10).

V takýchto prípadoch je zriedkavý neprispôsobený tvar. Stáva sa tak predovšetkým v dvojslovných alebo vo viacslovných pomenovaniach: *na Calle Florida* (Ptg II 97), *na úpätí Cerro Buenos Ayres* (Ptg I 256), *spod Cerro Comissión* (Ptg I 246), *fľaša „fundador"* (Ptg I 89), *cesta Minca rica*

(Ptg I 12), *do Ultima Esperanza* (Ptg III 219), *vrecko „yerba mate"* (Ptg II 160).

Našli sme i také prípady, v ktorých to isté podstatné meno má v rovnakom páde rôzne koncovky. Kukučín si v takýchto prípadoch zrejme nebol istý, do akého rodu zaradiť príslušné slovo: *centava* (Ptg II 184), *centávy* (Mv IV 89), *kargerov* (Mv III 777), *kargery* (Ptg I 163).

Ako osobitnú, veľmi malú skupinu môžeme vyčleniť také prípady — ide tu o slovné spojenia — v ktorých jeden člen má slovenskú koncovku, kým druhý člen spojenia je v pôvodnej španielskej forme (podobným spôsobom postupuje slovenčina aj v súčasnosti).

V Cabeze de mar sme sa zastavili kvôli obedu a vari viac kvôli telefónu. (Ptg III 397)

Takých prípadov, kde je španielskym lexikálnym prvkom prídavné meno, je v Kukučínových prácach z Južnej Ameriky veľmi málo. Vyskytujú sa len ako súčasť viacslovných vlastných mien alebo združených pomenovaní. A to najmä v miestnych menách, alebo v odborných názvoch, kde bližšie určujú druh. Ak sú v nominatíve, zachovávajú si španielsku podobu: *Minca rica* (Ptg I 12), *Lago rico* (Ptg II 116), *Lago frío* (Ptg II 293), *Chorillo malo* (Ptg II 278), *Cañadón rosado* (Ptg II 282), *Cabo Negro* (Ptg I 13), *leña dura* (Ptg II 215), *puros habanos* (Ptg II 87), *tabaco universal* (Ptg II 160).

Ak stojí prídavné meno v niektorom inom páde, čo je zriedkavosť, dostáva slovenskú pádovú koncovku.

Za Riom Secom (čítaj seko — suchý potok) sa mi stala nehoda. (Mv III 71)

Aj privlastňovacie prídavné mená pri skloňovaní priberajú slovenské koncovky.

„To je vajce flamengovo, zvestoval mi on. (Ptg II 182)

Ani španielske číslovky nestoja v texte samostatne. Tvoria súčasť nejakého pomenovania (kraja, ulice, hotela ap.). Nech stoja v ktoromkoľvek páde, vždy majú španielsku formu.

Celý okres Ultima Esperanza s malými výnimkami je taký úrodný, že na mnohých miestach mohlo by sa i roľníctvo uviesť a zem obrábať. (Ptg I 100) — Bolivarova ide od mora do vrchu, Diez y ocho de Setiembre (čítaj diez i očo) ťahá sa celou dĺžkou mesta. (Mv I 95)

Španielske slová, i tých málo španielskych viet a citátov, ktoré Kukučín vo svojich dielach používa, píše rôznym spôsobom. Pri niektorých sa pridŕža princípov španielskeho pravopisu. Také prípady si tu nebudeme všímať. Všimneme si len tie, písanie ktorých Kukučín upravuje. Aby lepšie vynikol spôsob, akým Kukučín prepisoval španielske slová, zostavili sme tabuľku všetkých Kukučínom upravených španielskych slov. V jednom

stĺpci uvádzame prepis slova i všetky jeho prípadné varianty, v druhom stĺpci je spisovné španielske znenie slova, v treťom slovenský preklad. Kukučínov preklad (v štvrtom stĺpci), často adekvátnejší, uvádzame len vtedy, ak je odlišný.

Kukučínov prepis	*Spisovné španielske znenie*	*Preklad*	*Kukučínov preklad (ak sa odlišuje)*
administrádor	administrador	správca	
achi	ají	paprika	
alianc	alianza	spojenie, zliatie	nápoj zmiešaný z dvoch vín
almacen	almacén	obchod	
alpergatas	alpargatas	konopná topánka	pančuchy, topánky z bielej látky
aperital	aperitivo	aperitív	—
aurifero	aurífero	zlatonosný	—
bachada, bacháda	bajada	zostup, zostupovanie, strmý svah	
banduria	bandurria	ibis červený	malý vták
cañadón, kañadún	cañadón	úžľabina, skalnatá dolina	—
kačimba	cachimba	fajka	—
kalafat, calafate	calafate	kríkovitá rastlina	Berberis buxifolia
kamp	campo	kraj	—
capataz, kapatac capatas	capataz	gazda, správca	—
karrančo, carrancho	carancho	juhoamerický dravý vták	—
karreta	carreta	dvojkolesová kára	—
karreter	carretero	povozník, kočiš	—
karger	carguero	ťažné zviera	kone pod ťarchu, pod batožinu
kazuela, cazuela, casuela	cazuela	druh jedla	čílsky guláš
kordún	cordón	reťaz (vrchov)	—
korral	corral	ohrada	košiar
kvadre	cuadros	štvorce	—
kveka, kveke „cueca“	cueca	ľudový tanec rozšírený v Bolívii, Peru a Chile	—
centáv, centáva	centavo	centim	—
čampa	champa	navŕšená zem	vystávajúci hrebeň, kde je zem vysoká
čauča	chaucha	peniaz veľmi malej hodnoty	—
činge	chingne	patagónsky tchor	
„čunče“	chunches	haraburdy	—

empanády	empanadas	pirohy	—
flamengo	flamenco	plameniak	
gaučo	gaucho	pastier oviec v krajinách Južnej Ameriky	—
guanako	guanaco	divá lama	—
giz, guiz	guiso	jedlo z mäsa a zeleniny	—
lac, „lazzo"	lazo	laso	—
leon	león	puma	—
palenka	palanca	páka, sochor	stĺpik
polajna	polaina	gamaša	kožená sára
potrer	potrero	ohrada, pasienok pre kone	
sulki	sulky	ľahký dvojkolesový vozík	
trankéra, trankera	tranquera	brána v ohrade	
truča	trucha	pstruh	
ček	cheque	šek	
frigorifik	frigorífico	mraziareň	
moštrador	mostrador	pult	
kerencia, „querencia"	querencia	obľúbené miesto	

Z materiálu vidno, že Kukučín sa snažil o fonetický prepis španielskych slov. Preto španielske spoluhlásky *c, qu* prepisuje ako *k*, španielske *ch* píše ako *č*, španielske j ako *ch*. Dá sa pochopiť i prepis španielskeho *z* striedavo spoluhláskou *s* a *c*, lebo španielska výslovnosť tejto spoluhlásky je na hranici medzi oboma spomenutými spoluhláskami.

Písanie samohlásky *á* namiesto španielskeho *a (administrádor)*, *e* namiesto *é (almacen)*, *e* namiesto *a (alpergatas, palenka)*, *i* namiesto *í (aurifero, frigorifik)*, *r* namiesto *rr (banduria)*, *ú* namiesto *ó (kordún)*, *g* namiesto *c* (čítaj *k*) *(flamengo)*, *o* namiesto *ó (leon)* sa dá vysvetliť tým, že Kukučín poznal tieto slová azda len z počutia, nebola mu známa ich písaná podoba. Preto je pochopiteľné, že niekde prepočul prízvučnú dĺžku, alebo si zamenil podobne znejúce hlásky.

V prípadoch *kvadre* namiesto *cuadros*, *centáv, centáva* namiesto *centavo*, „čunče" namiesto *chunches*, *empanády* namiesto *empanadas*, *potrer* namiesto *potrero*, *karger* namiesto *carguero* ide o zreteľné poslovenčenie.

Mnohé zo španielskych slov, ktoré Kukučín používa, neuvádzajú ani najpodrobnejšie slovníky dnešného spisovného španielskeho jazyka, preto sme k nim nemohli zaujať stanovisko. (Čo sa týka prekladu, z pripojených prekladov vidno, že Kukučín každé slovo prekladá dosť výstižne a takmer presne, pričom chce čo najviac priblížiť príslušnú vec slovenskému čitateľovi.)

Cestopisnú črtu z Patagónie sme mali možnosť porovnať s autorovým rukopisom. Pri porovnávaní vydaného diela s rukopisom sme si všímali predovšetkým rozdiel medzi znením španielskych slov v oboch verziách.

Porovnávaním sme zistili, že isté nedôslednosti sa vyskytujú rovnakou mierou v rukopise i vo vydanom diele.

Sú prípady, keď majú španielske slová nesprávne znenie v rukopise a vo vytlačenom texte ich znenie je správne *(tropilla, karrety)*. V niekoľkých prípadoch je to naopak. Napr. správne znenie *Mina* (baňa) *Rica* je už v rukopise upravené na nesprávne, nič neznamenajúce *Minca Rica*; podobným spôsobom sa dostalo do vytlačeného textu nesprávne *Cardenas* namiesto *Cárdenas*.

Zaujímavé by bolo poznať dôvody, prečo v niektorých prípadoch Kukučín dôsledne nechával nesprávne znenie takých pomenovaní ako je *Buenos Aires* (vždy je písané s *-y-: Buenos Ayres*).

Vo všeobecnosti však treba konštatovať, že vo väčšine prípadov sú španielske lexikálne prvky písané správne.

Skúmanie problému nám umožňuje vysloviť tieto závery:

1. Kukučín využíva v skúmaných ôsmich zväzkoch tvorby z prostredia Južnej Ameriky španielske lexikálne prvky takmer v takej miere ako chorvátske jazykové prvky v prácach z Dalmácie.

Španielske jazykové prvky Kukučín hojne využíva na opis prostredia, spôsobu života a na pomenúvanie rôznych reálií. Menej často nimi charakterizuje postavy. Neraz mu pomohli dokresliť opisované prostredie, atmosféru juhoamerického života. Sú partie, v ktorých Kukučín mohol španielske slovo nahradiť i slovenským slovom. Že tak neurobil, vysvetľujeme si tým, že Kukučín odtrhnutý po dlhé roky od slovenského prostredia oveľa pohotovejšie narábal so španielskymi pomenovaniami a v niektorých prípadoch hľadať pre ne slovenské ekvivalenty by bolo veľmi ťažko, takmer nemožné.

2. Viac španielskych slov a výrazov je v Prechádzke po Patagónii. Menej ich je v románe Mať volá, kde ich Kukučín využíva ojedinele v reči okrajových postáv románu — v reči zástupcov domáceho juhoamerického obyvateľstva, v pomenovaniach miest, riek, ulíc, obchodov a bánk.

3. Pomerne veľký počet španielskych lexikálnych prvkov tvoria vlastné mená osôb, mená miest, obcí, pohorí, riek a vidieckych usadlostí. Všeobecné podstatné mená sú zastúpené predovšetkým názvami tvarov povrchu zemského, menami zamestnaní, zvierat, rastlín, jedál a nápojov, častí odevu a názvami súvisiacimi s chovom oviec a koní.

4. Aby čitateľ správne porozumel význam použitých španielskych slov,

Kukučín takmer každý z nich vysvetľuje. Robí to viacerými spôsobmi. Najčastejšie uvádza v zátvorke preklad španielskeho výrazu, ale často ho vysvetľuje i prístavkom alebo celou vetou.

5. Kukučín sa snaží o fonetický prepis španielskych slov. Ak španielske slovo nie je foneticky prepísané, uvádza sa v zátvorke za slovom poznámka, ako ho treba čítať.

6. Ak sú španielske slová v 1. páde, obvykle ich Kukučín ponecháva v pôvodnom, španielskom znení. V ostatných pádoch im dáva koncovky slovenských skloňovacích vzorov. Opačné prípady sú zriedkavé.

7. Priama reč, citáty, frázy španielskeho pôvodu sú pomerne zriedkavé. Kukučín ich využíva najmä v románe Mať volá.

8. V oboch uvádzaných dielach sme našli v dosť hojnej miere i chorvátske jazykové prvky — najmä v románe Mať volá. Bolo by osožné, keby skúmatelia tohto javu ich tiež zahrnuli do svojho skúmania. V Prechádzke po Patagónii je i niekoľko slov anglického pôvodu, najmä z oblasti obchodnej.

SLOVENSKÉ ĽUDOVÉ ROZPRÁVKY zo zbierok Sama Czambla. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, Bratislava 1959. Cena viaz. Kčs 16,50.

Vo Hviezdoslavovej knižnici vyšli k Czambelovmu jubileu (1909—1959) ľudové rozprávky, ktoré do tých čias boli prístupné len odborníkom. Ako je známe, Samo Czambel (1856—1909) na svojich cestách za nárečovým materiálom nazbieral pomerne veľký počet rozprávok. Zapisoval ich verne, bez jazykových a štylistických úprav, pretože ich hodnotil predovšetkým z jazykovedného hľadiska ako súvislé nárečové texty. Pravda, nebolo mu cudzie ani etnografické hľadisko: starších zberateľov a vydavateľov prejavov slovenského folklóru kritizoval pre upravovanie zápisov (porov. SR XXIV, 1959, 343). On sám chcel ľudové texty, medzi nimi aj ľudovú slovesnosť, zachytiť čo najvernejšie, aby ich mohol použiť pre jazykový rozbor. Vo svojom diele *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* (Martin 1906), z ktorého vydal len prvú časť o východoslovenských nárečiach, zamýšľal Czambel podať najprv materiál zo všetkých troch slovenských nárečových skupín a potom jeho rozbor a výklad. Predčasná smrť mu zabránila realizovať toto podujatie. V Czambelovej literárnej pozostalosti, v korešpondencii a v úradných dokumentoch možno presne zistiť, ako postupovali jeho výskumné práce, ako dostával študijné dovolenky, ako cestoval po Slovensku a študoval „živú" reč ľudu, ako excerpoval historickú i jazykovednú literatúru. Podarilo sa mu vykonať len časť prípravných prác: východoslovenský materiál vydal tlačou, ale k výkladu sa nedostal, stredoslovenský nárečový materiál (neúplný) zanechal v rukopise, západoslovenský ešte ani nezačal zbierať. Czambelovým cieľom bolo preskúmať živú reč slovenského ľudu a na tomto základe reformovať slovenský spisovný jazyk. Kodifikáciu v *Rukoväti spisovnej reči slovenskej* (1902) nepokladal teda sám autor za definitívnu: v nej zachytil súčasný úzus, jazykovú prax slovenských spisovateľov (porov. SR XXIV, 1959, 321 n.). Nie je isté, či mu zamýšľaná reforma spisovného jazyka slovenského nebola len zámienkou, aby mohol dostávať od maďarskej vlády študijné dovolenky. Sám však bol skutočne presvedčený, že slovenčina, najmä spisovná, sa vo svojom vývine zbližovala s češtinou a tým strácala svoj juhoslovanský charakter. Tieto jeho teórie v lingvistickej kritike neobstoja, ale jeho kodifikácia spisovného jazyka na ten čas bola výstižná a nazbieraný dialektologický materiál je podnes veľmi cenný. Preto jazykovedcom by bolo milšie, keby tento Czambelov materiál, pokiaľ ostal v rukopise, bol vyšiel tlačou v nezmenenej pôvodnej podobe. Takto ho pre štúdium folklóru, i keď s chybami a neúplne, vydal už dávnejšie J. P o l í v k a *(Súpis slovenských rozprávok I—V,* Martin 1923—31). Ohľad na čitateľov Hviezdoslavovej knižnice rozhodol, že rozprávky zapísané Czambelom vyšli jazykove (pravopisne, hláskoslovne, tvaroslovne a čiastočne aj lexikálne) upravené do spisovnej podoby. Túto úpravu vykonala podľa zásad pre tento cieľ celkove prijateľných Marianna P r í d a v k o v á (porov. jej *Poznámky a vysvetlivky* na str. 377—395). V lexikálnych úpravách sa však zašlo podľa našej mienky priďaleko. Nebolo treba zamieňať napr. slová: *chochly* (klokotom), *valal* (dedina), *parsún* (podoba), *šlosiar* (zámočník)

a i. alebo spojenia: *o čo prišiel* (po čo prišiel), *preň* (poň), akuzatív *toho stroma* (ten strom) a i.

Výber zostavil a štúdiu *Czamblove zbierky ľudových rozprávok* (str. 335—375) napísal Jozef Minárik. Podal stručnú charakteristiku Sama Czambela i jeho diela a v širokom rámci spoločenského vývinu rozobral ním zozbierané rozprávky. Pri rozbore si uvedomil, že Czambel mal „rozlične talentovaných rozprávkárov", že mu rozprávky slúžili ako „jazykovedný materiál a dokument", ale predsa tvrdí, že po ňom „zostali jedny z najlepších a najbohatších zbierok ľudovej prózy, zapísanej takmer celkom verne, ako ju vytvorila ľudová umelecká fantázia" (337). Iste správne zdôraznil J. Minárik rozdiel v metóde zbierania a podania rozprávok u staršej romantickej generácie, napr. u Dobšinského, a u Czambela, iste sa Czambelove rozprávky vyznačujú aj „mnohými novými črtami v oblasti ideového a umeleckého stvárňovania rozprávkových látok." Ale túto vec Minárik zovšeobecnil podľa našej mienky nie celkom náležite. Czambel svoj materiál zozbieral náhodne, nevyberal rozprávačov, nevyberal témy: išlo mu — ako dialektológom aj dnes ide — o hocijaký súvislý text. Podobné „realistické" rozprávky, aké zachytil Czambel, iste boli aj prv, lenže ich zberatelia nezachytili. Na také ďalekosiahle závery, aké nachodíme v Minárikovej štúdii, bolo by treba azda viacej rozprávkového materiálu aj od iných zberateľov.

Niektoré jazykovedné, najmä štylistické termíny v štúdii a v komentári nie sú celkom presné (Cz. „veril, že dejiny nášho spisovného [!] jazyka možno dobre vybudovať na základe historickej dialektológie" str. 336, „pôvodný hovorový jazyk [!] rozprávky" str. 338, „nemeníme ani cudzie slová udomácnené v nárečovom [!] a hovorovom štýle" str. 378 a i.).

I pri uvedených výhradách Minárikova štúdia je vážny pokus o charakteristiku slovenských rozprávok z konca 19. a zo začiatku 20. storočia.

V Czambelových ľudových rozprávkach nájdu milovníci ľudového folklóru zaujímavé rozprávky, i keď zväčša v neobvyklom podaní.

E. Jóna

I. V. ARNOĽD, LEKSIKOLOGIJA SOVREMENNOGO ANGLIJSKOGO JAZYKA. Vydalo Izdateľstvo literatury na inostrannych jazykach, Moskva 1959, strán 344.

Chceme upozorniť na knižnú publikáciu, ktorá vyšla na konci roku 1959 v Moskve. Kniha obsahuje upravené prednášky o lexikológii súčasného anglického jazyka, ktoré mal autor v II. leningradskom štátnom pedagogickom inštitúte cudzích jazykov a v Gercenovom leningradskom štátnom pedagogickom inštitúte.

Kniha sa delí na šestnásť kapitol. V úvodnej kapitole autor hovorí o lexikológii. Lexikológia má úzke vzťahy k nelingvistickým vedným odborom, napr. k filozofii, k psychológii, k histórii národa ako nositeľovi toho-ktorého jazyka. Ako je všeobecne známe, najintenzívnejšie zmeny v jazyku prebiehajú v slovnej zásobe, a to práve v dobách veľkých spoločensko-politických premien. Podľa autora však nielen takéto veľké spoločensko-politické premeny sú príčinami vzniku nových slov a zmien v slovnej zásobe; vznik neologizmov môže mať i celkom „bezvýznamné" príčiny, napr. zmenu módy v odievaní. Okrem toho slovná zásoba neslúži iba jednej triede, ale všetkým spoločenským vrstvám, preto slová, ktoré vznikli v jednej spoločenskej skupine, môžu sa neskôr hojne používať i v iných spoločenských skupinách. Tu autor uvádza niekoľko príkladov na slová,

ktoré boli kedysi iba vojenskými termínmi, napr. *pioneer, alarm, brigade, expedition,* a ktoré sa v jazyku rozšírili a používajú sa dnes i v prejavoch, ktoré nemajú nijaký vzťah k vojsku.

Lexikológia má úzky vzťah ku gramatike. Slovná zásoba sama osebe ešte nepredstavuje jazyk. Slová sa spájajú podľa zákonov gramatiky príslušného jazyka. S izolovanými slovami sa stretávame iba v slovníkoch a v učebniciach, no i tam sú obyčajne uvedené v základnej podobe príslušného slovného druhu, teda sú gramaticky určené. Zvlášť úzko je lexikológia spätá s gramatikou v oblasti tvorenia slov. V angličtine sa táto spätosť prejavuje v osobitne veľkej miere, pretože angličtina je analytický jazyk. V mnohých prípadoch forma, ktorá bola spočiatku iba výrazom gramatického významu, slúžila za základ vzniku nového slova, napr.: *arm* — ruka, *arms* — zbraň; *picture* — obraz, *pictures* — kino; *work* — práca, *works* — závod.

Ďalej sa autor stručne zaoberá vzťahom lexikológie k fonetike, k historickej fonetike, k histórii jazyka a k štylistike.

V kapitole nadpísanej *Slovo ako jazyková jednotka* sa autor zaoberá problémom vymedzenia slova. Základným objektom výskumu lexikológie je slovo, ale dosiaľ niet definície slova, ktorá by ho jasne a presne oddeľovala od iných lexikálnych jednotiek. Ani jednu z doterajších definícií nepokladá za úplnú a vyčerpávajúcu. Za najvýstižnejšie autor pokladá definície vypracované v posledných rokoch sovietskymi jazykovedcami, ktoré sú založené na marxisticko-leninskom učení o nerozlučnom spojení jazyka a myslenia. V ďalšej časti sa autor dotýka problému znaku a polemizuje s de Saussurom. Hovorí, že chyby Saussurovej teórie jazykového znaku dokazujú i výsledky prác I. P. Pavlova. Na základe učenia, že nový podmienený reflex môže vzniknúť iba na základe už existujúcich reflexov, autor prichádza k názoru, že i nové slová, t. j. nové signály môžu vzniknúť iba na základe slov, ktoré už existujú vo vedomí hovoriacich.

Vyjadrenie jedného alebo niekoľkých príznakov pomenúvaného predmetu nazýva autor vnútornou formou slova, jeho motiváciou alebo etymologickou štruktúrou. Etymologická štruktúra slova ukazuje na vzťah medzi významom slova a tými príznakmi, ktoré sa stali základom pomenovania, a tiež na vzťah slova k jeho „predchodcom" v jazyku. Ak slovo nestratilo sémantickú spojitosť so slovom alebo slovami, z ktorých vzniklo, nazýva ho autor motivovaným, lebo má jasnú, priezračnú vnútornú formu. Ak však táto spojitosť zanikla, stratila sa i motivácia. Túto skutočnosť nazýva autor deetymologizáciou.

Neobyčajne zložitá, najmä pre angličtinu, je otázka rozhraničenia slova a morfémy, pretože v angličtine existuje množstvo slov pozostávajúcich iba z jednej morfémy. Niektorí štrukturalisti, ako Bloomfield a iní, pokladajú za základnú jednotku jazyka morfému, zatiaľ čo sovietski jazykovedci vidia základnú jednotku jazyka v slove. Podľa autora však voľba základnej jazykovej jednotky závisí od cieľa výskumu. Pre strojový preklad možno za základnú jednotku jazyka rozhodne pokladať morfému, pretože veľký počet slov v jazyku je prekážkou pri zostavovaní programu pre prekladací stroj. Avšak pre všeobecnú jazykovedu, pre štylistiku i pre lexikológiu je základnou jednotkou slovo.

V ďalšej časti sa autor zaoberá významom slova. Zložitou otázkou je vzťah medzi významom slova a pojmom. Slovo je kategória lingvistická a národne špecifická, kým pojem je kategória logická a internacionálna. Slovo je nevyhnutnou podmienkou vzniku a existencie pojmu, avšak nie každé slovo obsahuje v sebe pojem, hoci význam má každé slovo. Vychádzajúc z tohto tvrdenia, autor

rozoberá významy vlastných podstatných mien, zámen a citosloviec a hovorí, že nevyjadrujú nijaký pojem. Pretože pojem je kategória myslenia, nemôže mať emocionálne zafarbenie. Význam mnohých slov však nielen odráža objektívnu skutočnosť, ale vyjadruje i vzťah hovoriaceho k nej. Emocionálne zafarbenie neobsahuje každé slovo. Často je emocionálne zafarbenie iba situačné a stupeň jeho intenzity je rozličný, ale v pojme nie je obsiahnuté nikdy.

Význam slova je národný, preto je mnoho prípadov, keď jednému anglickému slovu zodpovedajú dve rozličné ruské slová: *gun* puška i zbraň, *cry* kričať i plakať.

Nezhodnosť významu slova a pojmu vidno i z toho, že jeden pojem môže byť vyjadrený i skupinou dvoch alebo viacerých slov. Na druhej strane viacvýznamové slovo nie je formou existencie jedného pojmu, ale celej skupiny pojmov, ktoré sú spojené medzi sebou reálnym vzťahom zodpovedajúcich javov objektívnej skutočnosti.

Na význam slova môže mať značný vplyv i jeho príslušnosť k slovnému druhu. Lexikálny význam slova existuje v úzkom vzťahu s určitým okruhom gramatických významov, vyjadrených gramatickými formami daného slova, v súlade s gramatickými vlastnosťami toho slovného druhu, do ktorého dané slovo patrí. Tak napríklad veľmi mnohé anglické slovesá môžu byť prechodné i neprechodné; mnohé slovesné podstatné mená označujú činnosť i výsledok činnosti, mnohé adjektíva, najmä tie, ktoré sú utvorené od slovesného základu, majú aktívny i pasívny význam. Význam slova líši sa od pojmu i v tom, že slovo možno použiť jednak na označenie pojmu a jednak na rozlíšenie jednotlivých javov, ktoré sa stali základom pre vytvorenie daného pojmu.

Ďalej sa autor zaoberá viacvýznamovosťou, významovou štruktúrou slova a typmi lexikálnych významov. Viacvýznamovosť nadobudla v anglickej lexike značné rozmery. Napr. slovo *strike* má vyše tridsať významov. Čo sa týka typov lexikálnych významov, niet všeobecne prijatej klasifikácie. Arnoľd ich delí takto: geneticky na základné a odvodené; sémanticky na priame čiže nominatívne a na prenesené; štylisticky na neutrálne a štylisticky zafarbené.

Podľa V. V. Vinogradova existujú voľné významy slova a významy gramaticky alebo frazeologicky viazané. Autor s týmto členením súhlasí a prináša anglické doklady na oba typy významov. Od významu slova však treba odlišovať jeho použitie. Význam je všeobecný pre všetkých príslušníkov daného jazyka, použitie významu však iba aplikáciou jedného z významov.

Rozličné významy viacvýznamového slova sú medzi sebou v úzkom vzťahu, často sa zoskupujú okolo ústredného základného významu a vytvárajú jednotný systém. Stáva sa však, že v procese historického vývoja odklonia sa niektoré významy od základného významu natoľko, že sa vyčlenia zo sémantického systému slova a vytvoria nový systém. Spôsob vzniku slov, pri ktorom vznikajú nové slová ako výsledok prenášania pomenovania alebo zmeny významu, pričom vzťah medzi starým a novým významom v súčasnom jazyku sa už nepociťuje, ale zvukový komplex ostáva bez zmeny, autor nazýva lexikálno-sémantickým tvorením slov. Ide vlastne o homonymá. Tieto svoje úvahy dokladá Arnoľd niekoľkými príkladmi. Homonymá však vznikajú aj inými spôsobmi. A naopak lexikálno-sémantické tvorenie slov nemusí mať vždy za následok vznik homoným.

Významy slova sú úzko späté a táto spätosť dovoľuje hovoriť o jednom viacvýznamovom slove so zložitou významovou štruktúrou. V prípade vzniku nových významov v slove nastáva kvalitatívna zmena v slovnej zásobe bez zväčšenia jej

kvantity. Ak však spätosť medzi významami už neexistuje, nevzniká nový význam, ale nové slovo. Vtedy sa slovná zásoba obohatí i kvantitatívne.

Ďalej sa autor dosť obšírne zaoberá príčinami zmien významu slov. Rozlišuje príčiny mimojazykové a jazykové. Jednou z najzávažnejších príčin zmien významu je podľa autora zmena pojmu označovaného slovom. Človek poznáva skutočnosť stále vo väčšej miere, čo vedie k spresňovaniu pojmov. Iné príčiny sú i v histórii národa, v jeho kultúre, v meniacich sa vzťahoch ľudí k skutočnosti, ktorá ich obklopuje. Staré pojmy zanikajú a slová, ktoré ich vyjadrovali, môžu jednak zmeniť svoj význam a jednak môžu celkom zaniknúť. Ak prechádza slovo zo širokej sféry používania do užšej, napr. z oblasti celonárodnej do niektorej špeciálnej oblasti, spresňuje sa jeho význam a slúži potom na vyjadrenie veľmi diferencovaného pojmu. A naopak, ak prechádza slovo z úzkej oblasti do širšej, rozširuje sa jeho význam. Niekedy sa stáva, že v spoločnosti je istý predmet nahradený iným a názov pôvodného predmetu prechádza na nový, hoci medzi nimi niet nijakej podobnosti, okrem podobnosti funkcie.

Jazykové príčiny majú pri zmene významu slov oveľa menšiu úlohu ako príčiny mimojazykové. Veľmi často sa stáva, že zmenu významu istého slova zapríčiňujú v rovnakej miere príčiny sociálno-historické i jazykové.

Ďalej prináša autor klasifikáciu zmien významov slov. Hovorí o klasifikácii logickej, genetickej a psychologickej. Najrozšírenejšia je klasifikácia nemeckého lingvistu Hermanna Paula, založená na logickom princípe. Schéma tejto klasifikácie je takáto: 1. zužovanie významu, 2. rozširovanie významu, 3. posúvanie významu, 4. ostatné typy. Tu sa Arnoľd dosť podrobne zaoberá jednotlivými skupinami podľa Paulovej logickej klasifikácie, dokladá ich anglickými príkladmi a ukazuje, že ani táto klasifikácia nie je celkom presná, lebo je mnoho prípadov, ktoré nemožno jednoznačne zaradiť ani do jednej z uvedených skupín.

V ďalšej kapitole sa Arnoľd zaoberá typmi slov v lexikálnom systéme súčasnej angličtiny. Zo stránky lexikálno-gramatickej možno slová rozdeliť na pomocné a plnovýznamové. Každé plnovýznamové slovo má jeden alebo niekoľko významov lexikálnych i významy gramatické. Pri pomocných slovách dominujú významy gramatické. Delenie slov na plnovýznamové a pomocné však nekorešponduje s delením slov na slovné druhy. V istej časti reči môžu sa vyskytnúť slová z oboch týchto skupín, ako je to napr. pri slovesách a zámenách. Okrem toho hranica medzi plnovýznamovosťou a pomocnou funkciou môže byť „vnútri slova", to znamená, že isté slovo môže byť v jednom prípade plnovýznamové a v inom zasa pomocné. Napr. sloveso *to give* má plný význam v syntagme *to give a book*, ale v syntagme *to give a laugh* je to isté sloveso vo funkcii pomocného slova, pretože lexikálny význam je tu oslabený a sloveso je predovšetkým nositeľom gramatického významu.

Iným kritériom pre delenie slov je kritérium sémantické (lexikálny význam slov). Táto klasifikácia musí zodpovedať reálnym vzťahom medzi samotnými predmetmi a javmi objektívnej skutočnosti a slovami, ktoré túto skutočnosť vyjadrujú.

Potom hovorí Arnoľd o delení slov z hľadiska expresívnosti a rozlišuje lexiku neutrálnu, ktorá vyjadruje iba pojmy a neukazuje vzťah hovoriaceho k pojmu, a lexiku emocionálne zafarbenú, ktorá vyjadruje city a vzťahy hovoriaceho k pojmu, resp. k výpovedi. Vo výkladových slovníkoch sa tieto emocionálne zafarbené slová označujú ako zdrobneniny, ako slová hanlivé, ironické, pejoratívne a pod.

Z hľadiska sociálneho a teritoriálneho možno slovnú zásobu angličtiny rozdeliť na spisovnú (Standard English) a nárečovú (dialectal). Anglický národný jazyk vznikol v 14. stor. na základe londýnskeho dialektu. Ostatné dialekty boli zatlačené do úzadia. To však nijako neznamená, že zanikli. Tvorba spisovateľov píšúcich dialektami spôsobuje, že niet presnej hranice medzi slovnou zásobou nárečí a inými vrstvami slovnej zásoby, takže niektoré dialektizmy sa dostávajú do celonárodného jazyka.

Ďalej nasleduje kapitola o afixálnom tvorení slov. V úvode tejto kapitoly autor hovorí o morfologickej štruktúre slova a potom sa zaoberá rozličnými typmi tvorenia slov v angličtine. Uvádza tieto typy: afixáciu čiže deriváciu, kompozíciu, alternáciu, redukciu a zdvojenie čiže reduplikáciu. Ukazuje, že morfologickú štruktúru slova treba skúmať na základe slovotvorných modelov, ktoré v jazyku existujú. K morfologickej analýze možno pristupovať z hľadiska synchronického i diachronického. Pri analýze z hľadiska synchronického nie je dôležité, či isté slovo preniklo do angličtiny z nejakého iného jazyka a kedy sa to stalo, avšak pre diachronický prístup k analýze je to dôležité. Túto kapitolu autor končí prehľadom rozličných typov prefixov a sufixov a ich úlohou v angličtine.

V ďalšej kapitole sa autor zaoberá konverziou čiže „neafixálnym" tvorením slov. Najprv hovorí všeobecne o konverzii a potom rozoberá príčiny, prečo sa v súčasnej angličtine konverzia tak veľmi rozšírila. V starej angličtine vznikali nové slová predovšetkým z jej základného slovného fondu a tvorili sa jednak deriváciou a jednak skladaním slov, kompozíciou. Po normanskom vpáde mnohé sufixy stratili produktívnosť a zanikli. V stredoanglickej dobe vyrovnávajú sa koncovky. Gramatické koncovky, ktoré vyjadrovali rozdiely v čísle, v páde a v rode, sa spodobujú vo výslovnosti a strácajú význam. To sa stáva i so slovesnými koncovkami. V dôsledku toho, že mnohé koncovky odpadli, stávajú sa slová s rovnakým koreňom homonymnými, pretože patria k rozličným slovným druhom. Tak napr. staroanglické *lufian* „láska", *lufu* „milovať" stávajú sa nivelizáciou a odpadnutím koncoviek homonymnými, takže v dnešnej angličtine *love* znamená „láska" i „milovať". Podobných párov je v angličtine veľa: *name* „meno" i „nazývať sa", *hope* „nádej" i „dúfať", *heat* „teplo" i „zohrievať" a pod. Autor tieto prípady nechápe ako konverziu, ale pokladá ich za homonymiu, pretože spomínané slová sa historicky tvorili pomocou afixov. Pri rozlišovaní konverzie a homonymie treba mať na pamäti, že konverzia je spôsob tvorenia slov a vzťahuje sa na oblasť diachrónie, kým homonymia charakterizuje vzťahy medzi slovami v jazyku existujúcimi bez ohľadu na to, ako vznikli, a vzťahuje sa na synchróniu.

Na konci tejto kapitoly autor hovorí o substantivizácii rozličných slovných druhov a potom sa zaoberá otázkou, ktorá je v anglistike známa pod menom „problem stone wall". Problém je v tom, či je spojenie *stone wall* syntagmou alebo zloženým slovom. Ak je toto spojenie syntagmou, vzniká otázka, do ktorého slovného druhu patrí jeho prvý člen. Medzi jazykovedcami niet v tejto otázke jednoty a sám autor hovorí, že tento problém ostáva i naďalej diskutabilný.

Ďalej autor hovorí o zložených slovách. Rozoznáva tri druhy zložených slov: 1. jednoduché spojenie slov, 2. zložené slová, v ktorých sú jednotlivé základy spojené samohláskou alebo spoluhláskou, 3. syntaktický typ, napr. *bread-and-butter*. Potom sa autor zaoberá zloženými skratkami, klasifikuje zložené slová podľa slovných druhov a dotýka sa historického vývinu zložených slov. Zložitou otázkou je zistenie kritérií pre rozlíšenie zloženého slova a slovného spojenia. Názory anglistov na túto otázku sú rozličné. Uvádza sa kritérium grafické, fone-

tické a sémantické. Pravopis zložených slov v angličtine je veľmi vratký, napr. *air-line, airline, air line.* Pravopisné kritérium teda problém nijako neobjasňuje. A podobne je to i s ďalšími kritériami, takže otázka zostáva i naďalej otvorená.

Veľmi časté sú v angličtine príslovky, predložky a spojky skladajúce sa z dvoch častí, napr. *by and by, at the end of, as soon as,* t. j. príslovkové, predložkové a spojkové výrazy.

Krátku kapitolu venuje Arnoľd druhotným spôsobom tvorenia slov. Zaoberá sa tu skracovaním slov, striedaním hlások, zdvojením slov, obráteným tvorením slov a kontamináciou.

Slovná zásoba sa obohacuje nielen vznikom nových slov, ale i tým, že vznikajú nové slovné spojenia. Slovným spojeniam venuje autor nasledujúcu kapitolu. Rozlišuje voľné slovné spojenia, ktorými sa zaoberá syntax, a ustálené spojenia, ktorými sa zaoberá lexikológia. Ďalej rozdeľuje ustálené spojenia na vlastné ustálené spojenia a frazeologické jednotky. Potom podáva klasifikáciu frazeologických jednotiek podľa ich gramatickej štruktúry. Rozoznáva frazeologické jednotky substantívne, slovesné, adjektívne, adverbiálne a frazeologické jednotky, ktoré majú charakter citosloviec.

V ďalšej časti sa autor zaoberá otázkou vzniku frazeologizmov. Frazeologické jednotky vznikajú z voľných slovných spojení, ktoré sa dlhým a častým používaním v reči upevnia v jazyku ako ekvivalenty slov v ich prenesenom význame. Frazeologické jednotky môžu vzniknúť v rozličných sférach komunikácie a potom prechádzajú z istej osobitnej lexiky do celého hovorového jazyka. Okrem špecificky národných frazeologizmov existuje v angličtine ešte mnoho medzinárodných frazeologických jednotiek, ktoré sa do angličtiny — podobne ako do iných európskych jazykov — dostali z diel gréckych a latinských klasikov. K frazeológii sa úzko pripínajú príslovia a okrídlené slová. Tých sa tu autor dotýka okrajove.

Iným spôsobom obohacovania slovnej zásoby jazyka je preberanie slov z iných jazykov. Práve tento spôsob mal v rozvoji slovnej zásoby anglického jazyka veľký význam. Podľa prameňa a epochy prevzatia delí Arnoľd prevzaté slová na viaceré skupiny. Podľa toho, z akého hľadiska je slovo pre príslušný jazyk nové, autor rozlišuje fonetické prevzatia, kalky, sémantické prevzatia a prevzatia slovotvorných elementov. Osobitnú skupinu tvoria medzinárodné slová. Stáva sa často, že slovo vyjadrujúce dôležitý nový pojem nepreberá iba jeden jazyk, ale preberajú ho mnohé jazyky, napr. do angličtiny prešli z ruštiny v nedávnej dobe tieto slová: *soviet, kolkhoz, bolshevik, sputnik.*

Prevzatia v anglickej slovnej zásobe sú tou oblasťou lexiky, ktorá bezprostredne odráža históriu Anglicka a ukazuje vplyv vonkajších, nelingvistických príčin na vývoj jazyka. Na tomto mieste sa autor dosť obšírne zaoberá týmito vonkajšími, nelingvistickými príčinami a podáva históriu a pramene jednotlivých prevzatí. Preberanie cudzích slov je jedným z najdôležitejších spôsobov obohacovania slovnej zásoby angličtiny.

Ďalšiu kapitolu autor venuje anglickému jazyku v Amerike. Známy americký lexikograf N. Webster prišiel prvý s teóriou o samostatnom americkom jazyku, ktorý je rovnocenný s angličtinou. Bolo to v časoch vojny za nezávislosť, keď sa Američania snažili vytvoriť vlastnú kultúru. Vtedy mala táto teória pokrokový ráz, pretože išlo o zjednotenie 13 rozličných kolónií v jeden národ. V dnešnej dobe však Websterova teória stratila svoj pokrokový charakter a stala sa reakčnou, pretože sa využíva pre čisto politické ciele amerických imperialistov. Sovietski lingvisti už mnohokrát dokázali, že americká angličtina nie je samo-

statný jazyk. Americká angličtina nemá vlastnú gramatickú stavbu a ani vlastnú slovnú zásobu, a preto ju nemožno označiť za samostatný jazyk. Rozdiel medzi angličtinou v Anglicku a medzi americkou angličtinou spočíva v istých rozdieloch v slovnej zásobe. Ide tu o tzv. amerikanizmy.

Ďalej sa Arnoľd zaoberá štylistickou diferenciáciou anglickej slovnej zásoby. Rozoznáva slovnú zásobu knižnú a hovorovú. Knižnú delí na vedeckú, špeciálnu a básnickú. S vedeckou a špeciálnou lexikou úzko súvisí problém termínu a terminológia. Niekedy dostáva termín prenesený význam. Stáva sa to vtedy, keď termín použijeme v žánre, ktorý je preň nezvyklý. Ak sa takéto prenesenie v jazyku udrží a ak sa pojem, ktorý termín označuje, stane všeobecne známym, slovo prestáva byť termínom a stáva sa celonárodným. Takto sa stali celonárodnými slová, ktoré boli kedysi rádiotechnickými termínmi: *antenna, broadcast, loudspeaker, microphone* a pod. Okrem vlastných termínov používa sa vo vedeckom štýle veľa tzv. knižných slov. Množstvo týchto knižných slov tvoria prídavné mená prevzaté z gréčtiny alebo z latinčiny. K mnohým pôvodne anglickým podstatným menám nemá angličtina odvodené prídavné meno, ale iba prídavné meno prevzaté z gréčtiny alebo z latinčiny, napr. *nose — nasal, lip — labial, house — domestic, town — urban.*

Autor sa stručne zmieňuje o básnickej slovnej zásobe a ukazuje, že väčšinu poetizmov v angličtine tvoria pôvodné anglické slová.

Hovorovú lexiku delí autor na spisovnú hovorovú (literary colloquial, Standard English), na familiárnu hovorovú (familiar-colloquial), na ľudovú reč (low colloquial), na profesionálnu lexiku (professional words) a na slang. Spisovná hovorová reč je všedná reč životného a pracovného styku medzi ľuďmi, najbližšia k normám knižnej reči, gramaticky správna a neobsahujúca žargonizmy a dialektizmy. Familiárna hovorová reč je oveľa menej usporiadaná a normalizovaná. Vyznačuje sa množstvom obrazných výrazov, často žartovných alebo ironických, ďalej emocionálnosťou, ktorá sa prejavuje v hyperbolickom použití mnohých slov. Na rozdiel od spisovnej hovorovej reči familiárna hovorová reč ľahko prijíma slangové slová a neologizmy. Profesionálna reč má v podstate tie isté vlastnosti ako familiárna hovorová reč, avšak je pre ňu charakteristická osobitná lexika a frazeológia podľa jednotlivých profesií. Profesionálnou lexikou (na rozdiel od terminológie) sa rozumie lexika ústneho styku medzi ľuďmi istého zamestnania. Slová profesionálnej reči líšia sa od termínov tým, že sú často emocionálne zafarbené a často viacvýznamové.

Základné zvláštnosti ľudovej reči týkajú sa gramatiky a fonetiky. Do oblasti lexiky patrí iba niekoľko dialektizmov a archaizmov.

Slangové slová sú vždy synonymami k všeobecne používaným slovám. Mnohí autori zdôrazňujú, že slangové slová obsahujú vždy ironický alebo opovržlivý postoj k predmetu, o ktorom je reč. Slangu sa v anglistike venovala značná pozornosť, jestvuje o ňom množstvo literatúry, no niet jednoty v názoroch, ktoré slovo patrí do slangu a ktoré nie. Sovietski anglisti delia slang na všeobecný a špeciálny. Slová všeobecného slangu sú síce za hranicou spisovného jazyka, ale pre svoju originálnosť stávajú sa často štylistickými synonymami slov spisovného jazyka.

Medzi štylistickými vrstvami slovnej zásoby niet presných hraníc. V angličtine sa často stáva, že slová charakteristické pre knižnú reč používajú sa (často so žartovným zafarbením) v rozhovore, a naopak, hovorové slová sa môžu dostať do novinového článku alebo do vedeckej knihy s istým štylistickým cieľom.

V ďalšej kapitole sa autor zaoberá synonymami a antonymami. Rozoznáva synonymá ideografické, štylistické a absolútne. Synonymá vznikajú jednak preberaním slov z iných jazykov (tento spôsob je v angličtine veľmi rozšírený) a jednak ako výsledok vzniku nových významov v slovách, ktoré už v jazyku existujú, alebo ako výsledok tvorenia slov afixáciou, konverziou a pod. Keďže v angličtine je mnoho francúzskych a latinských lexikálnych prevzatí, možno na vyjadrenie mnohých pojmov použiť okrem pôvodne anglického slova i jeho francúzske alebo latinské synonymum, napr. pôvodne anglické *to ask,* francúzske prevzatie *to question,* latinské prevzatie *to interrogate.* Potom autor hovorí o eufemizmoch a antonymách. Ďalšia časť knihy je venovaná homonymii a polysémii. Súčasná angličtina je bohatá na homonymá. V historickom vývoji angličtiny sa počet homoným nezmenšuje, ale naopak, ustavične sa zväčšuje. Ďalej autor klasifikuje homonymá a potom sa zaoberá otázkou pôvodu homoným.

V predposlednej kapitole klasifikuje Arnoľd anglickú slovnú zásobu z historického hľadiska. Najprv sa zaoberá neologizmami a hovorí, že neologizmy vznikajú iba na základe materiálu, ktorý v jazyku už existuje, na základe prostriedkov existujúcich v jazyku v procese vzájomného dialektického pôsobenia starého i nového. Absolútne neologizmy sú veľkou zvláštnosťou. Možno medzi ne zaradiť slová *spiv* „chuligán" a *nylon.* Absolútnym neologizmom bolo svojho času slovo *liliput* vymyslené J. Swiftom. Toto slovo je zaujímavé aj tým, že je zároveň i autorským neologizmom. Autorské neologizmy sú slová, ktoré vytvorili spisovatelia alebo vedci. Tu však vzniká otázka, či spomínané slovo skutočne autor sám vytvoril, alebo ho len uviedol do literatúry. Ďalej sa autor zaoberá archaizmami a historizmami. Za archaizmy považuje slová, ktoré sa v jazyku udržali, ale ktoré sa v hovorovej reči už nepoužívajú. Od archaizmov oddeľuje historizmy. Za historizmy pokladá Arnoľd slová označujúce predmety alebo pojmy, ktoré zastarali, alebo sa už nepoužívajú.

Slovná zásoba každého jazyka má isté národné zvláštnosti. Základnou charakteristickou vlastnosťou slovnej zásoby anglického jazyka je veľké percento jednoslabičných, základných a nemotivovaných slov a s tým súvisiace veľké rozšírenie homonymie a polysémie a ďalej veľké množstvo prevzatých slov. Tieto zvláštnosti sú úzko späté s gramatickou stavbou jazyka a s podmienkami jeho historického vývinu. Spôsobujú, že anglické slovo je málo autonómne, je veľmi závislé od kontextu.

Poslednú, 16. kapitolu knihy venuje autor anglickej lexikografii. Zaoberá sa tu typmi slovníkov, podáva históriu anglickej lexikografie a rozoberá jednotlivé anglické výkladové slovníky. Potom podáva stručnú históriu americkej lexikografie a uvádza jednotlivé americké výkladové slovníky. Nakoniec sa zaoberá slovníkmi nárečovými, etymologickými, ideografickými a synonymickými.

Pri celkovom hodnotení knihy treba povedať, že ide o dielo, ktoré veľmi dobre poslúži nielen anglistom, ale lexikológom a lexikografom vôbec. Autor sa na anglickom materiáli zaoberá problémami, s ktorými sa dostáva denne do styku každý lexikograf.

Š. Michalus

Zadlžiť sa, či zadĺžiť sa. — *Pravidlá slovenského pravopisu* z r. 1957 zaznamenávajú sloveso *zadlžiť sa* a prídavné meno *zadlžený* s dlhým slabičným *l*. Vydanie Pravidiel z r. 1953 však uvádza sloveso *zadlžiť sa* s krátkym slabičným *l*, takisto ako prvé vydanie Pravidiel z r. 1931. Naproti tomu vydanie z r. 1940 uvádza *zadĺžiť sa* s dlhým *ĺ*. Toto striedanie dvoch variantov toho istého slova v základnej normatívnej príručke spisovnej slovenčiny je svedectvom neustálenosti kvantity v slovese *zadlžiť sa*, resp. *zadlžiť sa* v spisovnej slovenčine, ako aj nejednotného postoja kodifikátorov k tejto otázke. Bude preto na mieste preskúmať kvantitu uvedeného slovesa a overiť si, či je v tomto slovese organické dlhé slabičné *ĺ* a či krátke slabičné *l*.

Ide o sloveso s významom „upadnúť do dlhov, narobiť si veľa dlhov". Tento význam ukazuje, že sloveso *zadlžiť sa*, resp. *zadlžiť sa* je odvodené od podstatného mena *dlh*, a to predponou *za-* a súčasne príponou *-iť* (ide o tzv. predponovo-príponové odvodzovanie). Poučné bude porovnať spornú kvantitu tohto odvodeného slovesa s kvantitou iných slovies odvodených rovnakým postupom. Niekoľko príkladov: *krok — zakročiť, múka — zamúčiť (sa), dážď — zadažďiť sa, sneh — zasnežiť, hmla — zahmliť (sa), uzol — zauzliť (sa), debna — zadebniť, hlien — zahlieniť, koreň — zakoreniť sa, príčina — zapríčiniť, vina — zaviniť, strecha — zastrešiť, rosa — zarosiť;* ale *vrch — zavŕšiť (sa), dlh — zadĺžiť (sa)* i *zadlžiť sa.*

Ako ukazujú uvedené príklady, v prevažnej väčšine prípadov sa kvantita slovesa na *-iť* zhoduje s kvantitou podstatného mena, od ktorého je príslušné sloveso odvodené. Platí to aj o slovese *zadažďiť sa*, keďže podstatné meno *dážď* má dlhé *á* len v základnej forme, kým v ostatných tvaroch (*dažďa*, mn. č. *dažde* atď.) je krátke *a*.

Odchýlku od uvedeného pravidla o zhode kvantity predponového slovesa na *-iť* a podstatného mena tvoria len slovesá *zavŕšiť (sa)* a *zadĺžiť sa*. Všetko nasvedčuje, že v týchto dvoch slovesách je dĺžka nepôvodná, že vznikla sekundárne nejakou analógiou.

Pri slovese *zavŕšiť (sa)* ide pravdepodobne o sekundárnu expresívnu dĺžku, ktorá prenikla do všetkých príbuzných slovies: *vŕšiť sa, dovŕšiť (sa), vyvŕšiť sa, zavŕšiť (sa).* V slovesách *vŕšiť sa, dovŕšiť (sa), vyvŕšiť sa, zavŕšiť (sa)* je však kvantita v dnešnej spisovnej slovenčine pevne ustálená a niet dôvodu túto ustálenosť narúšať. Nie je to žiadúce najmä preto, lebo sa už stratila etymologická súvislosť týchto slovies so slovom *vrch.*

Iný je stav pri slovese *zadĺžiť sa* a prídavnom mene *zadĺžený.* Je síce pravda, že v slovníkovom materiáli Ústavu slovenského jazyka má prevažná väčšina dokladov na sloveso *zadĺžiť sa* a odvodené slová *zadĺženie, zadĺžený, zadĺženosť* dlhé *ĺ* (doklady na krátke *l* sú zväčša staršie a je ich málo). Preto sa autori Pravidiel v poslednom vydaní z r. 1957 rozhodli pre dĺžku. Zdá sa, že dĺžka je tu analogická podľa slovies *zdĺžiť (sa), predĺžiť (sa).* Avšak príbuzné slová *oddlžiť (sa), predlžený, predlženie, dlžoba* ukazujú, že v tejto rodine slov je náležité krátke *l* a nie dlhé *ĺ*. Ukazuje to jednoznačne najmä prídavné meno *predlžený* a podstatné meno *predlženie,* pri ktorých nenastala nežiadúca homonymita s prídavným me-

nom *predĺžený* (= zdĺžený), resp. s podstatným menom *predĺženie* (k slovesu *predĺžiť*). Je nepochybné, že rozdiel v kvantite slov *predĺžený, predĺženie* a *zadĺžený, zadĺženie* nemôže sa v spisovnom jazyku natrvalo udržať. A keďže vo všetkých týchto slovách nemožno kodifikovať znenie s dlhým *ĺ*, treba sa v normatívnych príručkách vrátiť k zneniu *zadlžiť sa, zadlžený, zadlženie.*

Š. Peciar

Šišky a pampúšky. — Slovná zásoba slovenského národného jazyka je neobyčajne bohatá na slová pomenúvajúce niektoré konkrétne predmety: tá istá vec má v jednotlivých oblastiach a krajoch rozličné názvy. Niektoré z týchto názvov používajú spisovatelia, keď chcú výberom slov charakterizovať osobu alebo kraj, z ktorého čerpajú námet svojho diela. Takto sa do literatúry dostávajú slová podobného alebo rovnakého významu, synonymá, ktoré umožňujú rozmanitosť slohu, ale niekedy môžu spôsobiť dorozumievacie ťažkosti. Stáva sa, že pri pomenovaniach predmetov každodennej potreby sme v rozpakoch, ktoré zo synoným je celonárodné a spisovné.

Takéto ťažkosti sú i pri pomenovaniach múčnikov, ktoré sa pečú najmä na fašiangy a sú známe ako šišky, pampúšky, krapne ap. Ide o múčnik z kysnutého cesta, ktorý má okrúhly tvar, plní sa obyčajne lekvárom a pečie (vypráža) sa na masti. Z uvedených pomenovaní tohto múčnika najznámejšie a najrozšírenejšie je *šiška, šišky.* Zo spisovateľov v tomto význame používa slovo *šiška* Kukučín, Tajovský, Vajanský a i. Vo vete: *Matka nahotovila š i š i e k a fánok* (Kukučín I, 126) proti šiškám sa stavajú fánky, ale u toho istého spisovateľa, Kukučína, nájdeme i vetu: *Hanka doniesla š i š i e k a p a m p ú c h o v* (Kukučín XI, 174), kde sú zas šišky v protiklade k pampúchom. Lenže Kukučín pozná i slovo *krapne* a použil ho v prirovnaní: *Sedí ako k r a p e ň na panvici.*

Pavol Dobšinský ako národopisec opisoval iný druh pečiva, známy na strednom Slovensku pod názvom pampúšky, takto: „Vypečené na masti v rajnici z cesta na tenko a okrúhlo rozvaľkaného, ostrôžkou poprerezávaného." To je pečivo, ktoré sa v citovaných vetách označuje slovom *fánky* alebo *pampúchy — pampúšky* a stavia sa ako odlišné proti pečivu s názvom *šišky* alebo *krapne.* Pravda, v nárečiach sú známe aj iné synonymá, napr. šišky v Novohrade sa nazývajú *herovce,* na západe zas *koblihy* ako v češtine (doložené napr. u Zgurišky). V iných nárečiach a podľa toho i u spisovateľov pochádzajúcich z tých nárečí používajú sa slová *pampúch* a *pampúšky* aj vo význame ‚šišky', napr. v prirovnaní *ručičky ani p a m p ú š k y.*

Pre spisovný jazyk najvhodnejšia je podoba *pampúšky, pampúšok* bez zdrobňujúceho významu, podoba *pampúch* s príponou *-úch* môže mať expresívny charakter. Pravda, u spisovateľov sú doklady i na podobu *pampúch* i *pampúšok,* „pampúšik" a „pampuška".

Šiška je staré slovanské slovo vyskytujúce sa i v dnešných slovanských jazykoch. V slovenčine jestvuje i jeho variant v podobe *šuška,* ale iba s významom ‚semenný plod oválneho tvaru najmä ihličnatých stromov' alebo s druhým významom (lajno) v pomenovaní „konská šuška". Vzniklo v niektorých slovenských nárečiach, kde sa slovo *šuška* zaradilo pravdepodobne k slovám zvukomalebného pôvodu ako je *šušťať, šušlať* ap.

Na strednom Slovensku je rozšírené i v porekadle: *Dostaneš š u š k u borovú. Vie on š u š k u borovú,* t. j. nič. Podobu *šušku majú* M. M. Hodža, Záturecký,

Jančová, Jesenská, Plávka a i. Takto sa dostala do slovníka *Pravidiel slovenského pravopisu šiška* i *šuška*. Ako botanický termín sa používa *šiška*.

Slovo *krapeň, krapňa (krapľa, krafľa* ap.*)* je nemeckého pôvodu a uvedené varianty sa vyskytujú v nárečiach. Vo všetkých podobách ostáva nárečovým slovom, ktoré spisovatelia niekedy používajú podľa rodného nárečia. V *Slovníku slovenského jazyka* je správne označené ako nárečové.

Podobne slovo *fánka, fánky* je cudzieho pôvodu a vo význame ‚pampúšok, pampúšky' ho treba označiť ako hovorové.

Ako spisovné pomenovanie pre jeden z uvedených druhov pečiva (z kysnutého cesta) sa už zaužívalo pomenovanie *šiška*, pre druhý druh (z cesta na tenko rozvaľkaného) možno odporúčať pomenovanie *pampúšky*.

E. Jóna

Alžírec, Alžírčan. — *Pravidlá slovenského pravopisu* z r. 1953 (resp. zrevid. vyd. z r. 1957) a *Slovník slovenského jazyka I*, Bratislava 1959, uvádzajú k miestnym názvom *Alžír* a *Alžírsko* (krajina v severnej Afrike) obyvateľské podstatné meno *Alžírec*. Tak je to aj v staršom *Slovníku spisovného jazyka slovenského I* od A. Jánošíka a E. Jónu (Martin 1946—1949). Podobu *Alžírec* ako jedinú uvádza aj Š. Koperdan v štúdii *K tvoreniu substantív a adjektív z miestopisných názvov*, Jazykovedné štúdie III, 1958, 102. Doterajšia jazykovedná literatúra pozná len podobu *Alžírec*.

Proti uvedeným prácam sme nútení konštatovať, že popri podobe *Alžírec* sa u nás dnes už bežne používa aj podoba *Alžírčan*, ktorá je odvodená príponou *-čan*. Uvedieme najprv niekoľko dokladov z dennej a týždennej tlače, v ktorej sa dnes takmer denne referuje o udalostiach v Alžírsku, a tak celkom pochopiteľne sa tu — popri podobe *Alžírec* — používa príslušné obyvateľské meno *Alžírčan*. Napr. *Tunajšie úrady zakázali mladým Alžírčanom, aby na slávnostnom nástupe v Prátri niesli alžírsku zástavu.* (Práca XIV, 1959, 183, 1) — *Alžírčania predviedli technicky vyspelý a rýchly futbal.* (Pravda XL, 1959, 202, 4) — *ČLR plne podporuje boj Alžírčanov.* (Pravda XLI, 1960, 278, 4) — *Francúzska teroristická organizácia „Červená ruka" zavraždila v západnom Nemecku už najmenej 10 osôb — Alžírčanov alebo Nemcov, ktorí podporujú alžírsky národnooslobodzovací boj.* (Rudé právo) — *Prijímame dary na pamiatku a lietadlo nás odváža cez bojové územie statočných Alžírčanov.* (Slovenka XI, 1958, 49, 4) — *Súd vo francúzskom meste Toulouse odsúdil v piatok 10. mája 15 Alžírčanov.* (Smena X, 1957, 113, 2) — *Má zaistiť predovšetkým policajný dozor nad 2000 Alžírčanmi.* (Smena XI, 1958, 251, 2) — *V úvodnom vyhlásení hovoril generál de Gaulle o výsledkoch referenda v Alžírsku a vo Francúzsku, ktoré vraj vytvorilo doteraz neexistujúcu psychologickú základňu pre to, aby Alžírčania a Francúzi spoločne pracovali na svojej budúcnosti".* (Ľud XI, 1958, 255, 2) — *Alžírčania sú odhodlaní viesť svoj národnooslobodzovací boj do konca.* ((Večerník II, 1957, 179, 1) — *Francúzska polícia zatkla 35 Alžírčanov žijúcich v Avignone.* (Večerník III, 1958, 271, 1) — *Francúzska polícia pozatýkala ďalších Alžírčanov.* (Večerník IV, 1959, 178, 1) — *V Lyone odsúdili štyroch Alžírčanov na smrť.* (Večerník V, 1960, 10, 1)

Poučný je z tohto hľadiska tento prípad. V preklade publikácie H. Allega *Výsluch*, ktorá vyšla v Bratislave r. 1958 (preložila H. Lerchová), sa používa podoba *Alžírec*. Naproti tomu v predslove k slovenskému vydaniu, ktorý po-

chádza od redakcie (v Slovenskom vydavateľstve politickej literatúry), sa používa podoba *Alžírčan* (pozri napr. str. 9).

Popri podobe *Alžírec* a *Alžírčan* sa len veľmi zriedka používa podoba *Alžíran*, napr. *Vojna, akú vedie Francúzsko už piaty rok proti Alžíranom, je nemilosrdná na obidve strany.* (Večerník III, 1958, 272, 2) Inak sme sa s touto podobou nestretli, hoci jej ďalší výskyt týmto nevylučujeme ako možný.

Ako si vysvetliť skutočnosť, že sa popri podobe *Alžírec* používa dnes tak často aj podoba *Alžírčan?* Ozrejmuje nám to pohľad na vývin obyvateľských prípon *-ec, -an* a *-čan* v spisovnej slovenčine, ba vôbec v slovenčine. Prípona *-ec,* ako to konštatuje napr. E. Jóna (*Mená obyvateľov k novým miestnym názvom,* SR XIV, 1948/1949, 218—223, najmä str. 223), sa kedysi hojnejšie využívala na tvorenie obyvateľských mien od vlastných miestnych mien. V priebehu vývinu slovenčiny pozorujeme však zreteľný odklon od prípony *-ec* v prospech prípony *-an,* resp. jej rozšírenej podoby *-čan.* Pritom, ako to uvádza J. Horecký (*Slovotvorná sústava slovenčiny,* Bratislava 1959, 94), „produktívnosť tohto modelu (t. j. obyv. mien na *-čan,* pozn. L. D.) bola pôvodne veľká, potom obmedzená azda vplyvom češtiny a dnes sa znova rozvíja." Autor na tej istej strane ešte pripomína, že variant *-čan* je v súčasnom jazyku živší ako variant *-an.*

Ukazuje sa to na postupnom ústupe tvarov na *-ec* a ich nahradzovaní podobami na *-čan.* Napríklad Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1940 uvádzali pri slovách *Austrália* a *Brazília* obyvateľské mená *Austrálec* a *Brazílec,* kým dnešné Pravidlá slovenského pravopisu a aj Slovník slovenského jazyka poznajú už len podoby *Austrálčan, Brazílčan.* Pri iných slovách novšie Pravidlá (a citovaný slovník) pristúpili k dvojtvarom, čo tiež naznačuje smer vývinu. Tak napríklad pri slovách *Aragónia, Ázia* a *Kórea,* pri ktorých predchádzajúce Pravidlá poznali len tvary na *-ec (Aragónec, Ázijec, Kórejec),* dnešné Pravidlá uvádzajú aj podoby na *-čan (Aragónčan, Ázijčan, Kórejčan).*

Uvedené konštatovanie o ústupe tvarov na *-ec* v prospech tvarov na *-čan* sa plne potvrdzuje aj na príkladoch *Alžírec* a *Alžírčan.* Staršia podoba *Alžírec* sa dnes síce stále používa, ale živá je tu už podoba *Alžírčan,* ktorá postupne vytláča podobu na *-ec.* Podľa nášho náhľadu súčasný stav pri používaní obyvateľského mena od názvu krajiny *Alžír* alebo *Alžírsko* sa najlepšie vystihne uznaním správnosti podoby *Alžírčan* popri podobe *Alžírec,* teda uznaním dvojtvaru *Alžírec/Alžírčan,* ako to urobili najnovšie Pravidlá v spomínaných už prípadoch *Aragónec/Aragónčan, Ázijec/Ázijčan, Kórejec/Kórejčan* atď. Navrhujeme podľa toho uznať za správnu popri podobe *Alžírec* aj podobu *Alžírčan.*

L. Dvonč

O písaní skratky Československej vedecko-technickej spoločnosti. — Z redakcie jedného bratislavského časopisu sme dostali otázku, ako sa má písať skratka pre názov *Československá vedecko-technická spoločnosť.* Ide tu vlastne o otázku, či sa má písať namiesto slova *československá ČS* alebo *Čs.*

Aby sme mohli odpovedať na uvedenú otázku, podívame sa na písanie iných podobných názvov. Skratka pre názov nášho štátu je *ČSSR.* Slovo *Československá* je tu zastúpené veľkými písmenami *ČS.* Podobný stav zisťujeme aj pri niektorých iných názvoch. Napríklad názov *Československá telesná výchova* sa skracuje pomocou veľkých písmen *ČSTV,* teda za slovo *Československá* je tu zase *ČS.* Podobne sa píšu: *ČSVOM — Československý výbor obrancov mieru, ČSA — Česko-*

slovenské aerolínie, ČSAV — Československá akadémia vied, ŠBČS — Štátna banka československá, ČSAD — Československá automobilová doprava, ČSTP — Československý tabakový priemysel atď.

Odchýlku od takéhoto spôsobu písania slova *československý* v skratkách sme našli v jednom prípade, a to pri písaní skratky pre *Československý Červený kríž*. Príslušná skratka sa často píše *ČsČK*, teda písmeno *s* je tu malé. Je to starší spôsob písania a v skratke za názov *Československý Červený kríž* sa udržiava dodnes. Popri staršom písaní *Čs* za slovo *československý* sa však už od vzniku Československej republiky písala skratka *ČSR* s veľkými písmenami *ČS*. V novších skratkách, ktoré vznikli po roku 1945, sa pri zapisovaní slova *československý* používa v skratkách vždy *ČS*, ako sme si to ukázali na skratkách *ČSAV, ČSAD, ČSVOM* atď.

Písanie *Čs* má výhodu, že zreteľnejšie ukazuje na skrátenie slova *československý* pomocou dvoch písmen, ktoré sa vyberajú zo začiatkov slov *český* a *slovenský* ako súčastí zloženého slova *československý*. Zreteľnejšie sa tu teda javí vzťah k zloženému slovu *československý*. Naproti tomu podoba *ČS*, ktorá je dnes obvyklejšia, je jednoduchšia a lepšie vyhovuje pri písaní a v tlači, pretože sa tu narába len s veľkými písmenami. Nespornú výhodu má napríklad písanie *ČSVOM, ČSSR, ČSA* atď. pri písaní na stroji; naopak, písanie ČsČK je tu nevýhodné (treba striedavo písať veľké a malé písmená, čo pri písaní na stroji nepríjemne ruší, pretože treba meniť prerad'ovač). Okrem toho podoba *ČSČK* má lepší vzhľad, pretože sú v nej všetky písmená rovnaké.

Skratka pre Československú vedecko-technickú spoločnosť bude na základe nášho výkladu vyzerať takto: *ČSVTS*. Nazdávame sa, že so zreteľom na písanie *ČSSR, ČSA, ČSVOM* atď., ktoré je dnes bežné, bude správne používať pre názov *Československý Červený kríž* len skratku *ČSČK*, čím by odpadla skratka ČsČK ako „výnimka".

L. Dvonč

Ubytovňa, ubytovačka. — Pred nejakým časom v rozhlasovej reportáži o výlete žiakov vyskytlo sa slovo *ubytovačka*. Použilo sa na označenie miestnosti na spoločné ubytovanie. To nám poskytlo príležitosť zamyslieť sa nad ním.

Slovo, ktorým označujeme ubytovaciu miestnosť alebo objekt s ubytovacími miestnosťami, patrí k podstatným menám miesta (nomina loci). V tejto súvislosti je potrebné povšimnúť si aspoň zbežne, aké slovotvorné postupy sa uplatňujú pri tvorení podstatných mien miesta. Názvy miesta tvoríme viacerými príponami pripojenými k slovotvornému základu. Popri najproduktívnejšej prípone *-áreň/ -iareň* a popri ostatných príponách uplatňuje sa pri tvorení názvov miesta aj prípona *-ovňa*. Tvoria sa ňou okrem iného aj názvy miesta od slovies, napr.: *pracovňa, opatrovňa, poisťovňa, úradovňa, ošetrovňa, valcovňa, zotavovňa* atď. Označujú miesto, na ktorom sa uskutočňuje dej vyjadrený v slovotvornom základe. V spisovnej slovenčine existuje takto utvorené podstatné meno miestneho významu *ubytovňa*, ktoré označuje miestnosť alebo komplex miestností pre spoločné ubytovanie. Zachytávajú ho aj *Pravidlá slovenského pravopisu*.

Slovo *ubytovačka* je utvorené príponou *-ačka* od slovotvorného základu. Táto prípona sa využíva pri tvorení podstatných mien dejového významu *(zabíjačka, šibačka, oberačka, ruvačka* atď.), potom pri tvorení názvov strojov *(mláťačka, skúšačka* a pod.) a napokon pri tvorení názvov miesta, napríklad: *obývačka, za-*

sadačka, ordinačka, operačka a naše *ubytovačka.* Vidíme, že obe slová *ubytovňa* i *ubytovačka* zapadajú do slovotvorných zákonitostí spisovného jazyka. Preto nemožno jedno alebo druhé odmietať, ale treba ohraničiť ich používanie, vymedziť ich štylistickú platnosť. Významový rozdiel medzi nimi nie je nijaký. Slovo *ubytovňa* a väčšina slov tvorených príponou *-ovňa* (napr. *pracovňa, úradovňa, poisťovňa, ošetrovňa, strojovňa)* sú v spisovnom jazyku štýlovo neutrálne. Naproti tomu slovo *ubytovačka* svojou podobou svedčí o tom, že patrí do hovorového štýlu, podobne ako napr. slová *ordinačka, operačka, zasadačka, obývačka,* ktorým v neutrálnom štýle zodpovedajú dvojslovné, zriedkavo aj jednoslovné pomenovania *(ordinačná miestnosť* alebo *ordinácia, operačná sieň, zasadacia sieň, obývacia izba).* Podstatné meno *ubytovačka,* i keď svojou formou charakteristické pre hovorový štýl, vyskytuje sa však veľmi zriedkavo, ba takmer ojedinele.

Možno teda zhrnúť: Medzi slovami *ubytovňa* a *ubytovačka* niet významového rozdielu. Rozdiel je len v používaní. *Ubytovňa* je štýlovo neutrálne, kým *ubytovačka* je obmedzené na hovorový štýl. *Ubytovačka* je v používaní obmedzené už aj tým, že variant *ubytovňa* je jednoslovný výraz, ktorému sa bude dávať prednosť pri používaní.

Š. Vragaš

„Krivojrožský" — krivorožský. — V denníku Práca sme čítali prídavné meno „krivojrožský". Ide o odvodeninu od ruského názvu *Krivoj Rog.* Podoba „krivojrožský" nie je správna.

Názov *Krivoj Rog* sa skladá z príd. mena *krivoj* a z podst. mena *rog.* Ide o názov toho typu ako je napr. slovenský názov *Dolný Kubín.* Pre skloňovanie názvu *Krivoj Rog* platí poučka o skloňovaní ruských priezvisk na *-kij, -skij, -ckij, -ckoj, -oj* a iných vlastných mien, ktoré v príslušnom slovanskom jazyku majú koncovky prídavných mien. Tieto názvy sa skloňujú podľa prídavných mien aj v slovenčine, napr. *Majakovskij — Majakovského, Gorkij — Gorkého, Rački — Račkého* atď. V *Pravidlách slovenského pravopisu* z r. 1957 (str. 84) sa výslovne uvádza, že podobne skloňujeme aj zemepisné mená typu *Groznyj, Daľnyj, Krivoj Rog (Krivého Rogu,* ku *Krivému Rogu* atď.)

Od názvu *Dolný Kubín* tvoríme príslušné prídavné meno tak, že prídavné meno *dolný* dostane podobu *dolno-* a k tomu sa pripojí prídavné meno *kubínsky: dolnokubínsky.* Podobne máme tvoriť prídavné meno aj od ruského názvu *Krivoj Rog: krivorožský.* Obdobne vyzerá obyvateľské podstatné meno: *Krivorožan* (spomína ho Š. Koperdan v štúdii *K tvoreniu substantív a adjektív z miestopisných názvov,* Jazykovedné štúdie III, Bratislava 1958, 99).

Tvar „krivojrožský" je utvorený mechanicky bez prihliadnutia ku skutočnosti, že slovo *krivoj* je prídavné meno, s ktorým treba pri odvodzovaní prídavného mena od názvu *Krivoj Rog* zachádzať rovnako ako s domácim prídavným menom. V tomto zmysle bude potrebné doplniť aj Pravidlá slovenského pravopisu, pretože, ako vidieť z nášho výkladu, môžu v praxi nastávať pri tvorení prídavných mien od mien typu *Krivoj Rog* ťažkosti.

L. Dvonč

ODPOVEDE NA LISTY

Vezmem — vezmú. — Súdružka E. Z-ová z Levíc: „V našom kraji sa hovorí vezni — veznite, ba neraz som už počula aj veznúť. Ako viem, správne má byť vezmi — vezmite a prekvapilo ma, že aj v rozhlasovej rozprávke Modrá lampa strážca vo väzení povedal rozprávkovému hrdinovi Martinovi ‚Vezni si ho!', keď ho ten prosil, či si môže vziať svoj batôžtek. Je to správne?"

Odpoveď: Hneď na začiatku upozorňujeme, že správne sú len tvary *vziať — vezmi — vezmite*. Podoby „vezni — veznite" sú nárečové a v rozhlase ich možno použiť len výnimočne, napríklad vtedy, keď sa má odlíšiť reč jednoduchého človeka z ľudu od reči kráľa, ako to býva v rozprávkach. V spomenutej nedeľnej rozprávke pre deti použili tvar „vezni" ako prvok ľudovej reči.

V *Pravidlách slovenského pravopisu* z r. 1953 na str. 92 a v ich novom vydaní z r. 1957 na str. 99 pod nadpisom ‚Nepravidelne sa časujú' medzi nepravidelnými slovesami je aj sloveso *vziať*. Tam sa uvádzajú tieto jeho tvary: *vziať — vezmem — vezmú — vezmi — vzal — vzatý*. Ako nepravidelné uvádza sloveso *vziať* aj E. P a u l i n y v *Krátkej gramatike slovenskej* (str. 124). — Aby sme mohli správne odpovedať na túto otázku, musíme si povšimnúť slovesá, ktoré patria do tej istej skupiny ako sloveso *vziať*. Z dejín nášho jazyka možno zistiť, že sloveso *vziať* vzniklo odvodením zo starodávneho slovesa *jęti*, ktoré má dnes pokračovanie v slovese *jať*. Toto sloveso (bez predpony) sa dnes používa len veľmi zriedkavo, a to zvyčajne len v básnickej reči. Uvedieme naň niekoľko príkladov: *Deva sa strhla zdesená, pokojného sa j a l a vretena.* (Sládkovič) — *... vidno skvelé vojky perál, čo hrdielce jej j a l i v putá.* (Hviezdoslav) — *Koreňová nepočula nič, preto j a t á ženskou zvedavosťou zdvihla sa na posteli i pýtala sa.* (Urban). Z príkladov vidíme, že sloveso *jať* a *jať sa* má približne ten význam ako „chytiť, uchopiť, zmocniť sa niekoho alebo niečoho".

Odvodením od slovesa *jať* vznikli v spisovnej slovenčine napríklad tieto slovesá: *prijať, zajať, dojať, najať, pojať, ujať sa, objať*. Vo všetkých z nich je zreteľný základ *-jať*. Pokračovanie starodávneho slovesa *jęti* možno ďalej zistiť aj v slovesách *sňať* (zo starého *sъn-jęti*), *odňať, poňať*. Podľa toho starodávne sloveso *jęti* má dnes tri obmeny, a to *jať, -iať* (len v slovese *vziať*) a *-ňať*. (Spoluhláska *-ň-* v obmene *-ňať* je zo starodávnej predpony *sъn-*. Jej *n* pod vplyvom nasledujúceho *j* sa zmäkčilo na *ň*.)

Slovesá tejto skupiny majú v prítomnom čase tieto tvary: *prijmem — prijmú, zajmem — zajmú, najmem — najmú, pojmem — pojmú, ujmem sa — ujmú sa, objímem — objímu, odnímem — odnímu*. Vo všetkých je po predpone *(pri-, za-, na-, po-, ob-, od-) -jmem* alebo *-jímem, -nímem*. Podobne je to aj v prítomnom čase slovesa *vziať: vezmem — vezmú*, ktoré je pokračovaním starodávneho *vъz-jęti* (no tu nie je *-jmem*, lež iba *-mem*). Ako vidieť, vo všetkých je pred osobnou príponou spoluhláska *-m-*, a nie *-n-* (*vezmem — vezmú*, nie „veznem — veznú"). Tak je to aj v rozkazovacom spôsobe, napr. *prijmi, najmi, vezmi*, (nie „vezni").

Ako sa stalo, že v daktorých našich nárečiach sa namiesto *vziať* a *vezmi* hovorí „vezni" a zriedkavejšie aj „veznúť"?

Sloveso *vziať* sa v týchto našich nárečiach (kde-tu i v hovorovej reči) pričleňuje vo vedomí hovoriacich ku slovesám *začať, načať, ťať, zaťať, žať, zožať,* ktoré sú mu podľa svojej pôvodnej podoby blízke. Podľa *začnem, načnem, zatnem, zožnem* sú analogické tvary „veznem" a v rozkazovacom spôsobe „vezni — veznite" podľa *začni — začnite.* Neurčitok „veznúť" (ktorý častejšie stretávame vari len v detskej reči) vznikol ďalším pripodobnením, a to k slovesám podľa vzoru *padnúť.* Pritom sa usudzovalo asi takto: ‚Keď je „veznem — veznú" ako *padnem — padnú,* je teda aj „veznúť" ako padnúť.' Pravdaže, takýto úsudok, ako sme ukázali, vyšiel z chybných predpokladov. Za správne pokladáme len tvary *vziať — vezmem — vezmú — vezmi — vzal.* Nikto z nás nepovie „prijnem — prijnú", ale len *prijmem* (alebo hovorovo „prímem"; lež vždy s *-m-*, nie s *-n-*). V tomto slovese môžeme mať teda dobrú oporu aj pre tvary *vezmem — vezmi.* Keď je *prijmem — prijmú — prijmi,* je teda aj *vezmem — vezmú — vezmi* a ďalej aj *vzal — vziať — vzatý* ako *prijal — prijať — prijatý* (nie azda „vezol", „veznúl" a „veznúť").

Ako sa ukazuje, riešili sme problém každodenného tvaru, a predsa sme si museli vypomáhať aj prihliadaním na dejiny slovenčiny.

Napokon ešte poznámka o vide slovesa *vziať* a ostatných tvarovo príbuzných slovies. Slovesá *vziať, prijať, najať, pojať, ujať sa, prejať, odňať, sňať* sú napospol dokonavé. Poznať to aj z ich tvaru prítomného času, ktorý (ako pri všetkých dokonavých slovesách) vyjadruje budúci dej: *vezmem, prijmem, najmem, odnímem, snímem* (o chvíľu, zajtra atď.). — Nedokonavé (trvacie) podoby k týmto slovesám znejú takto: *prijímať, najímať, odnímať, snímať* atď. Aj v tomto ohľade je sloveso *vziať* pozoruhodné. Nedokonavým párom k nemu je sloveso *brať,* teda sloveso s iným koreňom, nie s koreňom *-jať/-iať* (porov. v okruhu podstatných mien, napr. *človek — ľudia*).

Zunovať niečo — zunovalo sa mi. — Súdruh Z. Č. z Nitry: „Sloveso zunovať používame dosť často. Niekto povie: Zunoval som to. — Zunoval som chodiť každý deň tak ďaleko. — Zunovalo sa mi počúvať stále to isté. Atď. Iný povie: Zunovalo mi chodiť každý deň tak ďaleko. — Zunovalo mi počúvať stále to isté. — Stále je chorý, už mu zunovalo aj žiť. Alebo: Prečo už odišla? — Zunovalo jej tu.

Odpoveď: Sloveso *zunovať* patrí medzi prechodné predmetové slovesá, ktoré sa viažu s predmetom vo štvrtom páde (priamy predmet) alebo s neurčitkom iného slovesa; ten má gramatickú úlohu priameho predmetu. Ako vidíme aj z príkladov, sloveso *zunovať* bližšie určujeme zvyčajne len neurčitkom, slovesným podstatným menom alebo ukazovacím zámenom *to.* Hovoríme a píšeme: *zunoval chodiť / zunoval chodenie, zunoval počúvať / zunoval počúvanie, zunovali pracovať / zunovali prácu, zunovala si už to* (a zo súvislosti sa rozumie, čo).

Ide o to, či v neosobnej väzbe sloveso *zunovať* môže mať tvar bez zvratného zámena *sa* — či teda možno povedať „Zunovalo mi to" namiesto *Zunovalo sa mi to.* — Ukážeme si, že správny je len zvratný tvar, teda *zunovalo sa mi to.*

Sloveso *zunovať* patrí medzi tie slovesá, ktoré vyjadrujú stav ako výsledok istého predchádzajúceho deja. Je to dokonavé sloveso a jeho tvar prítomného času *zunujem* vyjadruje budúci dej. Ak máme vyjadriť ten istý dej v prítomnosti, musíme použiť sloveso *zunúvať* (ktoré sa zhoduje s opakovacím tvarom). Pretože pri slovese *zunovať — zunúvať* ide o dej, pri ktorom je príslušný podmet vlastne nositeľom istého pôsobenia (vychádzajúceho zvonka), rovnako správne sú aj väzby: *zunovalo ma (chodiť, písať, obstávať), zunovalo nás (čakať), zunovalo ju*

(prezerať knihu). Pri takýchto väzbách je nám celkom jasné, že pôsobenie, ktoré sa vyjadruje slovesom *zunovať,* príslušnú osobu zasahuje. Práve preto oba prípady hodnotíme gramaticky odlišne. Kým vo vete *Martin zunoval prezerať knihu* je *Martin* podmetom vety, vo vete *Martinovi sa zunovalo pozerať knihu* je slovo *Martinovi* predmetom vety. Obe vyjadrenia sú správne, vyjadrujú to isté, odlišný je len zorný uhol, prístup k zistenému javu.

Vety, ktoré uviedol náš dopisovateľ ako druhé: „Zunovalo mi chodiť každý deň tak ďaleko" — „Stále je chorý, už mu zunovalo aj žiť" — „Zunovalo jej tu" sú nesprávne. Máme za ne, ako sme na to krátko poukázali, až dve správne náhrady: 1. *Zunovalo sa mi chodiť každý deň tak ďaleko.* / 2. *Zunovalo ma chodiť každý deň tak ďaleko;* 1. *Zunovalo sa mu aj žiť.* / 2. *Zunovalo ho aj žiť;* 1. *Zunovalo sa jej tu* / 2. *Zunovalo ju tu (bývať).* — Pravdaže, správna je aj tretia podoba, ktorú uvádza v liste na prvom mieste *(Zunoval som chodiť . . .).*

Nesprávne väzby „zunovalo mi tu", „zunovalo jej tu" atď. môžu mať pôvod v nedostatočnej znalosti spisovnej slovenčiny (vplyv maďarčiny?) alebo v chybnej analógii s modálnym (spôsobovým) slovesom *nedá mi,* napr. *Nedá mi zostať.* — *Nedalo mi už ďalej stáť* (= nemohol som už ďalej stáť, pretože som si uvedomoval inú svoju povinnosť). Predpokladáme, že chybu spôsobuje neznalosť normy spisovnej slovenčiny.

„So Slováci, s Poliaci a s Rusi". — Poslucháč rozhlasu z okolia Bratislavy: „Častejšie som už počul hovoriť Zišli sme sa tam so Slováci. — Hovorili sme tam s Maďari. — Hovorili sme tam s Poliaci, Nemci, Rusi. Považujem to za úplne nesprávne, lebo predložka s sa viaže s inštrumentálom a nie s nominatívom. Slovenčina žiadnu predložku s nominatívom nepozná. Bol by som rád, keby ste ma poučili."

Odpoveď: Náš dopisovateľ má pravdu. Tvary „so Slováci", „s Poliaci", „s Rusi" atď. sa naozaj používajú — a to vari v každom kúte Slovenska. Ale pretože v tomto prípade, ako to z listu vysvitá, máme do činenia s ľudovou rečou, nebudeme takí prísni ako on. Neraz sa totiž pri takýchto „chybách" stretávame s tvarom, ktorý je zvyškom staršieho stupňa našej reči. Tak je to aj pri uvedených tvaroch. Ony sú zvyškami po starodávnom inštrumentáli podstatných mien mužského a stredného rodu, ktoré patrili medzi tvrdé a mäkké *o*-kmene. V najrozličnejších našich nárečiach sú takéto tvary v inštrumentáli množného čísla dobre známe. Zaznamenávajú ich nárečové monografie, články, máme ich v dotazníkovom materiáli pre Atlas slovenského jazyka a zhrnujúco zaznamenáva ich s vysvetlením aj Ján Stanislav v 2. zväzku svojich *Dejín slovenského jazyka* (str. 87—89).

Nárečové tvary „s chlapí, s chlapcí, z vojací, z valasí, z dukáti, z mládencí, pod oblokí" sú dobre známe aj dnes. Stará slovenčina mala v siedmom páde *o*-kmeňov (ako sú napr. *chlap, hrad, brdo, krídlo*) príponu *-y* a v tom istom páde mužských *io*-kmeňov, teda mäkko zakončených (ako sú napr. *otec, učiteľ, dážď, kôň*), príponu *-ji.* Časom, keď zanikol v slovenčine rozdiel medzi *y* a *i,* obe zakončenia splynuli a zvyšok po starom inštrumentáli sa zmiešal s nominatívom. Takýto 7. pád množného čísla sa potom od nominatívu odlišoval a odlišuje iba tým, že má predložku. Pravdaže, veľmi často je tu dlhé *-í* a tak rozdiel medzi nominatívom a inštrumentálom je i vo vlastnom tvare.

Napríklad z Viesky nad Žitavou máme tieto záznamy: *Tak som sa nato ešte*

zvítau z mojima kamarádi... — Ke_ca viučiu tak zostau jako primašom medzi kňazí — Volakedi zme boli z Maďari.

Aj príslovkový výraz *miesty* [= miestami] je zvyšok starého 7. pádu množného čísla. Známe je ďalej príslovie *My o vlku a vlk za humny.* Spojenie *za humny* [alebo za *humní*] je spomínaný starodávny inštrumentál. Ale poznáme aj iné príslovia, v ktorých sa tento pádový tvar zachováva. Napr. *Ťažko múdremu medzi bláznу hovoriť* alebo *Nemaj s pány ako so psy.* (Kalinčiak)

Napokon toľkoto: Spojenia „so Slováci", „s Rusi", „s Poliaci", „s Nemci" sú v našich nárečiach a v ľudovej reči vôbec zvyšky starodávneho 7. pádu množného čísla podstatných mien mužského a stredného rodu, ktorý sa pomiešal s tvarmi 1. pádu. V spisovnej slovenčine takéto spojenia používame len vtedy, keď chceme naznačiť, že ide o starší stupeň nášho jazyka, keď chceme charakterizovať osobu z ľudu aj prostredníctvom jej reči a ďalej, keď uvádzame (citujeme) prvky ľudovej slovesnosti, napr. príslovia, piesne a zvykoslovie.

Nášmu dopisovateľovi z okolia Bratislavy odporúčame, aby si tento prvok ľudovej reči ďalej všímal, teraz už aj s prihliadnutím na naše poznámky. Okrem toho dôkladnejšie poučenie môže nájsť v *Slovenskej gramatike* (Pauliny — Štolc — Ružička, III. vyd., 1955) a v spomenutých Stanislavových Dejinách slovenského jazyka.

Korčuľa — korčúľ. — L. V-ová z Ružomberka: „Ako znie správne druhý pád množného čísla od slova korčule? Moji chlapci vravievajú len korčúľ a navykla som si na túto podobu, lenže počula som už aj korčulí. Ako je správne — korčúľ, a či korčulí? Neviem, mne korčúľ znie lepšie."

Odpoveď: V *Slovenskej gramatike* (Martin, 1953) na str. 103 sa uvádza len tvar *korčulí.* Podobu *korčulí* ako jedinú uvádzajú aj Pravidlá z roku 1931 a z roku 1940. Naproti tomu v *Pravidlách* z roku 1953 sa uvádza tvar *korčúľ* a tento tvar je aj v *Slovníku slovenského jazyka* (Vydavateľstvo SAV, 1959). Je to celkom prirodzené. Slovo *korčuľa* sa priraďuje k podstatným menám zakončeným na *-uľa,* napr.: *cibuľa, bobuľa, marhuľa, škatuľa, bakuľa, feruľa* a od nich sa gen. pl. tvorí bez prípony, predĺžením kmeňovej samohlásky. Bežne počujeme hovoriť a písať len: *cibúľ, bobúľ, marhúľ, škatúľ a bakúľ.* Nuž nie čudo, že aj pri podstatnom mene *korčuľa* sa postupne ustálil tvar *korčúľ.* Táto podoba, ako ukazuje Váš list, je oveľa častejšia aj v bežnej reči. Možno s istotou povedať, že tento tvar sa ustáli ako jediný.

Pravdaže, pri vzore *ulica,* ku ktorému slovo *korčuľa* patrí, je prípona *-í* v gen. pl. pomerne častá, napr.: *duší, studní, dielní, kôlní* (neskracuje sa po predchádzajúcej dlhej slabike). Niektoré podstatné mená majú oba tvary, ako to bolo aj pri podst. mene *korčuľa.* Napríklad: *dvier* i dverí, *kachieľ* i *kachlí, žemieľ* i *žemlí.* Ale aj tu (napr. pri posledných dvoch) prevláda tvar bez prípony.

Podstatné meno ženského rodu *korčuľa,* ktoré sa zvyčajne používa v množnom čísle *(korčule),* má druhý pád množného čísla *korčúľ.* Vaši chlapci teda hovoria celkom správne.

G. Horák

J. Kocka

GNOZEOLOGICKÉ ZÁKLADY POJMOV

Autor skúma problém, ktorý je v marxistickej teórii poznania mimoriadne závažný. Riešenie tohto problému vyžaduje nielen hlbokú znalosť dialektického materializmu, ale i dobrú prípravu z dejín filozofie.

V práci sa rieši problematika pojmov ako jedna zo základných otázok teórie poznania. Základný okruh problematiky je sústredený na riešenie troch ústredných otázok, ktoré autor rozpracúva z jednotiaceho noetického stanoviska.

Prvá otázka sa týka ontologického vymedzenia povahy pojmu. Autor rozoberá základné vlastnosti pojmu, jeho všeobecnosť, abstraktnosť a syntetizujúci charakter pojmového myslenia. Súčasne ukazuje, ako k skúmaniu povahy pojmu pristupovali a pristupujú jednotlivé filozofické školy a smery.

V druhej časti sa autor zaoberá otázkou komunikácie a znaku, vzťahu k znaku a obsahu. Zaujímavý je najmä výklad gramatických kategórií. Autor ukazuje, že na pojmovom určení sú zastúpené nielen substantíva, ale aj iné gramatické kategórie.

V tretej časti autor skúma vzťah obsahu a predmetu pojmu. V závere venuje pozornosť otázke genézy pojmu, skúma psychologicko-fyziologickú stránku pojmotvorného procesu v súvise s Pavlovovým učením o vyššej nervovej činnosti.

Práca prináša mnoho pozitívnych postrehov a bude zaujímať filozofov, psychológov, jazykovedcov, poslucháčov vysokých škôl a vedeckých pracovníkov vôbec.

VSAV 1960, str. 192, brož. Kčs 12.—.

SLOVENSKÁ REČ
časopis Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied
pre výskum a kultúru slovenského jazyka
Ročník 26, 1961, číslo 2
Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
Hlavný redaktor: prof. dr. Eugen Jóna
Výkonný redaktor: dr. Ladislav Dvonč
Redaktor časopisu: Andrej Keder
Technický redaktor: Vladimír Štefanovič
Vychádza šesťkrát za rok.
Ročné predplatné Kčs 24,—, jednotlivé číslo Kčs 4,—
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin
Výmer PK HSVZ, čís. 18163/50-II 3 — V-06*01491
Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky prijíma každý poštový úrad i doručovateľ

VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED V BRATISLAVE

vydáva

SLOVNÍK SLOVENSKÉHO JAZYKA

1. diel, heslá písmen A—K

2. diel, heslá písmen L—O

Je to závažné jazykovedné dielo, ktoré zachytáva a vedecky spracúva slovnú zásobu spisovnej slovenčiny, a to od jej uzákonenia r. 1843 až po dnešné dni. Nadšené prijatie Slovníka slovenského jazyka už pri vydaní 1. dielu používateľmi a ocenenie odbornej kritiky ukázali, akú citeľnú medzeru je povolané zaplniť a zapĺňa toto fundamentálne lexikografické dielo v našej spoločnosti. Iste s rovnakým pocitom radosti víta naša verejnosť aj druhý diel Slovníka slovenského jazyka, ktorý vyšiel koncom roku 1960.

Druhý diel Slovníka slovenského jazyka zachytáva vyše 20 000 slov a výrazov a spracúva heslá písmen L—O. Každé heslo — ako v prvom diele — obsahuje najdôležitejšie gramatické, štylistické a iné potrebné údaje o slovách, výklad ich významu, synonymá, frazeologické spojenia atď. Kde je to potrebné, uvádzajú sa aj upozornenia na nesprávne slová, výrazy a spojenia.

Slovník slovenského jazyka má veľký vedecký a praktický význam. Je nenahraditeľnou príručkou nielen pre odborných pracovníkov, napr. jazykovedcov a slavistov, ale pretože je to výkladový slovník, bude vyhľadávanou pomôckou pre všetkých vedeckých a odborných pracovníkov a vôbec pre každého, kto používa slovenský jazyk v jeho spisovnej podobe, alebo kto ho chce poznať.

VSAV, 1. diel, 1959, strán 832, viaz Kčs 45,—
2. diel, 1960, strán 648, viaz. Kčs 45,—.